

PARATITLA
IN LIBROS QVINQVA-
GINTA DIGESTORVM SEV
PANDECTARVM,

Item in Libros Nouem Codicis Impe-
ratoris Iustiniiani.

OPVS IAC. CVIACIL. —

Ex postrema Auctoris recognitione.

*J. B. Haick iud.
1797 26 no
17.*

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Mono-
cerote. ANNO

M. D. LXXXVIII.

Cum Priuileg. Cæs. Maicst. ad decennium.

IACOBVS CVIACIVS
GREGORIO LOMELLINO
PATRITIO GENVENSIS S.

AE PENVMERO
mirari mihi contigit atque etiã stomachari, Doctissime Gregori, quòd cũ ad titulos Digestorum monita tantum quadam breuita, qua Paratitla vocat, Iustiniãus edi permiserit, commentarios districte vetuerit, existant tamen innumeri, qui in id solium incumbant quod is vetuit, permisso qui vtatur nullus: quanquam de commentarijs facile accipio excusationem, non fuisse cur Iustiniãni etate his impenderetur opera, qua ius cũ esset omne clarius, & positum in vsu quotidiano, periculum erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commentariorum disputationes. Verum à Iustiniãno mox quia iacuit in Occidente potissimùm diu ius omne in occulto, quoad Lothario I I. Imperatore abhinc annis supra CCCC. in vsum communem redijt, nobis fuisse necesse iuri antiquo & longa desuetudine corrupto obscuratog, ex commentarijs lumen fœnerare, non sufficiente eo quod ab illo tempore attulerant Summarum vel Glossarum auctores primi: hi cauerant maxime, ne ab Iustiniãni edicto migrare viderentur, editis primum

165
5. a.

K.

Summis, quas habuere pro Paratitlis, deinde etiã glossis, pro ea quam idem Iustinianus $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ interpretationem appellat. nam si prater paratitla etiam Græca lingua $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ fieri interpretationem Iustinianus permitteret, cur non sibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, existimarunt non esse causam, breuiter scilicet & aptè, nec pluribus multò verbus quam leges ipsa scripta forent. ea enim sunt propriè glossa, ex $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ interpretationes. Sed hac cum non explerent obtusiora ingenia, nec satis ius illustrare viderentur, superuenerunt alij, qui non mutato nomine glossas auctores redderent quam pateretur ipsum glossarum nomen, atque ita paulatim glossa facta grauida quaesierunt sibi liberos, ingentes, immanes, insanos commentarios, qua de re sola nihil equidem queror, sed si quo modo Iustinianus noluit, tandem scripsimus, malè morigeri, cogente obscuritate, vt dicimus, qua tamen profectò esset etiam hodie parua, si non esset nostra in laborando diligentia parua, hoc me malè habet quod non scribamus etiam quomodo is suasis nobis scribendum esse, nam quotus quisque est qui vel paratitla, vel $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ scripserit bene? nec enim scribit bene, nisi qui Papiniani, Vlpiani, Scæuolæ, Pauli, Iuliani scribit more, & hoc verò more commentarios aliquis fortè, paratitla nullus. Summas nominet, vel Titulorum expositiones, vel illud ipsum Paratitlorum, vel si quod aliud est speciosius nomen. Pars perent: rectè iudicas, Doctissime Gregori, qui hac longè recedere arbitraris à paratitlorum lege modor. Opus hoc esse docti Iuriconsulti, difficile igitur ac penè impossibile. vix enim singu-

las

las et ares singulos Iuriconsultos ferre. me contribuere ad vtrumque aliquid posse, qui $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ interpretationem Latinam paratam habeo, vt saepe audisti de me si modò princeps aliquis expoliendo eius otium mihi faceret, ne intermissione publicarum recitationum quidquam rei mee incommodaretur. & cui sit in promptu $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$, & paratitla esse multò magis prudenter quod non me vtrumque posse prestare, sed conferre aliquid in vtrumque. Absit enim vt illud vel agnoscano si quis tribuat, vel adrogem vltro mihi insolentius, quod est maximi & perfectissimi Iuriconsulti: absit etiam vt DEO Opt. Max. laudem debitam non tribuam hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio, quod mihi benefecit beneficium nõ agnosces, vt possim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & hincram iuris ciuilibis enarrationem. Sed nisi ad $\alpha\tau\alpha\ \omega\delta\alpha$ animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vquam elabatur opera. Ad paratitla auctorem, ducem, hortatorem neque posco alium, neque possim quam te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui, visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophia scientia verissima longè ceteris excellere omnibus quos mihi nosse contrigit quandam in Italia esse licuit per meos mores. Fecundam esse Italiam doctissimis Iuriconsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te solum. quia ita cū natura & iudicio mirabili, tum arte atque artificio etiam eo quod ex liberalibus studijs tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es,

vt qui te superet in Italia, vix putem superesse alium quemquam. nam ex his quos offendi, ne quid dissimulem, alius docendo & disputando mihi visus est planè delirare, maiore licet fastu, conuentu atque mercede, alius sermonem iusq; longius alienam ab eo in quo versari se profitebatur, in medium producere, alius ne intellegere quidem quid ageret quidve loqueretur miser, alius è folio oculis ab scripto nunquam dimotis deblaterare cõsiliorum multa militia in re, quæ vno verbo explicari potuisset, quæve explicatione vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte sapere, quam ex veris Iurisconsultis corraserat vel corrogauerat, ceteris planè desipere, & in nullo probitatem Iurisconsulto dignam, quæ tamen est omnis sapientia caput. in omnibus quæstus cupiditatem, ambitionem summam siue honoris siue inescandorum auditorum non solum vt frequentibus decantent, quibus neque doctiores neq; meliores eos reddat, sed verò etiam vt bene comitatis per plateas & vicos dicantur & reducantur. tu vnus ab his abhorrens maxime, mihi visus es conuictam cum summa animi integritate veram & non simulatam sapientiam adeptus. nec spatiorum vnquam obliuiscar quæ fecimus, simul quandoque per tres aut quatuor horas in disseillimas quasque iuris quæstiones diligenter inquirentes. hæc spatia me in admirationem & obseruantiam tui perduxerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo sempiterno. & si qua fors cecidit mihi, feliciora auspicia, quibus tu natus es, noluisse eandem in te subire, si vt dicam apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi

permi-

permisissent, non interesset iam amplius recitationibus meis, vt soles, sed ego vt iustus ita libentius interesserem tuis. Vnum habeo, quem possum pari laude adficere Germanum, Ioannem Hastenium Auliacensem, in quo tantæ elucet probitas animi, tantæ peritia iuris, vt eo loquente mihi sæpè visum fuerit Biturigis ciem mihi adesset pro sua humanitate frequens, parum aut certe nihil me in iure cæcili profecisse, ita sæpè iniecit mihi pudorem aliter sentienti quam ipse vellet. ita sæpè admirabilem mihi eruditionem ostentauit suam. Dicam deinceps, nisi accedant alij, vnum me nosse Germanum Iurisconsultum, eximia scilicet & spectata eruditioni, Ioannem Hastenium, vnum Italum, Gregorium Lomellinum, Nobilem & patricium vtrumque. Ne mirere igitur, aut ne miretur iam quisquam alius, cur tuo nomini Paratitla inscribere voluerim, Doctissime & Nobilissime Gregori. cui enim possum iure meliorere? cui magis è re mea? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multò plus quam ipsi de opere meo, Non ego is sum qui blandiri cuiquam natura possum, Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, cum oportet et opinione mea omnem honorem & cultum insigniter promereri. Sed ne ignores quid ego hinc Paratitlis præstiterim, vel ne ignorent potius alij (nam id tu satis statim per te cognosces) eam ego in his scribendis artem adhibui, vt nihil ex eis adsequi possit, nisi qui ea perlegerit tota: suppressi superuacua, ne desiderarentur necessaria magnoperè caui, idem mihi faciendum esse persuadens quod oratori, quem poëta ait suppressere, quæ rusticus edit ineptus.

INDEX TITVLORVM PER LITERAS.

	A.	
D	De Abigeis.	166
	De Acceptilatione.	158
	De Accusationibus & inscriptionibus.	170
	De Actione rerum amotarum.	68
	De Actionibus empti & venditi.	52
	De Ademptione libertatis.	126
	Ad exhibendum.	29
	De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.	97
	Ad legem Aquiliam.	26
	Ad legem Cornelianam de sicarijs & veneficijs.	172
	Ad legem Falcidiam.	101
	Ad legem Iuliam de adulterijs.	171
	Ad legem Iuliam de vi priuata.	172
	Ad legem Iuliam de vi publica.	171
	Ad legem Iuliam maiestatis.	171
	Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegijs & de residuis.	174
	De Administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.	75
	De Administratione rerum ad ciuitates pertinentium.	190
	Ad municipalem & de incolis.	187
	De Adoptionibus & emancipationibus & alijs modis quibus potestas soluitur.	2
	De Acquirenda vel amittenda possessione.	130
	De Ad-	

DIG. PER LITERAS.

De Acquirenda vel omittenda hereditate.	86
De acquirendo rerum dominio.	130
Ad S.C. Tertullianum & Orphytianum.	117
Ad S.C. Trebellianum.	103
Ad S.C. Turpillianum & de abolitionibus criminum.	
175	
Ad S.C. Velleianum.	46
De Assignandis liberis.	112
De Aedilitio edicto & redhibitione & quati minoris.	57
De Aestimatoria.	52
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel liberis.	68
De Alloscribendo.	188
De Aleatoribus.	31
De Alienatione iudicum mutandi causa facta.	16
De Alimentis vel cibarijs legatis.	96
De Annuis legatis & fideicommissis.	93
An per alium causa appellationum reddi possunt.	183
De Appellationibus & relationibus.	180
De Appellationibus recipiendis vel non.	182
Apud eum à quo appellatur aliam causam agere compellendum.	184
De Aqua cotidiana & aestiua.	144
De Aqua & aqua pluuie arcende.	122
A quibus appellari non licet.	181
De Arboribus cadendis.	147
Arborum furtim cesarum.	169
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorum.	76
De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis.	96
De Bo-	

B.

De Bonis damnatorum.	177
De Bonis eorum qui ante sententiam vel mortē sibi con- sciuerunt, vel accusatorem corruerunt.	177
De Bonis libertorum.	111
De Bonorum possessione contra tabulas.	107
De Bonorum possessione ex testamento militum.	110
De Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, caco competente.	107
De Bonorum possessione contra tabulas.	110
De Bonorum possessionibus.	105
C.	
De Cadaveribus punitorum.	180
De Calumniatoribus.	14
De Capite minutis.	16
De Captiuis & de postliminio & de redemptiis ab hosti- bus.	186
De Carboniano edicto.	109
De Castrensi peculio.	186
De Censibus.	193
De Cessione bonorum.	134
De Cloacis.	145
De Collatione bonorum.	108
De Collatione dotis.	108
De Collegijs & corporibus.	168
De Collusione detegenda.	138
Commodati vel contra.	39
Communia praediorum tam urbanorum quàm rustico- rum.	25
Communi diuidendo.	28
De	De

De Compensationibus.	47
De Concubinis.	71
De Concussione.	166
De Conditionibus & demonstracionibus & causis & mo- dis eorum quae in testamento scribuntur.	100
De Conditionibus institutionum.	86
De Conditione causa data causa non secuta.	35
De Conditione ex lege.	37
De Conditione futura.	36
De Conditione indebiti.	36
De Conditione ob turpem vel iniustam causam.	35
De Conditione sine causa.	36
De Conditione triticaria.	37
De Confessis.	134
De Confirmando tutore vel curatore.	72
De Coniungendis cum emancipato liberis eius.	108
De Constitutionibus principum.	2
De Contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quae res venire non pos- sunt.	49
De Contraria tutela & vtili actione.	79
De Curatore bonis dando.	136
De Curatoribus furioso & alijs extra minores dādis.	81
De Custodia & exhibitione reorum.	17
D.	
De Damno infecto & de suggrundis & protectioni- bus.	120
De Decretis ab ordine faciendis.	190
De Decurionibus & filijs eorum.	188
Depositi vel contra.	47
De	De

De Districtione pignorum & hypothecarum.	57
De Diuersis temporalibus prescriptionibus & de accessionibus possessionum.	152
De Diuersis regulis iuris antiqui.	194
De Diuisione rerum & qualitate.	3
De Diuortijs & repudijs.	66
De Doli mali & metus exceptione.	152
De Dolo malo.	15
De Donationibus.	124
De Donationibus inter virum & vxorem.	66
De Dote prelegata.	94
De duobus reis constituendis.	155

F.

De Edendo.	12
De Effractoribus & expilatoribus.	167
De Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.	11
De Eo qui pro tutore prouide curatore negotia gessit.	79
De Eo quod certo loco dari oportet.	38
De Euictionibus & dupla stipulatione.	59
Eum qui appellauerit in prouincia defendi.	184
De Exceptione rei iudicatae.	152
De Exceptione rei venditae & traditae.	60
De Exceptionibus, prescriptionibus & praedictijs.	150
De Excusationibus.	77
De Exercitoria actione.	41
Expilatae hereditatis.	168
Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum restituantur.	16
De Extraordinarijs criminibus.	164

Fami-

F.

Familiae eriscunda.	28
De Ferijs & Dilationibus & diuersis temporibus.	11
De Fideicommissarijs libertatibus.	126
De Fideicommissaria hereditatis petitione.	20
De Fideiussoribus & mandatoribus.	156
De Fideiussoribus & nominatoribus & hereditibus tutorum & curatorum.	80
De Fide instrumentorum & amissione eorum.	63
Finium regundorum.	28
De Fluminibus ut quid in flumine publico ripae eius fiat, quominus nauigetur.	141
De Fonte.	145
De Fugitiuis.	31
De Fundo dotali.	65
De Furibus balnearijs.	167
De Furtis.	161
Furti aduersus nauas, caupones, stabularios.	162

G.

De Glanade legenda.	148
De Gradibus & adsinibus, & nominibus eorum.	114

H.

De Hereditibus instituendis.	84
De Hereditate vel actione vendita.	50
De Hereditatis petitione.	19
De His quae in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur.	84
De His quae poena causa relinquuntur.	98
De His quae pro non scriptis habentur.	99
De His quae ut indignis auferuntur.	100

De His

INDEX TITVLORVM

De His qui effuderim vel deiceerim.	27
De His qui notantur infamia.	13
De His qui sui vel alieni iuris sunt.	2
De Homine libero exhibendo.	148
I.	
De Impensis in res dotales factis.	67
De Incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.	164
De In diem addictione.	50
De In integrum restitutionibus.	15
De Iniurijs & famosis libellis.	164
De Iniusto, rupto, irrito facto testamento.	83
De In ius vocando.	9
In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.	10
De In litem iurando.	35
De Inofficioso testamento.	18
In quibus causis piguus vel hypotheca tacite contrahitur.	55
De In rem verso.	46
De Inspiciendo ventre, custodiendóg, partu.	69
De Institoria actione.	41
De Instrueto vel instrumento legato.	95
De Interdictis & relegatis & deportatis.	178
De Interdictis siue extraordinarijs actionibus qua pro his competunt.	137
De Interrogationibus in iure faciendis, & interrogatorijs actionibus.	29
De Itinere actuq, priuato.	144
Iudicatum solus.	159
De Iudicijs & vbi quisq, agere vel conueniri debeat.	18

De iur-

DIG. PER LITERAS.

De Iure aureorum annulorum.	128
De Iure codicillorum.	89
De Iure deliberandi.	86
De Iure dotium.	65
De Iure fisci.	185
De Iure immunitatis.	189
De Iure iurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.	34
De Iure patronatus.	111
De Iurisdictione.	8
De Iuris & facti ignorantia.	63
De Iustitia & iure.	pag. 1
L.	
De Legationibus.	190
De Legatis & fideicommissis. lib. 1.	90
De Legatis & fideicommissis. lib. 2.	92
De Legatis & fideicommissis. lib. 3.	93
De Legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita.	107
De Lege commissoria.	50
De Lege Cornelia de falsis & de S. C. Liboniano.	173
De Lege Fabia de plagiarijs.	175
De Lege Iulia ambitus.	174
De Lege Iulia de annonae.	174
De Lege Iulia repetundarum.	173
De Lege Pompeia de parricidijs.	173
De Lege Rodia de iactu.	41
De Legibus S. qua CC. & longa consuetudine.	2
De Legitimis tutoribus.	73
De Libellis dimissorijs qui apostoli dicuntur.	182

B

De Li-

INDEX TITVLORVM

De <i>Liberali causa.</i>	128
De <i>Liberatione legata.</i>	97
De <i>Liberis & posthumis heredibus instituendis vel ex-heredandis.</i>	83
De <i>Liberis exhibendis item ducendis.</i>	148
De <i>Libertis vniuersitatum.</i>	112
De <i>Litigijs.</i>	153
De <i>Locati conducti.</i>	52
De <i>Loci & itineribus publicis.</i>	140
De <i>Loco publico fruendo.</i>	140

M.

De <i>Magistratibus conueniendis.</i>	80
De <i>Mandati vel contra.</i>	48
De <i>Manumissionibus.</i>	125
De <i>Manumissionibus que seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.</i>	126
De <i>Manumissionis testamentis.</i>	126
De <i>Manumissionis vindicta.</i>	125
De <i>Migrando.</i>	149
De <i>Minoribus xxv. annis.</i>	16
De <i>Mortis causa donationibus & capionibus.</i>	125
De <i>Mortuo inferendo & sepulchro adificando.</i>	32
De <i>Muneribus & honoribus.</i>	188

N.

De <i>Natalibus restituendis.</i>	128
De <i>Nauta caupones stabularij vt recepta restituant.</i>	18
De <i>Nautico fœnore.</i>	62
De <i>Ne de statu defunctorum post quinque annos queratur.</i>	129
De <i>Negotijs gestis.</i>	14
De <i>Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque</i>	

DIG. PER LITERAS.

atque priore ætate fluxit.	247
Ne quid in loco publico vel itinere fiat.	140
Ne quid in loco sacro fiat.	159
Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat.	10
Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.	139
Nihil nouari appellatione in re posita.	183
De Nouationibus & delegationibus.	156
De Noxalibus actionibus.	27
De Nudimis.	192
O.	
De Obligationibus & actionibus.	153
De Obsequijs parentibus & patronis præstandis.	111
De Officio adfessorum.	8
De Officio consulis.	3
De Officio eius cui mandata est iurisdictio.	7
De Officio iuridici.	7
De Officio præfecti Augustalis.	7
De Officio præfecti pratorio.	4
De Officio præfecti vigillum.	6
De Officio præfecti vrbi.	4
De Officio præsidis.	7
De Officio prætorum.	6
De Officio proconsulis & legati.	6
De Officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.	7
De Officio questoris.	4
De Operibus publicis.	191
De Operibus libertorum.	111
De Operibus noui mentiatione.	118
De Operibus seruorum.	23
De Optione vel electione legata.	94

INDEX TITVLORVM

De Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium.	i
P.	
De Pactis.	12
De Pactis dotalibus.	65
De Peculio.	45
De Peculio legato.	95
De Pecunia constituta.	38
De Periculo & commodorei vendita.	51
De Penu legato.	96
De Pignoratitia actione vel contra.	40
De Pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.	54
De Pœnis.	177
De Pollicitationibus.	192
De Popularibus actionibus.	169
De Possessoria hereditatis petitione.	19
De Postulando.	13
De Prescriptis verbis, & in factum actionibus.	53
De Prauaticatione.	166
De Precario.	147
De Priuatis delictis.	160
De Probationibus & presumptionibus.	62
De Procuratoribus & defensoribus.	13
Pro delicto.	132
Pro donato.	132
Pro dote.	132
Pro emptore.	131
Pro herede, vel pro possessore.	132
Pro legato.	132
Pro	132

DIG. PER LITERAS.

Pro socio.	48
Pro suo.	132
De Proxenetis.	193
De Publicanis & vectigalibus & commissis.	122
De Publiciana in rem actione.	20
De Publicis iudicijs.	170
Q.	
Qua in fraudẽ creditorũ facta sunt vt restituantur.	126
Qua res pignori vel hypotheca data obligari non possunt.	56
Qua sententia sine appellatione rescindantur.	183
De Questionibus.	176
Quando appellandum sit.	182
Quando de peculio actio annalis est.	45
Quando dies legatorum vel fideicommissorũ cedat.	103
Quando dies vsusfructus legati cedat.	22
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.	76
Quarum rerum actio non datur.	153
Quemadmodum seruitutes amittuntur.	25
Quibus ad libertatem proclamare non licet.	129
Quibus ex causis in possessionem eatur.	134
Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.	57
Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur.	22
Quibus non competit bonorum possessio.	115
De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur.	30
Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aelianam Sentiam.	127
Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur.	74
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his	

INDEX TITVLORVM

his qui in priorum creditorum locum succedunt.	56.
Quis à quo appelletur.	181
Qui satisfacere cogantur, vel iurato promittant, vel sua promissioni committantur.	10
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.	127.
Quis ordo in possessionibus seruetur.	116.
Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.	82
Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur.	14
Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestū esse dicatur.	43
Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.	79
Quod iussu.	46
Quod legatorum.	138
Quod metus causa gestum erit.	15
Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure utatur.	8.
Quod vi aut clam.	146
Quorum bonorum.	138
R.	
Ratam rem haberi, & de ratihabitione.	159
De Rebus auctoritate iudicis possédendis seu vendendis.	135
De rebus creditis si certū petetur, & de conductione.	33
De rebus dubijs.	98
De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.	81
De Receptoribus.	166
De reeptis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant.	17
De	42

DIG. PER LITERAS.

De Regula Catoniana.	99
De Re iudicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.	133
De Rei vindicatione.	20
De Religiosis & sumptibus funerum & vt funus ducere liceat.	32
De re militari.	186
De Remissionibus.	147
Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.	158
De Requirendis vel absentibus dammandis.	176
De Rerum permutatione.	53
De Rescindenda venditione & quando licet ab emptione discedere.	51
De Ripa munienda.	142
De Ritu nuptiarum.	64
De Riuis.	145
S.	
De Saluiano interdicto.	150
De Senatoribus.	3
De S. C. Macedoniano.	44
De S. C. Siliano & Claudiano quorum testamenta ne aperiatur.	88
De Sententiam passis & restitutis.	179
De Separationibus.	135
De Sepulchro violato.	165
De Seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit vt manumittatur vel contra.	51
De Seruitute legata.	93
De Seruitutibus.	24
De Seruitutibus praediorum rusticorum.	ibid.

<i>De Seruitutibus pradiorum vrbanoium.</i>	24
<i>De Seruo corrupto.</i>	31
<i>Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur.</i>	21
<i>Si à parente quis manumissus sit.</i>	110
<i>Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatione esse dicetur.</i>	102
<i>Si ex noxali causa agatur quemadmodum caueatur.</i>	11
<i>Si familia furtum fecisse dicatur.</i>	163
<i>Si ingenuus esse dicetur.</i>	129
<i>Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur.</i>	162
<i>Si mensor falsum modum dixerit.</i>	32
<i>Si mulier ventris nomine in possessionem calumnia causa esse dicetur.</i>	70
<i>Si pars hereditatis petatur.</i>	19
<i>Si pendente appellatione mors interuenerit.</i>	185
<i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.</i>	26
<i>Si quid in fraudem patroni factum sit.</i>	113
<i>Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.</i>	89
<i>Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.</i>	11
<i>Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.</i>	9
<i>Si quis ius dicenti non obtemperauerit.</i>	9
<i>Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.</i>	87
<i>Si seruus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.</i>	25
<i>Si tabula testamenti extabunt.</i>	106
<i>Si tabula testamenti nulla extabunt vnde liberi.</i>	113
	Si

<i>Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit.</i>	183
<i>Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.</i>	69.
<i>Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.</i>	23
<i>De Solutionibus & liberationibus.</i>	157
<i>Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.</i>	67
<i>De Sponsalibus.</i>	64
<i>De Statu hominum.</i>	2
<i>De Statuliberis.</i>	127
<i>Stellionatus.</i>	168
<i>De Stipulatione seruorum.</i>	155
<i>De Stipulationibus pratorijs.</i>	158
<i>De Successorio edicto.</i>	114
<i>De Suis & legitimis heredibus.</i>	117
<i>De Superficijs.</i>	143
<i>De Supellectile legata.</i>	96
<i>De Suspectis tutoribus & curatoribus.</i>	77
T.	
<i>De Tabulis exhibendis.</i>	139
<i>De Termino moto.</i>	168
<i>Testamenta quemadmodum aperiuntur, inspiciantur, & describantur.</i>	87
<i>De Testamentaria tutela.</i>	72
<i>De Testamento militis.</i>	86
<i>De Testibus.</i>	63
<i>De Tigno iuncto.</i>	161
<i>De Transactionibus.</i>	12
<i>De Tributoria actione.</i>	42
<i>De Tritico, vino, vel oleo legata.</i>	95
	De

De Tutela & rationibus distrahendis, & vtili curatio- nis causa actione.	78.
De Tutelis.	71
De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt.	73
V.	
De Vacatione & excusatione munerum.	189.
De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicitur.	192
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei prestandis.	77.
De Ventre in possessione mittendo, & curatore eius.	109
De Verborum obligationibus.	154.
De Verborum significatione.	194.
De Veteranis.	187.
De Veteranorum & militum successione.	115
De Via publica & itinere publico reficiendo.	141.
De via publica & si quid in ea factum esse dicatur.	241
Vi bonorum raptorum, & de turba.	163
De Vi & vi armata.	142
Vnde cognati.	113.
Vnde legiimi.	113.
Vnde vir & vxor.	115
De Vsu & habitatione.	23
De Vsu, & vsufructu, & reditu, & habitatione, & ope- ris per legatum & fideicommissum datis.	93
De Vsufructu ad crescendo.	21
Vsufructuarius quemadmodum caueat.	24
De Vsufructu carum rerum quae vsu consumuntur vel minuuntur.	

minuuntur.	23
De Vsufructu & quemadmodum quis vtatur fruatur.	
21	
De Vsuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessioni- bus & mora.	61
De Vsurpationibus & vsucapionibus.	131
Vt ex legibus senatusve consultis bonorum possessio de- tur.	116
Vt in flumine publico nauigare liceat.	242
Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruā- dorum causa esse liceat.	105
Vti possidetis.	143
Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum cau- sa caueatur.	104
Vtrubi.	149.
De Vulgari & pupillari substitutione.	85

PARATITLA IN LI-
BROS QVINQVAGINTA DL-
GESTORVM SEV PANDECTA-
rum Imperatoris Iustiniiani.

OPVS IACOBI CVIACII.

DE suo nomine vult appellari Imp. Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate compo- sita, & ad suam ætatem accommo data, commutatis sæpe contortif que veterum Iuris auctorum scri- ptis, quorum tamen nomina v- bique præterdit, & ea quidem nonnunquam sola, licet ex eo- rum mente sermoneve subsequatur nihil, vt l. cum de indebito. de probat. & alijs plerisque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græce *συνατά*, vel potius, vt ipse Iustinia- nus ait, vt Iuris antiqui *διαγέσεις, καὶ διατυπώσεις*. Pandectæ vero, *ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθῆν ὑπο- δέχονται*. Et diuisæ ab eo sunt Pandectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta. libri etiam exem- plo veterum distincti titulis certis, qui tamen & ipsi par- tes dicuntur, vt cum dicitur ventrem ex omnibus parti- bus mitti in possessionem, id est, ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait, ponen- da esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris.

Sed & Rubricæ, quod plerumq; coc-
co aut minio ruberent.

DIGE-

DIGESTORVM PARS

PRIMA, LIB. I.

TIT. I. De Iustitia & Iure.

MERITO incipit à virtute quam Iuris auctores co-
lunt, & à iure quod profitentur. Et est Iusticia
constantia perpetuæ voluntatis ius suum cui-
que tribuendi: vt liberalitas, constantia perpetuè benig-
nitatis Ius est scientia æqui & iniqui, vel ars. Arsenim
est eorum quæ sciuntur. Et huius artis iurisve par-
tes hoc titulo proponuntur summa. Sed & altæ signifi-
cationes iuris.

II. De origine iuris & omnium magistratuum &
successione prudentium.

PROPOSITIS partibus Iuris superiore titulo, constitit in
iure populi Romani, cuius originem iam inde à Re-
gibus, processumque, & partes hoc titulo declarat: de in-
de originem & nomina magistratuum, & postremo suc-
cessionem Iuris peritorum, vt quisque alteri successerit.
ab his enim potissimum orta, condita, aucta, tradita, il-
lustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris condi-
tores dicuntur, & Iuris auctores. ac lanè cum in authen-
tico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, *Et suc-
cessione eorum*, existimo esse emendandum, *Et successio-
ne auctorum*, vt l. 2. §. post originem. Porro, si & hoc scire
aues, Magistratus est publica persona quæ iurisdictioni
præest. vel, qui pro tribunali cognoscit. vel, cui publicè
iudicium iurisquæ dictio data est. Aristoteles,
*ἀρχὰς εἶναι ὅσων ἀποδίδεται βολέυσασθαι περὶ
τινῶν καὶ κρίναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο,
ἢ ἐπιτάξαι ἀρχικώτερον* &c. Id quod vocat *ἐπιτά-
ται* nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere posside-
re, quæ sunt ἀρχικώτερα, id est magis imperij, quam iuris
iudicium. Iurisconsultus est qui ius proficetur, respon-
det, interpretatur. aut, vir bonus legum & morum ad
respon-

respondendum peritus atque interpretandum.

III. De legibus Senatufq; consultis, & longa consuetudine.

Iuris ciuilibus hoc titulo partes exequitur tres: *Leges* quo nomine non populi tantum, sed etiam plebis iura significatur, quæ ex lege Hortensia non minorem vim habent, quam totius populi iussa. *Senatusconsultata*, quæ solus Senatus decreuit sine lege. Et longam consuetudinem, id est tacitum populi consensum plurimorum annorum obseruatione inueteratum. Quas in extremo titulo conclusit his verbis, Ergo omne ius aut consensu fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo. Ius enim quod expressus consensus populi vel plebis fecit, lex est. Quod necessitas constituit, Senatusconsultum l. 1. §. deinde quia difficile, sup. tit. prox.

IIII. De Constitutionibus Principum.

Sequitur quarta pars Iuris ciuilibus, quod scilicet ipse Princeps constituit, cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit.

v. De statu hominum.

Expositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, incipit tractare de hominum ipsorum iure, siue de statu conditionis cuiusque. & alius est status capitis, alius status feruitutis.

v. 1. De his qui sui vel alieni iuris sunt.

De statu feruorum hic etiam agitur aliquid: itemque liberorum, alios esse patresfamilias, alios filiosfamilias. Patresfamilias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominium obtinent. Filiosfam. & serui alienæ potestatis.

VII. De adoptionibus & emancipationibus, & alijs modis quibus potestas soluitur.

Filiosfam. natiuitatem facere docuit titulo superiore. Isto docet etiam legem facere filiosfam. id est, adoptionem

tionem. *Adoptio* enim est legis actio, qua qui mihi filiosfam. non est, ad vicem filiosfam. redigitur. Et quia si forte qui non est quidem mihi filiosfam. sed Titio, à Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit, vt deinat esse in potestate Titij & recidat in potestatem meam, ideo huic rationi & alias adiungit, quibus soluitur potestas, veluti emancipationem, manumissionemque. De co emancipationem, manumissionemque: nam legitima emancipatio est solemnis alienatio filiosfam. veluti mancipij, quam mox sequitur manumissio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, itemque Iustiniana. Neq; verò & si titulus polliceatur alios modos soluende potestatis, quidquam specialiter de alijs, veluti sacerdotio, deportatione, morte in contractatur.

VIII. De diuisione rerum & qualitate.

Exposita differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diuisio differentiam, differentia qualitatem ostendit. Rerum igitur alias esse diuini iuris, alias humani. Vel, alias publicas, alias communes, alias vniuersitatis, alias nullius, alias singulorum. item alias corporales, alias incorporales.

IX. De Senatoribus.

Homines de rebus suis disceptant in senatu vel apud magistratos & Iudices. Congruenter ergo post hominum rerumque diuisionem, & Iudicum diuisio multiplex sequentibus titulis exponitur. Senatores erant in vrbe primum, non vt postea, quicumque sententiam in senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum lecti erant consilij publici causa.

X. De officio Consulibus.

Officium iudicis est vocare Senatum, Reip. consilere, consilium præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, pignora capere, mittere in possessionem, restituere in integrum, cognoscere de præiudicijs, de fideicommissis, de alimentis, de pollicitationibus, delicta coercere, non tamen

tamen relegare, l. 14. infr. de Interd. & releg. Cætera quæ commemorauit si non hoc titu. his Digestis omnia suos habent locos.

XI. De officio præfecti prætorio.

Præfectus prætorio est prætoriorum militum siue *Paulæ* præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumque summam commisit, l. quilibet, C. de Decur. qui & vice sacra iudicat, l. C. de Offic. vic. l. à procoff. C. Theodosian. de appellationibus, & cunctarum prouinciarum maximam potestatem habet, l. ne quis, C. de Decurionibus, cuius formæ vel *τύπος* pro lege sunt, quæ & *ἱεραρχία* & dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius, nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt consul ius gladij, sed non ius relegandij, ac similiter præses ius gladij, & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confiscandi, quin & gladio tantum vitam adimere potest, nõ securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit, & restrictè accipiuntur quæcunque ex mero imperio magistratui permittuntur.

XII. De officio præfecti vrbi.

Præfectus vrbi est magistratus cui vrbis terminorumque eius curam princeps commisit. Officium igitur eius præcipuum vrbem custodire, & omnia crimina audivere. Seneca 12. Epist. L. Piso vrbis custos cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenal. 13.

*Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
Vsque à Lucifero donec lux occidat audit.*

Fines autem siue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. De officio Quæstoris.

Quæstor curam perit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ, & in varios vsus erogandæ, quod facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur magi-

magistratus, vt non absre Vlpianus eodem libro singulari De quæstoris officio l. 3. De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto, hoc enim iure magistratus quæstori competit, illud non item. & possessionis igitur bonorū, & iudicis dandi licentia quæstori competit. Cicero in diuinatione. Quæstor Cæcilius iudicium dat, si pareat eam se & sua Veneris esse dixisse, iudicant recuperatores. iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamè initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio, vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodie. Neque verò in vrbe solum quæstores fuerunt, sed & in prouincijs erant qui prætores vel præfides comitabatur. & nonnunquam cum iure prætorio sortitè delecti aditricque præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribit, assumpti in filiorum locum, adeo vt nec quæstoribus præfides, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quæstorum numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cum fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad præturam condescendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, & vt Asconius Pedianus ait, prima Senatoris administratio, vt communicato primum plebeijs honore quæsturæ, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricos, quemadmodum T. Liuius scribit. quæsturam namque non honoris ipsius sine æstimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæstores, qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas, & epistolas, & libellos. quod multis auctorum locis comprobari potest. hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quæsturam gessit, in qua orationem Imperatoris in Senatu aegrelius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loco, vt Plinius V. Epistola. Pauci dies, & liber principis seuerus, & tamen moderatus.

XIII. De officio pratorum.

DE officio pratorum titulus inscriptus est, quoniam duo fuerunt in vrbe pratores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prator, Felto auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos; & hoc etiam significat l. 17. C. de appellat. dum ait vti que pratorum fuere & alij plerique minores, non qui enumerantur tantum l. 2. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Ceterum vrbani & peregrini iurisdictio quanta fuerit, edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis pratorum homines iura addicere ceperunt. De criminibus notio horum pratorum non fuit.

XV. De officio præfecti vigilum.

Magistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt l. 7. §. vltim. tituli sequent. Dixit verò supra de magistratibus vrbani. nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum l. 2. §. Nam præfectus. De orig. iur. Præfecto vigilum commissa sunt vrbis excubia, & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur, neque quod in ea incendium exoriat.

XVI. De officio proconsulis & legati.

Superiores tituli sunt de his qui in vrbe iudicant. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuum vrbanoꝝ, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt, quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisditionem suam, nec enim legatos suo sibi iudicio deligebant. Dabantur plerumque plures, & ob id l. 2. Quis à quo appel. Appellari à legatis proconsul potest. Et Imperatores proconsuli

QUINQVAGINTA DIGEST. 7

fili l. penult. De offic. eius cui mand. Cum propriam iniquiunt, iurisditionem legatis tuis dederis.

XVII. De officio præfecti augustalis.

Præfectus Augustalis est, qui in Aegypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate, ex equitibus, non ex Senatoribus. Præfectus Aegypti, l. apud præfectū. De man. vind. l. 1. De tur. & cur dat.

XVIII. De officio præsidis.

Quos in prouincias mittit princeps hi proprie præfides appellantur, vel legati Cæsaris, vel, vt Dio scribit l. III. pro prætores.

XIX. De officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.

Procuratoris officium est, idem nanque est procurator Cæsaris, & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fisco & priuatos, vt in vrbe prator à Diuo Nerua constitutus: ac proinde procurator Cæsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit vel iudicem dat, licet de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præsidis veatur, vt nonnunquam temporis causa prouinciæ admittit iuratio legato vel quaestori præsidis vel rationalis committitur.

XX. De officio iuridici.

Alexandrinus iudice vno fuisse contentos quem Cæsar dedisset, Spartianus scribit. hic est iuridicus de quo agitur hoc titulo: cui postea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

XXI. De officio eius cui mandata est iurisdictio.

Proconsul mandare solet iurisditionem suam vni ex legatis, vel omnibus. sed & præfes cui videtur, itemque prator in vrbe, non tantum magistratui, vt prator peregrini iurisditionem suam mandat pratori vrbano, Liuij 4. sed etiam priuato, l. vlt. hoc tituli, & quidem totam vel partem aliquam l. soler. De iurisd.

iurisd. Mandato autem huiusmodi transfertur in maris datarium iurisdictionio omnis, quæ iure magistratus competit, non etiam magistratus, non iurisdictionio quæ speciali iure legeque competit.

XXII. De officio adfessorum.

Adfessores quoque non sunt magistratus, sed consiliarii & comites magistratuum vibanorum vel prouincialium, vel quibus his mandauerunt suam iurisdictionionem, delati ad ærarium vel in commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel, consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum, Reipublicæ. nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM.

TIT. I. De iurisdictione.

Decursis breuiter generibus magistratuum & officijs eorum, recte datur titulus generalis de iurisdictione, nam iurisdictionio proprie notio est quæ iure magistratus competit, quæ enim mandata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est non iure suo competit, officio quidem magistratus continetur, sed iurisdictionio non continetur.

II. Quod quisque iuris in alterum statuerit ut ipse eodem iure utatur.

Superiore titulo datum est de iurisdictionio edictum vnum aduersus eos data populari actione qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositum est corrupeunt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniuriolæ, ut eodem priuati iure utantur, ut si præscriptionem iustam postulant non dederint, nec dabitur etiam eis, sed nõ habita ratione præscriptionis creditoribus suis si hoc desiderauerint satis. facere compellentur. Eadem æquitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus

sus eum præscriptione uterentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo, quod non est omnino æquum, sed tamen æquum est hac ratione quod id esse æquum magistratus existimauerit.

III. Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

Proponitur & de iurisdictionio aliud edictum hoc titulo aduersus eum qui ius dicenti non obtemperat, id est iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus siue actor. nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetentis, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua petitione. Coercetur vero inobediens poenali actione, videlicet quanti ea res est, etiamsi nihil intersit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placet autem valde ut iurisdictionio, ita iudicentem scribi *δικὰ τῶν ὑφ' αὐτοῦ*, siue *κατὰ συμπλοκὴν*.

III. De in ius vocando.

Habuimus de magistratibus & de iurisdictionio satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. Inritum fere agendi est ius, id est, si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictionio præest iuris experiundi gratia, id est, ut de iure suo quisque decernat postulata actione, postulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij constituitur. Addi verò debuit hoc titulo, quod male nescio quis error transfudit in titulum sequentem. *Et si quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit*, namque hac de re edictum proponitur hoc titulo, non sequenti.

V. Si quis in ius vocatus non ierit siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.

In ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisficere iudicio sisti, alioquin multantur pro iurisdictionio iudicis.

VI. *In ius vocati vt eant aut satis vel cau-
tument.*

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent aut satisficere vel cauere iudicio fisci. Satisficere, est fideiusforem dare non qualemcunque, sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessarijs personis, quæ oblatio qualicumque fideiusfore si nihilominus ducantur in ius, eadem eis promittitur actio pœnalis quæ promissa est titulo De in ius vocando, vocatis sine permissu prætoris.

VII. *Ne quis eum qui in ius vocabitur
vi eximat.*

HOc titulo coercetur is qui vim fecit ne qui vocatus eratin ius sequeretur ducereturque, data actione petitori non in id quod interest, sed quante ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto Si quis iudicenti nō obtemperauerit.

VIII. *Qui satisfacere cogantur vel iurato promittant vel sua promissioni committantur.*

Quia dixit tit. VI. vt satis vel cautū dent, consequenter necesse fuit explicare qui satisfacient iudicio fisci fideiusfore dato locuplete vel quacūque, & qui caueant vel nuda repromissione, vel iurata, quod hic titulus absoluit. Repromittunt rerum immobilium possessores, vel respub. vt l. 6. vt leg. no. cau. iurato promittunt clarissimi viri. Qualemcunque fideiusforem dant necessariz personæ edicto comprehensæ, quod non satis habuit proponeret. VI. sed exponit etiam isto plenius. Cæteri dant locupletem fideiusforem, & quia hæc distinctio personarum obseruatur etiam in alijs cautionibus l. 1. De ripa mun. ideo hic titulus omnium stipulationū prætoriarum communis est, & in eo etiam agitur de stipulatione iudicatum solui, & rem pupilli saluam fore, & alijs plerisque.

IX. *Si ex noxali causa agatur quemadmodum caueatur.*

EST etiam hic titulus de cautione iudicio fisci, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur, vt seruus promittat dominus iudicio in eadem causa fisci.

X. *De eo per quem factum erit quomius quis
in iudicio sistat.*

HOc titulo qui dolo malo fecit quomius is qui caueat iudicio fisci in diem locumque certum, eo die locove siseret, in eum datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur, vt exponam 21. tit. 6.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa
factis non obtemperauerit.*

HOc vero titulo demonstratur committi pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factā, si modo non excedat duplum. hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis verò modus pœnæ datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. *De serijs & dilationibus & diuersis
sist temporibus.*

Deserentem promissionem iudicio, sistendi causa factam & non venientem in ius excusant nonnumquam seriæ, quieti dies iudicij ciuilibus, veluti seriæ messium, quieti dies vindemiarum. Excusant & dilationes petitzæ per defensores, de quarum diuersis temporibus titulus quod pollicetur non prestat magis, quam quod libri primi titulus septimus de alijs modis soluedæ potestatis, & libri xxii. quartus de amissione instrumentorū, & lib. xxvi. sextus, vbi petantur tutores, & lib. xxviii. sextus, de eo qui coegit testari, & lib. xxxvi. ii. duodecimus de veteranis, & xxxix. secundus de suggerendis.

XIII. *De edendo.*

Nihil agis vocando aduerfarium in ius & ftipulando iudicio fifti, nifi edas etiam ei actionem & inftrumenta litis. qua de re agitur hoc titulo fimul ac de eden difrationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent. quod iuris obferuatio decima fatis diligenter enarrauit. Excufabitur ergo iure etiam defertor promiffionis iudicio fifti, fi non actionem ei litisque inftrumenta is qui acturus est ediderit, id est, fi non ea patefecerit ei data etiam facultate defcribendi.

XIII. *De pactu.*

Excufatur etiam defertor promiffionis iudicio fifti fi interim de re tranfegerit. l. 2. fup. Si quis caut. Tranf-actio pactu est quod fit inter duos pluresve negotij aut litis decidendæ caufa. Vel, pactum quo remittitur lis præfens aut futura. Ex quo intelligitur quam rectè tractatui de cautionibus iudicio fifti funt adiuncti tituli de pactis & tranfactionibus. Tranfadio est fpecies, Pactum genus: cuius definitio, vt fit duorum pluriuue in idem placitum confenfus, id est nihil nifi confenfus, vt in definitione legati, donatio teftamento relicta, id est, nõ nifi teftamento. Vel, Conuentio quæ placiti fine fteit, id est, quæ neque traditione neque ftipulatione fumpfit effectum, Vel, Conuentio quæ vacat nomine & caufa. Vel, Conuentio quæ in nudo pacti nomine fteit nec adfumpfit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, fed non datur vel tollitur actio nifi lege confirmatum fit.

XV. *De tranfactionibus.*

Cohærentiam tituli, & tranfactionis definitionem iam expofui fuperiori titulo, vt fit pactio qua inter duos pluresve res dubia & incerta nec dum finita componitur, fuae, Remiffio litis præfentis aut immi-
nentis.

LIBER

TIT. I. *De postulando.*

POST vocationem in ius, & præftitam cautionem iudicio fifti, cum ad prætoris vel præfidis tribunal ventum est, postulat pro fe quisque quod defiderat à magiftratu, ideoque expofito tractatu de in ius vocando, deque cautione iudicio fifti, rectè datur titulus de postulando. Postulare igitur est pro tribunali petere per fe vel per aduocatam, tutorè, curatorè, procuratorè, defenforem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autè, de dam. infect. Allegare in l. 1. §. his igitur, hoc titu. Et qui non possunt pro fe vel pro alio postulare, explicatur hoc titulo.

II. *De his qui notantur infamia.*

Dictum est fuperiore titulo, infames pro omnibus postulare non posse, ideo fequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamies generaliter fi accipias, est quem lex vel S. C. vel decretum principis, vel edictu prætoris ex caufa aliqua turpi notauit vt ignominiofum, quam pœnam Varro ita defcribit eleganter. Tertia pœnarum infamia, flans nexa in vulgi pœctore, fluctuanti in tonfa coma, fordide veltitu, ore fœuero.

III. *De procuratoribus & defensoribus.*

EX his qui pro alijs postulant, quique damnati famofo iudicio, non laborant infamia, procuratores & defensores funt, ideoque non male hic titulus fuperiorib. adneftitur. Procurator postulat pro actore eius mandato, & rem in iudicium deducit, Defensor pro reo, l. fi mater. §. hoc iure, de exc. rei iud. vel, procurator est actoris & rei cum mandato, Defensor rei sine mandato, l. 2. §. fin autem abfuerit, C. de iur. prop. cal. Ex ille fatifdat de rato, nifi conflet de mandato, hic iudicatum folui etiam fi conflet de mandato, & de rato quoque nonnumquam.

C 5

III. Quod

III. *Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur.*

PROcuratori & defensori similis est actor municipij vel collegij, vel cuiuscunque vniuersitatis, qui & syn dicus appellatur, nam & hic in rem iudicium deducit, & postulat pro vniuersitate, qui tamen a vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur, prætor edixit, & proconsul vel præses ex cælo prætoris, Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur, daturum se iudicium actori & in actorem vniuersitatis.

v. *De negotijs gestis.*

Hic titulus est de voluntarijs procuratoribus, qui se libus aut negotijs alienis offerunt. hi de quibus actus est supra, mandato dominorum constituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vltro accedente aliquo ad negotia aliena ex hoc quasi contractu est mutua actio negotiorum gestorum, vna directa, altera contraria. De personis de quæ ipsa titulus magis est quàm de actione, vt titulus de procuratoribus, sed tractatus magis de actionibus. qua de causa, vt arbitror, non extat alius titulus specialis De actione negotiorum gestorum, cum tamen extet proprijs de actione mandati, quia scilicet tituli de procuratoribus tractatus magis etiam est de personis de quæ mandato, quam de mandati actione.

VI. *De Calumniatoribus.*

Plerique vbi in ius vocantur aliquem, vbi stipulati sunt in iure sibi, vbi postulantur in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum desunt ab incepto, vel dum arguuntur accepisse pecuniam aut depecti esse, vt per calumniam rapere aliquem in ius hominis scilicet tantum vexandi causa, quod postremum hoc titulo vindicatur, ac præterea qui, vt sit, calumniam intentat & comminatur

VIINQVAGINTA DIGEST.

natur forte meticulofo homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in titulo est, qui sciens prudensque per fraudem litem controuersiam facit alteri, vt vexet eum, vel vt ei aliquid extorqueat. & de calumniatoribus, id est, de his qui pecuniam vt negotium facereat, aut non facerent, cepisse dicentur, l. pen.

LIB. IIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De in integrum restitutionibus.*

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur, qui infamia notari, nec in integrum restituti sunt, pollicitur est supra l. de postulan. explicaturum se species & causas ex quibus prætor solet in integrum restitutionem dare, quod præstat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas proprijs titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

II. *Quod metus causa gestum erit.*

Prima igitur species in integrum restitutionis hæc est, si quid metus causa gestum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt plerique alij infra, vt supra titulus, Quod cuiuscunque vniuersitatis: quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per, Si, edictum inchoatur, & actio similiter: & omnino eadem plerumque edicti & actionis verba, l. adiles §. vendendi, De ædil. edict. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cum in albo propõsita erant edicta. Porro metus est demissio animi propter expectatidnem futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent, *μῆδρα κακωδιδης*.

III. *De dolo malo.*

Secunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est. Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia. est enim actio

actio de dolo in priuatis iudicijs quæ ex maleficijs originem ducunt, idem quod in criminibus stellationatus persecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans.

III. De minoribus 25. annis.

Tertia est species restitutionis in integrum quæ expeditur cognitione prætoris, datur lapsis ætatis infirmitate minoribus xxv. annis, ex omni causa. Hæc enim editi pars generalis est, l. necessarii. De acquirent. hered. Et ex ea executio fit celerior, quam ex ceteris, l. 2. de re iud.

v. De capite minutis.

Quarta datur his qui propter minimam capitis deminutionem debitoris actiones suas amiserunt, rescissa capitis deminutione, vt fit ex edito de bonorum possessione contra tabulas, eorum etiam gratia, qui capite minuti sunt. Capite minuitur, qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus, vel ex ciue peregrinus, vel ex patrefam. filiusfam. & interdum ex cõtratio qui ex filiofam. fit paterfamilias.

VI. Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum restituantur.

Quinta species est causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet necessaria vel probabilis, ne scilicet ea absenti vel per absentem præsentem nocent. nam ex hac causa non tantum absentibus, sed etiam in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur. Eis etiam si non defendebantur, vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute, hostium ve potestate fuerunt, vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerunt, vel quos magistratus audire noluerunt.

VII. De alienatione iudicij mutandi causa facta.

Sexta causa restitutionis danda hæc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit. nam & si perinde teneatur vindicatione

atione, aut in rem scripta aut mista actione, ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamen hac via non lit actor experiri de iure suo, ex hoc edito in integrum restituitur vt tantum consequatur, quantum eius interest est alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecum illa actione ageretur, l. 24. §. vltim. cum diuid. nec si fuerit duplex actio, veluti Communi diuidendo, aut familiæ eriscundæ, integrum erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est, ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repelletur exceptione, quod alienata res sit iudicij mutandi causa, l. vlt. hoc tit. Et rectè interpretantur, iudicij futuri, nam præsens alienatione non mutatur.

viii. De reeptis qui arbitrium reeperunt, vt sententiam dicant.

A Magistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissarijs sermionem instituit. Receptum, est compromissum pecuniæ certæ. De reeptis igitur, id est, de compromissarijs. Verum, quia satis non est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat, arbitriumque recipiat quod defertur communi recepto partium, idèd subijcit: Qui arbitrium reeperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui reepti sunt, qui que in se arbitrium reeperunt, officio suscepto perfungi. Perfunguntur, si dicant sententiam. Et sententiam vocat, quæ non est per omnia sententia. l. quid ergo, §. ex compromisso. De his qui not. infam. Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus ex compromisso partium, qui disceptandæ inter eos causæ officium in se reeipit.

IX. Nauta, caupones, stabularij, vt reepti restituantur.

VT titulo de reeptis qui arbitrium reeperunt hic subderetur, quamuis alieno & quasi deserto loco, homonymia

monymie fecit. nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nauaræ, caupones, stabularij saluum fore receperunt, quod negotij genus à deposito separatur, propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenentur illi, quam depositarij. Potuisset eadem ratione subijci vetus actio recepticia, in cuius locum cessit hodie actio cõsultitæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlt. de alia actione quasi ex maleficio, quæ hidem tenentur de damno quod in nauj, aut caupona, aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruatorum suorū nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ira contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

DIGESTORVM PARS

SECUNDA, LIB. V.

TIT. I. De iudicijs & vbi quisque agere
vel conueniri debeat.

Audicibus compromissarij transit ad iudices ordinarios, id est qui ex ordine dantur à magistratibus. nam & qui dant iudices, quiq̃ dantur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio que fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel, vt arbitrium, officium est siue muniti, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandæ rei causa datus. Sanè Theophilo in §. quædam. De act. titulus de iudicijs, quem citat, est titulus de officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio, finis sententiâ siue ius, ex quo etiam nomen.

II. De inofficioso testamento.

Audicibus transit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur. & quia actionum aliarum sunt vindicationes, aliarum conditiones, & rursus quæ sunt vindicationes aliarum de vniuersitate, aliarum de rebus singulis incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est à petitionibus hereditarium. nam actio quæ hoc titulo proponitur est petitio hereditatis, quæ ex causa inofficiosi testamenti datur. l. 20. hoc tit. l. si quis filium. C. eo. l. 3. C. de pet. here. l. pen. infra, de bon. poss. con. tab. Quæ titulo sequenti, petitio hereditatis quæ ex alijs causis datur, veluti iniusti, aut iniuri aut falsi testamēti, vel ex causa intestati. & quæ ex causa inofficiosi testamenti, id est proprio titulo, quæ pleraq; propria habet, veluti vt datur in eum qui in isto titulo possidet, & vt reffissoria sit, & vt quasi vindicte persecutionem habeat. l. 1. §. sed si putat. D. si quis in fraud. pat. (qua de causa etiam accusatio appellatur) nec tamē communi titulo, id est sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 7. & 32. Porro inofficiosum testamentum est, quod liberis vel parentibus immerito exheredatis non ex officio pietatis factum videtur. quæ ex causa exheredatis datur petitio hereditatis.

III. De hereditatis petitione.

Post petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est vindicatio assilis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus, & idem mista est actio.

IIII. Si pars hereditatis petatur.

Superior titulus est de assile, hic de parte. nam & si pars hereditatis petatur, actionem daturam se prætor pollicetur. Dat verò prætor actionem tam suas, quam ciuiles.

V. De possessoria hereditatis petitione.

Superiores actiones hereditibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes hereditibus, vt bo-

vt bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbanianis, l. 3. §. mislum. de Carb. ed. ex quo possessorijs etiam actionibus nomen.

VI. De fideicommissaria hereditatis petitione.

ET hoc titulo fideicommissarijs, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hereditas, nam & hi heredes imitantur.

LIBER VI. TITVL. I.

Dere i vindicatione.

POST vindicationem hereditatis, aut velut hereditatis, subiicitur vindicatio rei singularis. Verbum, *Rei*, significat rei proprietatem. *Rei vindicatio* igitur est proprietatis assertio. *Rem vindicare*, suam esse adserere. Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso presentis, vel in gleba quasi in fundo, potius quam rei vel fundi, quae de causa secundum XII. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est, interdicta vti possidetis, vel vtrubi, in ipsa possessione, l. 1. §. inter, in fin. vti possid.

II. De Publiciana in rem actione.

REI vindicatio civilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem praetor eorum qui proprietarijs similes sunt, eisque dat vindicationem non minus quam proprietarijs, cuius generis sunt bonae fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio praetore primum in edicto proposita, fictitia actio, sicut possessoria hereditatis petitio. & vt breuiter definiam, Publiciana actio est vtilis, siue praetoria vindicatio, quae amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit, nec dum vlucepit.

III. Si

III. Si ager vestigialis, id est emphyteuticarius petatur.

Eiusdem generis sunt emphyteuticarij nam & hi proprietarios imitantur, eisque perinde ac proprietarijs praetor accommodat in rem actionem, quae actio vestigialis siue de fundo vestigiali dicitur alijs locis, & his ferè verbis proposita à praetore est: *Si ager vestigialis petatur causa cognita iudicium dabo.* Hoc tituli adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vestigialem pro stipendio aut tributario, sicut in alijs auditoribus, nam in iure ager vestigialis, semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, quem dominus in perpetuum vel in plures annos transtulit in aliam ea lege vt id melius cultiusq; redderet, constituta pensione certa: & nomen à cultura subtiliore parte, in iustione.

LIB. VII. DIGESTORVM.

TIT. I. De usufructu & quemadmodum quis vtatur fruatur.

POST vindicationes rerum corporalium, quae non possessori dantur, quia dicitur de vindicationibus rerum incorporalium, id est seruitutum, quae etiam possessori dantur, & seruitutes aliae sunt personarum, aliae rerum, incipit à seruitutibus personarum id est, quibus praedia personis seruiunt, ex his est usus fructus, qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus quibusque modis constituitur, & fructuarij ius omne, & vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam ad modum dirigitur fructuarij ius magis quam ad qualitatem vtendi, l. 9. in fin.

II. De usufructu ad crescendo.

Persequitur quem cepit tractatum de usufructu, datque specialem titulum de usufructu ad crescendo. De

D

domi.

dominio adcrefcendo agitur in titulis De heredib. inflr. & De adquirend. hered. & De leg. & fid. Est autem ius adcrefcendi, ius retinendæ vel nancifcendæ partis eius qui non concurret vel qui concurrere defijt. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurret, id est, ius legati integrum nec deminutum locum habet. Ius nancifcendæ partis eius qui concurrere defijt, quod proprius videtur esse ius adcrefcendi, in vſufructu tantum. Sed & illa a commodari poreſt in vſufructu nam cum vſufructus quotidiè conſtituatur & legetur, retineo potius quam nancifcor partem eius qui hodie non concurret, licet concurreret heri. igitur utrobique ius adcrefcendi est ius retinendæ partis eius qui non concurret. Vel, ius legati integrum nec deminutum per collegatarij concurſum. Vel, ius non decrefcendi, id enim dicitur adcrefcere, quod decreſceret concurrente altero. Et rectè vulgò inter preſtantur, adcreſcit, id est non minuitur vel non decreſcit, nam & contra, non minuitur, id est adcreſcit, l. 10. De lega. 3. Est & alia differentia quod fructuario adcreſcat etiam amittenti partem ſuâ, non proprietario. Perperam additur tertia, ex ſpecie l. 1. §. 1. in qua proculdubio Iulia nuſa à Celſo in l. 20. de leg. 2. diſſentit.

III. Quando dies vſufructus legati cedat.

EST & in ceſſione legati longè alia ratio vſufructus quam proprietatis. nam vſufructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte teſtatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouiſſimo vt iure veteri. Diem legati cedere cum dicimus, ſignificamus poſt eum diem moriente legatario, legatum tranſmitti in heredem eius. Potuit addi, vel vſus, vt titulo ſeq. quod non potuit præcedenti.

IIII. Quibus modis vſufructus vel vſus amittitur.

Vſufructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, remutatione, non vtendo, ceſſione in iurisdictione,

re, dominio adquiſitione: quibus tamen omnibus modis proprietatis non amittitur.

V. De vſufructu earum rerum que vſu conſumuntur vel minuantur.

Hoc titulo oſtenditur, nullam eſſe rem quæ non cadat in vſufructus legatum vel ſtipulationem, vt l. vſufructu. Ad leg. Fal. nam ex S. C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum ab uſu abuſus eſt, non vſus, vſufructus conſtituitur.

VI. Si vſufructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.

Hoc titulo de vſufructu dux ponuntur actiones, Confefſoria quæ ſibi competit qui ſibi vſufructum adiecit, Et contraria negatiua, quæ domino qui negat rem ſuam alij per vſum fr. ſeruire. De proprietate nulla prodita eſt contraria actio negatoria, vtraque eſt in rem actio ſed confefſoria ſola, vſufructus vindicatio.

VII. De operis ſeruatorum.

Vſum fructum imitantur operæ ſeruatorum, & ab eo quodque ab uſu, diſtanteque plurimum. nec enim amittuntur quibus modis vſufructus amitti ſolet, capitis deminutione, non vtendo, morte, & amittuntur vſucapio nec ſerui, quia tamen vſufructus non amittitur, & indiuiduæ ſunt, vſufructus diuiduus, & cedunt ex die petitionis, non vt vſufructus ex die aditæ hereditatis. Non igitur per omnia vſum fructum imitantur, idemque dici operis quorumcumque animalium quid vctat, veluti vcturibus iumentorum.

VIII. De vſu & habitatione.

Expoſita eſt vna ſeruitus perſonarum, vſufructus. hoc titulo explicatur altera, vſus. hæc indiuidua, illa diuidua. qua ratione forſitan operæ ſeruatorum, quæ & indiuiduæ ſunt, ad vſum magis quam ad vſum fructum accedunt, l. 5. ſup. tit. prox. nam fructus qui in eis eſſe dicuntur, non talis eſt, qualis qui in vſufructu, quia non ex perſona

spectatureius cui debetur, sed ex persona eius in cuius operis consilii, cuius generis opinoretiā esse fructum constitutum sine vsu, vt l. 14. §. vlt. hoc tit. l. 5. tit. seq. Vsum quoque imitatur habitatio, nisi quod capitis minutione, & non vtendo non amittitur, & ex re ipsa que habitacionem debet, etiam spectatur magis quam ex persona cui debetur, vt opere seruorum, vt fructus sine vsu.

IX. Vsfufructuarius quemadmodum caueat.

Hic titulus communis est vsui & vsufructui, & similibus que retulimus supra, vt caueat qui hęc iura habet se vsurum boni viri arbitratu, & amisso vel finito iure suo possessionem domino restitutum. Cautio prætoria.

LIB. VIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De Seruitutibus.

Seruitutibus personarum, transit ad seruitutes prædiorum, quæ intelliguntur semper, quoties seruitutum nomen simpliciter vsurpatur, ea sunt iura quibus prædia alia alijs subiunguntur. Vel, condiciones quibus vsus prædij minuitur, augetur alterius. Vel, iura quæ quis in alieno prædio prædij sui nomine imposita habet. Et quibus modis constituantur, hoc titulo declarantur.

II. De seruitutibus prædiorum vrbānorum.

Prædia alia sunt vrbana, alia rustica, quæ distinguuntur inuicem qualitate & genere vsus, vt familiaris & succellibilem, potius quam loco verus est. Vrbānorum seruitutes, quæque sunt earum propria, hoc titulo explicantur.

III. De Seruitutibus prædiorum rusticorum.

Quæ verò sunt propria seruitutum rusticarum, & earum species, differentia, iura, hoc titulo continentur.

tur. Et non nunquam personicas, non prædij concedi, vt iter, quod tum dicitur ius transeundi. l. pater, de ser. leg. l. damnas. §. 1. de vsuf. leg. vt pecoris ad aquam appellus, l. 4. vt aquæ ductus, l. 37.

III. Communia prædiorum tam vrbānorum quam rusticorum.

Quæ communia tam vrbānorum prædiorum, quam rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutum adquirere non possit, nisi qui prædium habet, vt duorum prædiorum dominus vnum tradendo, possit alterum alterius seruum facere, vt qui partem prædij tradit, non possit seruitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus separatim cedi possit, vt legari per damnationem qualiscunq; seruitus possit.

V. Si seruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.

Vt de vsufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones sunt, Confessoria, id est, vindicatio seruitutis, & Negatoria quæ seruitutum negat, libertatem adferit. Legitimæ actiones, l. sciendum, de operis noui nuntiatione. Et alia figura verborum confessoria, veluti ius esse ædes altius tollere iure naturali, vi ipsa negatoria, alia vi & verbis confessoria, veluti ius esse ædes altius tollere iure impositio, vel ire agere. Rursus alia negatoria figura verborum, vi ipsa confessoria, veluti non esse ius altius tollere, alia negatoria tam verbis quam potestate, veluti ius non esse, ire agere.

VI. Quemadmodum seruitutes amittuntur.

Sed non etiam quibus modis vsufructus interit, & seruitutes. nam confusione tantum intereunt, id est, acquisitione dominij vtriusque prædij, & non vtendo, siue vsu capione libertatis, & cessione.

TIT. 1. Si quadrupes pauperiem
fecisse dicatur.

INDICATIONIBVS actiones noxales subiectæ sunt, non male, nam & hæc sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, ite inque aduersus dominos, vt plerisque videatur hæc earum formulæ inserta verba, *Propter illum seruum tuum, aut propter quadrupedem illam tuam* l. pen. de nox. act. & sicut vindicator, ita actor iudicio noxali datur actio ad exhibendū, l. 3. §. si quis noxali, l. de eo, §. sapius, ad exhib. cum & noxium ductus forsitam actor & habiturus sit. Et hoc titulo primum proponitur de pauperie quadrupedum noxalis ex XII. tabul. id est, de damno dato sine iniuria, (nec enim animal rationis expers, iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. 1. §. cum arietes. *Aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere.* In noxam dedere, est animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio noxalis, & inde l. 7. de nox. act. *Si noxius viuat.* Noxam sarcire, est damnum soluere, damnum præstare, vt ad XII. Seruius Sulpitius interpretatur.

11. Ad legem Aquiliam.

TITULUS superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam dominio actio ex XII. tab. l. quæcunque, de obligat. & action. Hodie est ex lege Aquilia. Ciuilis veraq;, l. si heres institutus, §. 1. Ad S. C. Trebel. & noxalis etiam ex delicto seruorum. Primum caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude, Tertium de viro, fracto, rupto. Secundum quod in desuetudinem abiit, videtur fuisse de quauis alia ratione dampni dati, etiam si non fuerit læsa res nostra, sed intercepta nobis forte vtilitas quedam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est li. 9. naturalis historia, qui Anthiam conciliatorem capture & ducem

ducem cæperat, cum is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dari editam formulam, condempnatumque, æstimata lite x. libris. Constat enim socium socio teneri lege Aquilia, l. 47. Pro soc.

111. De his qui effuderint vel deiecerint.

DAMNI dati species vna grauius hoc titulo coercetur, quam soleant cætera damna ex superiore, nam si quid, qua vulgo iter sit vel consistit, deiectum vel effusum sit, ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est, in duplū datur actio, etiā si ipse non deiecerit vel effuderit, atq; etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non tenetur nisi qui damnum fecerit ipse, nec in duplum nisi inficiatur. Si liber homo ex ea re occisus, vel si ei nocium sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quam ex superiore, & popularis: & antequam damnum datum sit equè popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest, & ex vtraque causa actio noxalis. Denique post titulum generalem De actione legis Aquiliæ, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ Sic appellatur l. 3. §. Cum autem quia in factum prætoriam quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam. & in iure frequens est, vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata est, siue ciuilis, siue prætoriam in factum.

1111. De noxalibus actionibus.

POST noxales actiones de pauperie, & de damno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuisset enim ignominium atque etiam alienum omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. 1. dum ait, *quarum actionum vis hæc est, &c.* vt Cicero definitionem legis, dum ait, legis hanc esse vim, scitum & iustum in omnes. Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim, vt præstet præscribatq; recta & vtilia & coniuncta cum legib. Vis autem earum actionum hæc est, ne mulsetur dominus vltra deductionem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege XII. tab. tribuitur.

LIB. X. DIGESTORVM.

TIT. I. *Finium regundorum.*

CVR vindicationibus subiecta sint actiones noxales dixi iam supra. Cur modo subijciantur mixtae actiones, dicere necesse non habeo. id enim facti nomen ipsum admonet, quod significat eas esse tam pro rei vindicatione, quam in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum, quae inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est, ut Graeci interpretantur, *περὶ ὁρίων ἰσῦρτων*, nam inest huic actioni etiam petitio rei, & hoc est quod ait l. 3. C. eod. hanc actionem coherere proprietatis controversiae, & Apuleius, in causa finali de proprietate contendit.

II. *Familia eriscunda.*

SEconda actio mixta est actio familiae eriscunda, siue iudicium diuisionis quod redditur inter coheredes similesve personas. Familiae nomine significatur res vel pecunia hereditaria, non hereditas, non nomina. nam hereditas non potest diuidi, l. 8. de rei vind. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Eriscunda, est diuidenda, ut Eriscundi Stoici Seruio in 3. Aeneid. medietate sententiae auctores & quasi diuisores. tantundem potest Cienda & Ciscunda verbum, ut non aberratum forte si in Eriscunda diuiserim Et & Ciscunda, ut Festus & Donatus, erectum & citum, erectum pro hereditate, citum pro diuisione, nam & glossis antiquis, Cienda, *διαιρησις*. Et,eres vel ereditas scribitur interdum *Ho*. ut erus in titulo ad legem Aquilianam, & illo Turpilij loco, Ignosce, re istic solent ne eis minores noxias, erum si forte quas galiolas vini tango.

III. *Communi diuidundo.*

Tertia actio mixta est Communi diuidundo simillima superioris, ut societas hereditati simillima & maxime gemina est. Vtraque mixta, duplex, legitima, bonae fidei

fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in utraque officium iudicis, & redditur haec etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscumque socios. Sed hoc plus est in actione familiae eriscundae, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa: hanc vero Graeci Rheiores vocant *τὸ ἐν διατάσει ἰσῦρτων*.

III. *Ad exhibendum.*

Mixta actio mixta adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vindicatione, est tamen propter rei vindicationem. agitur enim primum, ut res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Praeparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directa & principalis actio: neque tamen notat personam, sed rem. nec enim intendit verbi gratia, L. Titium dare oportere, sed in rem exhibendam generaliter concipitur, & inde insolita appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quae vel tantundem valet ac si diceret, De exhibendo, ut Ad legem Iuliam, id est de lege Iulia, Ad municipales, id est de municipalibus.

LIB. XI. DIGESTORVM

TIT. I. *De interrogationibus in iure faciendis & interrogatorij actionibus.*

Perumque euenit ut qui alias noxali actione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine infolidum, ut si interrogatus an seruus suus esset, an quadrupes sua esset, praetori falso responderit suam non esse l. 1. §. interdum. Si quadr. paup. fec. dic. qui quidem §. statim coniungendus est cum l. 7. huius tit. quae est ex eodem libro, ut intelligatur conuersio eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si responderit suam pecudem vel suum seruum esse, quae ita vera sunt, si serui alicuius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. & 14. hoc tit. Sunt & per utraque alia in hoc titu-

lo de noxalibus actionibus: vt sane videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eodq; fit, quantum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligari inuicem, quia scilicet nõ eundem omnes tractatum respiciunt, sed hic, verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, sequens tractatum de mistis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confesso in eum qui vltro confessus est de intentione actoris, confessoria, neutra est propria actio quædam interrogatoria sane quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit, l. de ætate. §. qui interrogatus hoc titulo. vt quæ in eum datur qui se debitoris heredem esse respondit, est interrogatoria actio, si certum petetur: quæ in eum, qui seruũ suũ esse, interrogatoria noxalis: quæ in eum, qui prædium suum esse vel se possidere aut nõ possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem, nam ex his fere causis duntaxat in iure interrogations fiunt ante iudiciũ acceptum, intentionis actoris formandæ & instruendæ causa. quod non ita fit in iudicijs in rem, l. in speciali. De rei vind. l. cogi. C. de peccit heredit. & desijt etiam hodie fieri in ceteris omnibus. *In iure*, id est, si *βέβαιον*, vt Græci hoc loco interpretantur, idem significat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio, l. 4. hoc tit. vt idem sit, si quis alio loco quàm pro tribunali interrogetur.

II. De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.

Hic titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutux petitiones, l. 22. De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales. nõ quæcunque pluribus vel in plures competunt, de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui, vel vnus dominium alter vsum fructum, l. cognitio. l. si pariter. De lib. cau. vel si plures

tute

vel re lateantur, l. 5. Carbit. tut. aut si certum putetur plures conrei. No. 99. Quintilianus l. l. Piquata iudicia sæpe vnum iudicem habere solent, nec alia species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadem causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditarijs litibus interrim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

III. De seruo corrupto.

Hic verò titulus respicit ad legem Aquiliam, quandoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliae siue in factum iure prætorio comparata ad exemplum legis Aquiliae, vt de actione de dolo etis & effusis diximus supra; & longe quidem grauior quàm solet esse directa, nam etiam in consistentem in duplum, l. 5. §. hæc actio hoc titu. & famosa est actio, l. nec quicquid. D. pro soc. l. 6. De obs. par. præst. quia personæ dolum malum notat, & prætere non tantum de corrupto, sed etiam de recepto, & sub disunctione proponitur hoc modo, *Quod seruum meum receperis aut corruperis*, vt, Ope aut consilio, nam alterutrum probare sufficit.

IIII. De fugitiuis.

Post generale titulum de seruo corrupto, notantur duæ species corrumpeudorum seruorum, si sua serit fugere, si alea ludere, l. 26. De iniurijs. & ex priori specie de fugitiuis additur, eum qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtrique verum est & si obtutu rogæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo teneatur. Si recepit & requisitum celauit lucrificandi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

V. De aleatoribus.

Ad posteriorem speciem corrupedi serui, iungitur in susceptorum aleatoru pena, vt supra in susceptorum fugitiuorum. & item actio in eum qui alea ludere

causa

causa vim intulerit, & alia in eū quæ læ vicerit. Alca est resararum, talorum, vel scriptorum ludus, turricula, fritillus.

VI. Si mentor falsum modum dixerit.

Hunc vero dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumq; agrimentor solet, l. 8. fin. reg. l. 1. in pr. l. 3. §. idem Pomp. hoc tit. & si falsum modum renuntiauerit, ex hoc edicto tenetur in id quod interest.

VII. Dereligiōis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat.

Hic titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis religiōis nō esse in rem actionē. l. in rem. §. 1. l. quæ religiōis. De rei vindic. Hoc vero titulo definitur quæ sint loca religiōsa, qui faciant locum religiōsum, & quæ actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorū gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum, alias similis tām negotiorum gestorum actioni funeraria, quia negotiū quod quis pro defuncto gessit funerando eum suis sumptibus, eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo, ut funus ducere liceat, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossave mortui in eum locum quo in ius inferendi fuit, quam ad edictum D. Scueri, quod proponitur l. 38.

VIII. De mortuo inferendo & sepulchro edificando.

Licet, ut diximus, de locis religiōis non sit in re actio, est tamen interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, quod veluti proprietatis causam continet, l. sunt personæ. sup. tit. prox. l. 2. §. quædam. De interd. atque

que etiam de loco nondum religiōso competit. Actio in factum, de qua diximus superiore titulo, et datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei, qui statim vult in locū suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de sepulchro edificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino loci solummodo competit.

DIGESTORVM PARS

TERTIA. LIB. XII.

TIT. I. De rebus creditis si certum petetur & de conditione.

Vindicationibus transit ad conditiones: de quibus duæ hoc titulo proponuntur. Una est certi conditio quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita est, id est, qui corpus vel quantitatem certam debet. Non adiecit, quæ ex causa. In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacunque ex causa proinde generalis non specialis certi conditio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si certum petetur de rebus creditis, vel De rebus creditis si certum petetur (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) ut in Codice Theodosii specialis actio si certum petetur de chirographis, & alia si certum petetur de suffragiis, quæ orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, proposita vel sub titulo De rebus creditis, vel sub tit. De chirographis, vel sub titulo De suffragiis. Distincta enim erant edicta titulis. Altera est Conditio ex mutuo, de qua præcipue hoc titulo tractatur (nam & creditum proprie est mutuum) & his verbis significatur, ET DE CONDICTIONE. Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, conditio sit, ea tamen quia ex mutui causa intendimus dari oportere, hoc proprio signa-

ta nomine est, vt refertur in Institutionibus statim in i-
 titulo tituli, Quibus modis re cont. obl. & §. item is cui. De
 obligat. que quasi ex cont. & Græci definiunt conditi-
 onem τὸν ἐπιπικτινὸν λόγον τῶν αὐτῶν διακρίσις. Mutuum autē
 est creditum quantitatis datæ ea lege vt eadē ipsa quan-
 titas reddatur in genere non in specie eadem. Non est
 illud omittendum, sub hoc titulo edixisse prætorem de
 commodato & pignore separatim, quia & si crediti ap-
 pellatione hi contractus continentur (est enim credi-
 tum omnis actus, quem alienam fidem sequuti institui-
 mus) non tamen continentur actione. Si certum petetur,
 id est certi conditione, quia nemo rem suam condicit,
 & conditio plerumque in iure formula illa est, Si pa-
 ret dare oportere, quæ latius nonnunquam pro quali-
 bet actione in personam. Pignoratitia igitur, & commo-
 dati, & depositi conditiones non sunt, quia possessio-
 nem naturalem reuocant, l. videamus. §. si possessionē.
 De vsur. id est, non dari sed restitui oportere intendunt.
 Sed neque ex horū contractuum causa conditio compe-
 tit. quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos se-
 parauit à ceteris, sub hac tamē exceptione, nisi dolo ma-
 lo vel depositum vel commodatum vel pignus inficia-
 retur qui accepisset, l. 4. §. res. hoc tit. l. si quis inficiatus
 §. vltim. Depof. Denique ex his intelligimus hoc titulo
 proponi nobis duas conditiones tantum, non etiam,
 vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam par-
 tem tertiam Digestorum. nec sane vlli sunt tituli tales
 in Digestis.

11. De iure iurando siue voluntario siue neces- sario siue iudiciali.

Quia iusiurandum frequentius datur de pecunijs ete-
 ditis, vt non male dicitur à Laberio emplastrum
 arisalieni: ideo post titulum de conditione ex mutuo,
 hic datur. Et est iusiurandum, vt Aristoteles definit,
 μετὰ δέρας παραλήψεως φασίς ἀναπόδεικτοῦ,
 vt Clemens Alexandrinus, ἀμολογία καθ' ἑστίαν μετὰ τῶν
 ὀφεισῶν.

παραλήψεως δέρας, vt Cicero, adfirmatio sancta, & eius
 genera tria. Iudiciale quod à iudice defertur. Voluntari-
 um, quod à parte defertur in iudicio vel extra iudiciū.
 Necessarium quod pars cui delatum est refert delatori.
 Hæc tres appellationes Tribonianus esse videntur.

111. De in litem iurando.

Iusiurandum in litem est, quod à iudice defertur acto-
 ri eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ cau-
 sæ, & defertur plerumque ob dolum vel contumaciam
 aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito
 domino rem iusto pretio comparare. Actori enim iura-
 to licet facere pretium etiam iniustum. nec in omnibus
 iudicijs passim, sed vt lex prætorve aut princeps iudicij
 permiserit.

1111. De conditione causa data causa non secuta.

Conditio ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractatum
 de iure iurando. Nunc ordine persequitur alias con-
 ditionum species. Propositiæ hoc titulo appellatio hæc
 est, *Causa data causa non secuta*, sumpta à verbis legis, vt
 per eam repetantur scilicet causa data, id est sub cau-
 sa, vt est scriptum, l. penultim. hoc tit. quod Græci,
 ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, si ea causa secuta non sit. Causa do, quod
 do vt Romam eas. Causa non sequitur, si non Ro-
 mam eas. eadem dicitur etiam conditio ob causam, vel
 conditio ob rem dati re non secuta, similis conditio-
 ni ex mutuo, vel potius conditio ex promutuo. quid
 enim aliud est quod ob rem datur, quàm prorogatio si-
 uedatio in antecessum? Omnis autem prorogatio pro-
 mutuum.

v. De conditione ob turpem vel iniu- stam causam.

Superior titulus est de conditione ob causam honestā,
 vt detur omnimodo causa non secuta, vt non detur
 causa secuta. Hic verò titulus est de conditione ob tur-
 pem causam, vt detur etiā causa secuta si solius accipi-
 entis

entur in puto vel secus, vt non detur si solius dātis vel si vniuersi ea, & de cōditione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur, vt si quid detur ex stipulatione perveni extorra. In illa pro fine, vt si quid detur vt contingat aliquid quod sit contra bonos mores.

V. De cōditione indebiti.

Cōditio quoque indebiti est ex promutuo. nam & indebiti solutio, quasi mutui datio, l. 5. §. is quoque. De obligat. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. De cōditione sine causa.

Concurrit hac cōditio cum superioribus, & nonnunquam sola cōpetit, vt in specie l. 2. si fullo a amiffis vestimentis domino ex locato conuentus pretiū soluerit. nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa, nec ex iniusta causa, & vestimētis à domino repertis, fulloni sola superest cōditio sine causa, quod iam videatur nulla fuisse causa dandi. quod & addi opinor posse ad speciem de promutuo, l. sed addes. §. Si quis cum Locati.

LIB. XIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De cōditione furtiua.

Domino non datur cōditio nisi ex causa furtiua. quod odio furum introductū est, quia in rem vel ad exhibendum non tenetur vt fures, sed vt possessores, l. 12. C. De fur. Cōditio est vt fures, atq; ideo re perempta in ea non distinguitur fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa, & interdico Vnde vi, & Quod vi aut clam, quæ tamē distinctio in alijs actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permissum est cōdicere prædioni, & coniugi qui quæve res amouit in matrimonio vel diuor-

diuortij causa, & iniuriatori, & generaliter cui libet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Ceteræ cōditiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli domino, æque si agatur certi, non si incerti.

II. De cōditione ex lege.

Cōditio ex lege cōpetit si lex quæ obligationem introduxit non ediderit aliud genus actionis, vt cōditio ex lege Iulia, l. dotale l. si vero. & seq. Solut. mat. Cōditio ex lege Cincia, l. 21. De donat.

III. De cōditione triticaria.

Longe alia ratio cōditionis Triticariæ & cōditionis certi, licet descendat vtraque ex eadem causa. nam per cōditionem Triticariam petitur omnes res certæ vel incertæ, præter pecuniam numeratam. Per cōditionem certi, id est, Si certum petetur, res omnes certæ & pecunia numerata, non res incorporales siue incertæ, nam hæc actio est stricta, id est seruit in ea iudex scripturæ contractus & petitioni actoris, sui arbitrij impositæ. Triticaria arbitraria est, quia æstimat in ea iudex rem arbitrio suo quæ petitur habita ratione loci & temporis. Darur ergo eius rei quæ petitur æstimandæ causa, potest æstimatorem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam. nam æstimat ipsa res cæteras non æstimatur, aut saltem non indiget æstimatore, cum sit eius æstimatio constans & certa. ea re pecunia numerata in cōditionem triticariam non cadit. Cæteræ res omnes cadunt quæ pondere vel mensura constant, mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietates debeatur forte ex testamento vel ex stipulatione, siue emphyteusis, & res etiam sua ex causis quibus rem suam dominus cōdicere potest, quod ita enumeratis varijs generibus rerum Vlpianus exequitur, l. 1. propterea quod dubitari poterat, an totres con-, 1. ceteræ cōditio quæ nomen à tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus inter-

pres ait, quia in antiqua formula huiusce conditionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat, forte ei res erat de aestimando tritico. & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam sit notatu valde dignum (nec dum enim sciebamus quae appellatio quae actio haec esset) apud pronam ipsa Graecorum verba, *ἰσέον δὲ ὧς φῆσι ὁ Στέφανος* *ὅτι τὰς πεπραγαφὰς οὕτως λέγεται τριτικίας*, ἐπεὶ δὲ οὗ τῆ κατὰ τὸ παλαιὸν πολιτικῶς μίσθον αὐτοφόροισιν, τρίτικον ἐθέκετο μνήμη. ὃ δὲ λέγει τοῦτο ἐστὶν. οὗ τῆ κατὰ τὸ φέροισιν καὶ τῆ τῶν ἀρχῶν ἐτυπώθη παρὰ τὸ νόμον, μνησὶ γέγονε τρίτικον ἢ γουσίτε, τυχὸν οὗ ἀγούσι τινὸς σίτον αὐτῶν διαφέρειν τὰ κατέχουσιν τινὰ παρὰ τὸ νόμον, καὶ πρὸς τὸ τοῦτο φάσιν τυπώεντι τῶν τριτικίας κοινῶν.

III. De eo quod certo loco dari oportet.

Ingitur conditioni arbitraria, alia conditio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex stipulatione, vel ex testamento, vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitus facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quae non cadit in triticariam, quia in triticaria aestimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac vero aestimatur quanti interit eo die vel loco quo dari debuit. & cadit etiam in nummos id quod interest.

V. De pecunia constituta.

Tradita est ratio superiore titulo qua id quod debetur, alio die vel loco petatur recte, quae quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quis id egerit cum debitor ut alio die vel loco constitueret se soluturum, nisi ut Labeo dicebat, propter has potissimum pecunias quae non-

condum peti possunt, puta moram iniiciente die vel loco, constituta inducuntur. l. 3. §. ult. l. 4. & 5. hoc tit. Finit consensu nudo, non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed contractus, quia recepta imitantur quae fuere contractus, et contra actio receptiva, sicut ex his actio constitutoria nam nec alia ratione precarii numeratur inter contractus, l. contractus. De reg. iur. quam quod sit simile commodato. sunt etiam constituta pro alio. Et breuiter, constitutum est conventio, qua quis respondet citra stipulationem soluturum se quod ipse vel alius debet. l. 3. §. in eum. De adm. rer. ciuil.

VI. Commodati vel contra.

Distum est de conditionibus quae aliud nomen non habent strictis aut arbitrariis, quaeque vel ex contractibus dantur vel conditioni certi, conditio triticaria, conditio ex mutuo, conditio ex stipulatione, vel ex bono & aequo quasi ex mutuo, ut conditio indebiti, Ob rem dati, Sine causa, vel ex lege, ut de qua actum titulo secundo, vel odio reorum, ut conditio furtiva. Ab hoc titulo incipit tractare de conditionibus alijs maxime bonae fidei quae ex contractibus nascuntur, & quae proprium nomen habent, siue dari oportere intendatur, siue praestari, restitui, reddi, vel alio modo. nec enim omnibus actionibus una est formula semper, Dare aut facere oportere, §. 1. Insti. de act. ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad usum, ut retro mutuum quasi commodatum ad abusum. nam promiscua siue communia haec nomina sunt. Commodatum & Mutuum, l. Item legato §. 1. De leg. 3. l. questum. §. si quis eodem. De instr. leg. & ut Graecis χρῆσις, utrumque contractum demonstrat, ita & Latinis commodare. l. 1. C. Th. Quod iussu. quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vitur, praestare. l. vltim. C. quod cum eo &c. Vel, commodatum est conventio qua res gratis

TIT. I. De exercitoria actione.

Oepit quidem tractare de actionibus quæ ex singulis contractibus nascuntur, sed priusquam progrediatur ulterius, vult se absoluerè his quæ ex alioiur contractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu. Et ex illis prima quæ datur exercitoria actio est, qua insolvidum tenetur exercitor naui ex contractu magistri quem naui imposuit, vel ex contractu eius quem magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine in quam imposuit. Seruanda enim est lex præpositionis. Hæc actio accessoria est, sed conueniri etiam exercitor potest directa conditione quasi ex suo contractu, §. vlt. Inst. quod cum eo & c. Exercitor est nauclerus qui nauem exercet. Magister veluti institutor exercitoris, Græcè πλοῦτος.

II. De lege rodia de iactu.

Institutus de nauis termo titulo superiore, impulsit conditores iuris subdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante naue farciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod possint eo nomine agere vectores cum magistro nauis, & consequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rodij cõdiderunt, quorum disciplinã naualem, & vt Strabo loquitur, ἰσχυροῦς, admirabilem omnes populi libenter etiam Romanus sequebatur.

III. De infortoria actione.

Exercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit à magistro formari elegans. Infortoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet aut mæsæ aut cuiuslibet alij negotiationi, ex cuius contractu habitio eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur insolvidũ

40 PARATITLA IN LIBROS

vtenda datur ad tempus finem modumve certum, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quæ etiam si nõ addideris, perfecta definitio est. nam & alijs separatur à mutuo satis. Directa commodati actio est quæ datur ei qui commodauit, rei suæ recipiendæ causa, qua ex causa non est conditio certi nisi quid dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis tituli. Contraria est quæ datur ei qui commodatum accepit. varijs ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius consulatur. qua ex re etiam conditio competit. Directæ siue rectæ inde nomen, quod principalis fit. domino enim competit aut possessori. Contrariæ, quod quasi ex opposito respiciat directam siue agatur vltro siue contra. & in iure contrariæ actiones his articulis significantur, contra, ex diuerso, ex contrario. l. 2. l. vltim. De neg. gest. l. si pignori. Fam. erc. vt actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo. Contra. in §. æque. De act. Vltro autem moueri dicuntur, si sine directa moueantur, vt d. l. si pignori. l. seruus meus. Mād. l. sed an vltro. De neg. gest. l. si is qui rem. De fur. nec tamen ideo mihi aus contrariæ appellatur.

VII. De pigneraticia actione vel contra.

De pignore etiam non est conditio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrat sane cum eo conditio. Pignus est conuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debite vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino, id est debitori redditur actio soluta omni pecunia, directa est actio. Quæ creditori, contraria, si forte necessarias impensas fecerit in rem pigneratam, vel si debitor rem alienam dederit pignori, vel ex acta iusta causa.

is qui præposuit, atque exercitor naui ex contractu magistri. Sed hic etiam ex negotio quod gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit. Cæterum vtriusque actionis eadem est ratio, quia is qui contrahit cum magistro vel cum institute fidem eius qui præposuit sequi videtur, sed aliquando maior in magistro propter nauigandi necessitatem, quam obrem ex vtraque causa etiã domino quali principali reo condici posse verum est.

IIII. De tributoria actione.

Exercitoria & institutoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum vel alienorum seruorum qui nec bona fide seruiebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruiebant, & illæ, quia præposuimus naui aut tabernæ mericque nostræ, hæc verò cum non præposuimus, in merce peculiari scilicet, non nostra, hac sola ratione quod scientibus nobis & patientibus vel volentibus negotietur in ea filiusfam. vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo aut seruus alienus quæ bona fide possidemus, & præterea illæ non in solidum obligant: hæc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur si quid etiam nobis debeat, inter nos & creditores mercis, sine privilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet, vel potius hæc actio iniqua partitionem emendat, nam ex hoc edicto res ita geritur. Postulantibus creditoribus mercis, dominus cui etiam seruus debet aliquid, distribuit mercem peculiarem inter se & creditores pro rata portione, hoc enim edicto domino distributio permittitur: permittitur, inquam, non iniungitur, nam si dominus hæc molestiam subire nolit, à prætore datur arbitet mercibus distribuendis, l. 7. hoc tit. Ceterum si dominus suscepit distribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum sibi forte debitum deducens, vel plus sibi quam ferat ratio debiti sui quamque creditoribus attribuens, hac actione ad æquam distributionem reuocatur, nec enim scientia sola do-

minum

minum huc actioni subijcit, sed dolo, id est iniqua diuisione, l. 3. §. penult. & vlt. l. 4. l. 1. in pr. l. 7. l. 3. l. vlt. hoc titulo. l. 3. *Quam. ex fac. tur. §. inuoduxit.* Instit. quod cum eo &c. Denique actio tributoria, correctio est iniquæ distributionis mercium peculiariarum à parte vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus filiusfamil. vel seruus negotiabat, sciente eo. Etiam illud ad horum titulum, discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus etiam si contractum sit cum institute mercis peculiari, id est quem seruus præposuit qui sciente domino negotiatur in ea, ex titulo de institutoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem in litore præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus in solidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur in solidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium, idem in filio & similibus.

V. Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur.

Verba edicti hæc sunt, quo ex negotio gesto cum filiofam. vel seruo nostro dominij aut vilius aut vsufr. iure, vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria & de institutoria actione, cum libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non serui, datur in nos actiones tres, De peculio, De in rem verso, Quod iussu in seruum non datur actio, In filiumfam. est actio in solidum, sed emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur: restituitur vtilis ex edicto de capite minutis in solidum nisi causa cognita æquum prætori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge, postulari actionem eius rei nomine quam filiusfamil. gessit statim atque per emancipationem propriam familiam habere coepit, importuna petitio est nisi eius tempo-

ris nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatū eius. possint esse nulla, possint esse tenues, vt si peculium, emancipato non concesserit pater, vel si peculium, & nihil præterea. Solebat concedi aliquid. l. vt liberis, in fin. C. de collat. l. 2. & vlt. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis quod est post emancipationem directa & in solidum actio est, licet negotium ceperit ante emancipationem, l. 4. §. 1. l. ii. De tut. & rat. dist. Eadem vero æquitas interuenit si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institutus vel hereditas sit, vel si paterna hereditate abstinerit, itē si alias sui iuris effectus sit, veluti sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eū actio perseverat eadē, nec necessaria est restitutio in integrū, quia capite non minuitur, item si in adoptionē datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit. sic lego. l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiuo, l. vtrū. de bon. poss. cōtra tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso hisdē casib⁹ actio filio dabitur quam pater omisit quantum in ipso fuit. l. 17. §. vlt. De iniurijs. & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo propositum est.

VI. De S.C. Macedoniano.

Alias edicti partes earūve diffusiore tractationē differuntisper, dum priori parti quæ ex poluimus superiore titulo de eo quod filiusfam. cōtraxerunt, vt sui iuris effecti in quantum facere possunt condemnentur, adijcitur exceptio nec creditæ pecuniæ, quæ ex causa nec si postea sui iuris effecti sint vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris cui mos erat filijsfamil. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similibus quicunque talia nomina fœnerentur, in perniciem parentum simulac liberorum, Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, sed non exigi. harū numero sunt pecuniæ creditæ filijsfam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiosfam. esse perdere.

LIBER

LIB. XV. DIGESTORVM.

TIT. I. De peculio.

Persequitur modo alias edicti partes, quod proposuerat superioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis, qua tenemur ex negotio gesto à seruo vel filiosfam. vel alijs personis quas enumerauimus eodem titulo, si ignorantibus nobis negotiati sint in merce peculiari, vel etiam si scientibus nobis extra mercem negotium aliquid gesserint. nam si in merce peculiari negotiati sint scientibus nobis, didicimus iam ante propter necessitatem commerciorum receptū esse vt vltra peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari cōtingente nobis portione, nō integra debiti quantitate, vt plane sit hac ratione separanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod debetur domino naturaliter in illa, qua de agitur hoc titulo, totū deducitur. Quinimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiosfam. vel seruo aut quasi seruo suo à patre vel domino seorsim à suis rationibus constitutum deducto inde si quid patris vel domino, vel subiectis ei personis naturaliter debetur, & contra naturam peculij est, si legetur non deducto ære dominico, l. 6. §. 1. de pec. leg.

II. Quando peculio actio annalis est.

Perpetua est actio de peculio quamdiu peculium manet. Annua, extincto peculio, ita tamen vt non ex die quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex quo agi potuit, vt in specie l. 1. §. annus, hoc tit. & l. 2. De tut. & rat. dist. Extinguitur, si seruus fiat liber vel filiosfam. sui iuris, vel si moriatur, vel si seruus alienetur, vel si finiatyr vsus aut vsusfructus serui. Extinguitur etiam ademptione & nuda voluntate patris vel domini, licet non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo malo, perpetua est, si sine dolo, extinguitur etiam omnimodo actio de peculio.

E 5

III. De

III. De in rem verso.

Actio de in rem verso adiectio est actionis de peculio, vel si non est de peculio actio competit de in rem verso cum id quod filiusfam. vel seruus gessit redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita, si filius principaliter gerens negotium patris eaque mente ut patrem sibi obligaret, locupletiorum eum fecerit. ex hac enim causa patrem obligat sibi naturaliter, & hac obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solum superare si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiorum patrem fecerit, non est de in rem verso actio vel adiectio vlla, quia nec pater filio obligatur eo nomine.

III. Quod iussu.

Qua ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio, siue de iussu, ut scriptum est l. vlt. in solidum datur, sed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut conditionis cuiusdam iure non seruiunt, non ex contractu seruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illas competant. Enimvero conditioni ei qui iussit potest, etiam si sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit. l. vlt. Profectio. ut non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri suo personis contrahi iussit, quae institorum aut magistrum nauis praeposuit. Ceterae actiones honorariae, Tributoria, De peculio, De in rem verso, non competunt in solidum, nec ex earum causa condici potest.

LIB. XVI. DIGESTORVM.

TIT. I. Ad S. C. Velleianum.

DS. C. Macedonianum diximus supra ex se neca, quaedam pecunias deberi, non exigi, & ex huius numero esse datas filijsfam. contra S. C. Macedonianum. Videtur non longo spatio sequi hic titulus, ut his adnectat etiam

datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij credituris scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiscumque alia intercessio sit, ei S. C. occurrit, ne mulieres teneat. Intercessio est, quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S. C. quidem Macedon. factum est in poenam creditorum, Velleian. in gratiam mulierum, & illud longe superius Ex duobus enim reis stipulandi, si vnus scierit, alter nescierit, ex causa S. C. Macedoniani vnus scientia alteri nocet, & creditor effectu ipso ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit conditionem indebiti, & Macedonianio filiusfam. renuntiare non potest. quod tamen omne longe aliter se habet ex S. C. Velleiano.

II. De compensationibus.

EX eodem numero sunt pecuniae, quibus obstat compensatio nam & ipso iure constat eam fieri, ex omni causa, & parere conditionem indebiti. Compensatio est per aere sui computationem ab aere alieno liberatio.

III. Depositi vel contra.

Redit ad eam quam instituerat de singulis contractibus recessit actionem, & quibus ceperat, commodato scilicet, & pignori depositum adnectit simile negotium in eo quod ex huius etiam causa conditio non competit, nisi ex inficiatione quae proxima furto est, ut non abs re nominatim admoneamur, & depositi & commodati fideiussorem accipi posse, l. 1. De fideiuss. & liberationem recte legari ei qui depositi teneri vel commodati vel pigneraticia vel conditione furtiua, l. 3. §. vlt. De lib. lega. quia scilicet videbatur res nostra proprie non deberi nobis quam vindicare possimus, & quam dari oportere non intendimus recte nisi furis odio. Depositum est conuentio gratis custodiendi aerei quae traditur sub fide restituenti. Et directa actio quae datur ei qui tradidit. Contraria quae ei qui custodiam recepit, & ex causa contraria non nego quin possit esse conditio.

PARATITLA IN LIBROS
LIB. XVII. DIGESTORVM.

TIT. I. *Mandati vel contra.*

QUOD à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo, nam eæ ex consensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbent. Ex hæc causa conditio competit, non ex illarum: & eiusdem conditionis sunt quæ sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Locati conducti. nam & ex consensu nascuntur & concurrunt cum eis conditio. Cohærent digesta; sunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Iuliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est, & qui aliam desiderant vel comminiscuntur artem, næ quam illi sunt ineptissimi & imperitissimi: nam neque quid ars sit sciunt, neque artem Digestorum aut principia certa iuris vlla percipiunt vnquam, suaues tamen ad ridendum materiam. Porro mandatum est conuentio, qua roganti fides datur procurandi aliquid sine mercede. Et directa actio domini negotij datur, Contraria procuratori.

I. *Pro socio.*

Actio pro socio ex vtroque latere est directa, non ex vno directa, ex altero contraria vt superiores, quia re communis est omnium æquo iure & pari, nec potior vnius socij ratio quam alterius, & nominis ratio ex formula, *Quod pro socio communiterue gestum est.* l. 65. §. si post hoc tit. in qua disunctio pro subsidiuntione accipitur quandoquidem de communiter gesto separata actio non est, & ad hanc formulam respicit etiam differentia societatis & communiter gesti exposita, l. 31. & seqq. hoc tit. Societas est contractus qui ex consensu duorum pluriumve communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiuiso, consensu contracta. vel, Communio nis consensio inter aliquos. Vel, Damni & lucri, ex consensu facta communicatio honesta & iusta. Addo, honesta & iusta, vt excludam societatem flagitiosæ rei, & leoninam

nam, vel quam aliam communitatem iniustam. Peragitur solo consensu & quod ait l. 4. re & verbis, re, id est tacito consensu rebus in commune collatis, verbis, id est expresso consensu sine stipulatione, vt Cuius interpretatur in Institutionibus. Re & verbis duo sunt genera contrahendi inter presentes, & ideo mox additur d. l. 4. vel inter absentes coiri societatem posse, quod etiam fit duobus modis, per nuntium, id est epistola viua, vel per epistolam, id est nuntio tacito. Quid enim epistola? Tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non notabo discrimina quæ sint iudicio societatis cum actione communi diuidendo, quæ mista est, & non famosa, atque etiam quæ si ex contractu, hæc mera personalis, famosa, & ex contractu tantum, quia cognosci cetera possunt ex l. i. Com. diui. & l. 43. hoc tit.

LIB. XVIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem commissis, & quæ res venire non possunt.*

LONGIOR tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium excrecere & superari materia, reiecta sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est conuentio nuda qua id agitur, vt rei tradendæ dominium in accipientem transeat dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium transeat, emptio & venditio intelligitur, l. pen. §. vltim. quamuis etiam consistat in re aliena. Et verò pacta possunt adijci varia, quæ tamen quam interfit ex continentian ex intervallo adijciantur, & emptioni detrahant an adijciant, hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium

cium non est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga ea quæ adibus iuncta sunt, sedes sacrae, & quæ in vsu publico sunt.

II. De in diem additione.

IN diem additio pactio vna est emptionis venditionis, quæ res perens emptorem collocatur hac lege, nisi quis intra diem certum supra adiecerit, quæ in auctionibus hæstæ frequens est: & additionis quoque verbum auctionibus tantum proprie conuenit. Detracta hæc pactione, post ad additionem adiecta non admittitur, nisi fauore hisci intra legitima tempora.

III. De lege Commissoria.

LEX commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id agitur vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit. hæc pactio veteribus fiducia dicebatur, cum faciebant nexum mancipiumque. Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant: & commissoria, quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat, si quidem velit venditor velit totam venditionem haberi pro infecta. Lex est pactio quæ contractui adijcitur ex continenti.

IIII. De hereditate vel actione vendita.

NON solum res corporales emi & veniæ possunt, sed etiam res incorporales, vt hereditas, vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditur intelligatur, quidque alterum alteri ex hæc causa præstare oporteat, & stipulationes emptæ ac venditæ hereditatis hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris non est. Item vendita hereditate non tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cum sint propria in his rebus, non mirum si proprius sit et titulus adsignatus.

v. De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere.

RESCINDITUR venditio sententia magistratus, si resifico obligata minore pretio veniat quam debita summa, quam ve res ipsa sit, debitore offerente summam integram, l. penul. hoc tit. l. 3. C. de iur. hif. vel ipso iure lege adiecta in ipso contractu, veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea contrario consensu ab ea discedatur, quod utique licet, si res sit integra, id est si neque ressecuta neque pretium solum sit, nam si res non sit integra, mutus consensus nihil facit, nisi omnia restituantur in pristinum statum.

v. De periculo & commodo rei vendita.

IN hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel commodum rei venditæ, emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ sunt. Post perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis, Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorem. & rursus post moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem putat & venditorem, interdum hic emptorem, ille venditorem, vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorem, si deterior fiat, emptorem.

v. De seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit, vt manumittatur vel contra.

PActiones hoc titulo enarrantur, quæ in seruorum venditionibus adijci solent, vna hæc est, vt seruus exportetur, id est vt ne ea vrbe vel provincia moreretur, qua veniat, vt Dioni, & Aeliano, & Demostheni est vendere, vt h. s. q. quæ ex causa si legi non pareatur, vel seruus

seruus in fisco redigitur, vel venditori in eum manus inieciō est. Altera est, vt manumittatur, quam si non expleat emptor, repræsentatur libertas Constitutione Marci & Commodi: vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quàm emptoribus dicuntur.

LIB. XIX. DIGESTORVM.

TIT. I. De actionibus empti & venditi.

M T societatis, cui contractui statim adiuncta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vtrò citroq; directæ sunt, & empti datur emptori, venditi venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissimè declarat.

II. Locati conducti.

L Ocatio conductio est negotium ære pæpæ emptioni & venditioni, quia proximum & simile adeò vt emptionis venditionis & pretij verbo promiscuè vtramque etiam in locatione conductiōne & mercede. Et est locatio conductio, conuentio nuda fruendi faciendive aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori conducti vtraque directæ.

III. De Aestimatoria.

C Otractusetiam de quo agitur hoc titulo, similis est emptioni & venditioni, quia id agit vt rem vendam, & aestimationem quàm indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & aestimationem soluere, quo genere ipse videbor emissè. Sed nõ est huic contractui proprium nomen, sicuti locationi, quod etiam vt diximus emptioni simile negotium est. ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contra-

contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quæ tamè propriam naçta est aestimatoriæ appellationem, quod fit de re quæ aestimata vendenda data est.

III. De rerum permutatione.

E T permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni, adeò vt promiscuè vtatur permutatō verbo in emptione, & emendi in permutatione, quod non tamen ita fit in locatione. nam vtrum quidem in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatio re contrahitur, emptio nudo consensu. Et est permutatio contractus quo res datur, vt alia res accipiatur. Vel, negotium quod ita geritur, Do vt des. Vel, rerum dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non est propria quædam actio, sed præscriptis verbis, vt ex superiore, quia nec proprio permutationis nomen, cum omnis pendè contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter vt Aristot. medietum arrogantiæ dicit carere nomine, licet alio loco scribat, veritatem esse medium arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita res eò dicemus negotiū do vt des carere nomine, licet permutatio appelletur.

v. De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

S PECIALIA dedit titulus de actione præscriptis verbis aestimatoria & de ea quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimum de ceteris actionibus præscriptis verbis, quæ sunt strictæ. Et vt rem ipsam definiamus summam, actio præscriptis verbis est actio in factum ciuilis, quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, conditio incerti, quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur, quæ tamen non directæ sed vtilis est, id est comparata ad exemplum directarum, quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et conditio incerti, quia

id quod interest persequitur. & præscriptis verbis quasi τῶν πραγμάτων συμφωνῶν, vt Græci interpretantur, rectè, quia ex conuentionibus tantum datur quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent. & in factum, quia quò nomine non possunt exprimere negotiorum, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vltimam, l. cum mota, C. de transact. l. i. C. de reuoc. ijs quæ in fraudem credit. Nec tamen omnis actio in factum præscriptis verbis, non in factum ciuile accomodatæ legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætoris, quæ significatur posteriori parte huius rubric. *Et in factum actionibus, quæ non ex contractibus dantur, sicut præscriptis verbis, sed ex multis alijs varijsque causis.*

DIGESTORVM PARS

QVARTA. LIB. XX.

TIT. I. De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

Expositis ordine omnibus ferè actionibus quæ ex contractibus nascuntur, resumit ex ciuilibus contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eosdem contractus pertinentia, ac primum quidem pignus, vt pigneratitijs actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam. nam hic sanè liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet, si parer conuenisse, vt ea res mihi pignori esset, nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituatur aut pecunia soluatur, condemna cum iudex. hec ferè est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur, & Quasi Seruiana, & vtilis Seruiana, & vtilis actio, & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei, & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & contrario creditori in debitorem, si quod habet

habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est tertia parte Digestorum. Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur. & ne quis vel hanc quereret non debuisset dissociari ab illa, vel debuisset, Iustinianus scribit, neque hanc multum ab illa distare, neque abhorreere illius vicinitatem. Esse enim aliam alij emulam, quæ verba statim sic interpretatur, ambabus circa eandem res penè idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum. namque rem petunt ambæ pignori obligatam. sed pigneraticia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus proprie est contractus quæ res aliqua traditur creditori propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus et ergo contrahitur, Hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transferretur in creditorem, altero non item. & de vtroque recuperando, si forte hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia pigneraticia actiones sunt, De vtroque vindicando, hypothecaria formula. Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignorum percipiat vsurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis, vt creditor pignus vendere liceat cessante debito, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quædam.

II. In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

Hypotheca vel manifestaria vel tacita est. quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito consensu fit. itemque inter absentes, qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur rectè l. 23. sup. tit. prox. Et tacite quidem, id est silentio & iusta præsumptione hypotheca in his causis

sis contrahitur. in pecunia credita ob restitutionem ædificij. namque eo nomine tacite intelligitur ædificium creditori esse pignori. Et in conductionibus prædiorum vrbanoꝝ vel rusticoꝝ. nam pro mercede ædium inuectæ & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori esse videtur. In pignore autem quod re contrahitur etiam tacitæ pactione inducitur, veluti tacita antichresis si ager detur pignori, & nihil dicitur de vsu fructus, vel fructibus pignoris, l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conuenisse, vt si forte rescinderetur ea transactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum esset, l. vlt.

III. *Quæ res pignori vel hypotheca data obligari non possunt.*

E Numerantur res quædam hoc titulo quæ pignori datæ obligari non possunt, id est quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet, & res pupilli sine tutoris auctoritate, & res peculiare sine voluntate patris vel domini, si pro alio pignori dentur, & similiter res mulieris vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra S. D. Velleianum, vel pro filiosam, qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoque, si filium pignori dederit, non obligatur, quanuis filium suum esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium, l. 3. videtur aberare à tit. seq. vt l. vlt. supr. Quod cum eo, &c. à tit. de Inst. act. & alia pleræque similiter à suis titulis.

III. *Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.*

In hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores exercenda actio hypothecaria, temporis ordine obseruari, vt scilicet antiquior posteriori præferatur, nisi posterior sit priuilegiarius, qualis est is qui in rem ipsam

sam conseruandam creditur quæ pignori data est, vel cuius pecunia ea res comparata est, vel nisi posterior soluat priori, & locum eius subeat.

V. *De distractione pignorum & hypothecarum.*

REst prætulit qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de distractione pignorum. nam iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locum successerit, sed neque aliter vendere pignus potest is qui potior est, quam ex conuentione, vel ex iuris necessitate, id est officio iudicis posteriori creditore vel fideiussoꝝ debitoris offerente pecuniam, vel etiã ex ipsa rei necessitate, cessante debitore post denuntiationem legitimam, & multum interest ex conuentione an ex iuris necessitate, propter ius offerendi, l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter euictionis causam, l. si mandato, §. creditor. supr. mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est, l. 7. hoc tit. adeo vt rectè sit ita conceptus titulus, De distractione pignorum & hypothecarum, eademq; est ratio conceptionis ceterorum.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.*

Inutilis est hypothecaria actio soluto finito ve pignore. Soluitur varijs modis, si solum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditor ne pecuniam petat, vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore & alijs quibusdam.

LIB. XXI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De adificio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.*

Resumit autem hoc libro contractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi exposiçis lib. 19. adiungat adificias, & eas quas

quæ ex ædilijs stipulationibus dantur nomine euiditi-
onis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse mini-
stras, pedisequas siue *ὑποπόδημα*, vt non abs re fue-
rint potius in confinio illarum positæ, quàm, vt in Codice
& in veteri edicto, reiectæ in vltimâ partem sub titulo
vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori æ-
diliæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria, & Æsti-
matoria. Actio redhibitoria venditionem rescindit in
totum, reddita re vendita, & pretio recepto cæterisque
omnibus restituta in integrum. Æstimatoria rescin-
dit in partem, ex pretio scilicet emptori reddito eo quo
minoris res est, qua de causa ex formula verbis etiam di-
citur *Quanti minoris*, vel, *Quanto minoris* emisset em-
ptor, videlicet si quid ita esse scisset, vel *Quanto* ob id vi-
tium ea res minoris cum veniret fuerit, vt *Quanto plu-
ris* in actione venditi, l. Iulianus, §. Per contrarium. De
act. empt. atque etiam in empti. §. Si venditor. & *Quan-
to æquius melius*, in formula rei vxor. Vtraque actio
datur edicto ædilium curulium, quibus curæ est præci-
puè vt venditionibus omnes fraudes amoueantur, & tri-
plici ex causa, ex reticentia, ex dicto promissiove, & quæ
ædilijs stipulationibus non caueatur emptori. Ex reti-
centia, vt si venditor morbum vitiumve rei venditæ,
quod latebat quodque nesciebat emptor, reticuerit. Ex
dicto promissiove, vt si dixerit abesse aliquod quod non
abest, vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur ef-
se actio aduersus dictum promissumve sæpe hoc titulo,
& l. quod venditor. de dolo. Et tertia, *Quod non repro-
mittantur* emptori ea quæ in rebus venalibus edictum
ædilium repromitti iubet, veluti Fugitiuum non esse,
Rectè sanum esse, Hodie esse, habere rectè posse, Habere
licere duplæ stipulatione. l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis
cur ædiliæ actiones ex his causis inducæ sint, cum sint
ciuiles ex empto vendito, vt mirari simili modo Pom-
ponio contigit in edicto, *Nautæ caupones*: Cui & simi-
li modo atque Pomponio respondetur, inducæ ideo vt
innotesceret ædilis curam agere, ne emptores à vendito-

ribu

ribus circumuenirentur. & quia edictum in aliqua par-
te durius est, quænt cum in duplum condemnatio fiat,
nisi arbitrio pareatur, l. 45. hoc tit. & ob id ipsum, meo
iudicio, proditum est l. 23. §. si feruus. ædiliæ actiones
pœnales esse videri ac præterea dantur in vnum de mul-
tis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte
minor. l. 44. §. 1. atque etiam in ignorantem qui scire de-
buit, l. 1. §. Causa. Ciuilibus non hæc condemnatio in dup-
lum nisi euiditionis nomine, vel iure veteri nisi vendi-
tor de modo agri mentitus sit, vt Paulus scribit. & in
sententia, vel ex l. nisi inficietur quæ dixit in faciendo
nexu mancipioque, vt M. Tullius. hodie vno tantum il-
lo casu, euiditionis nomine. Et pluribus socijs vendenti-
bus in singulos dantur proportione quo socij sunt, d. l.
44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habe-
re liceat. l. Iulianus. §. 1. de act. empr. At ex diuerso scien-
tem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit non
decepti, si adhibere nolit, non ædiliæ. Idem si redhibe-
re non possit, veluti ob vitium animi. Item ædiliæ
temporariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æsti-
matoria annalis, exceptis casibus certis, quæ temporum
diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitoria, quæ
ἀναστροφὴ est nostris, ἀναστροφὴ dicitur, corruptè vt arbitror,
à Suda ἐναστροφὴ Ciuiles perpetuæ sunt, l. si dictum. titulo
sequenti. In vsu magis fuerunt ædiliæ. Cæterum liberum
est emptori edicto vel iure ciuili vti: & ob id hoc
titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio, & acti-
onis ex empto cum redhibitorijs, l. 33. 44. 51. & liberum
etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æsti-
matoria, l. 18. 32. 31. §. si plures, adè vt tempore finita red-
hibitoria, super sit æstimatoria emptori. Sed non ex tan-
tum de venditionibus ædilis edicto propositæ sint acti-
ones, verum etiam pleræque aliæ, vt in duplum, Si
quis qua vulgò iter sit animal aliquod ita habeat vt no-
cere possit, & nocuerit, l. 40. & sequent. & in quadru-
plum si quis puerum alienum castrauerit, l. 27. §.

& si puerum. Ad leg. Aquil. secundum lectionem Græcorum, quæ verior est.

II. De euictionibus & duple stipulatione.

EVincere plus est quam vincere, nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam rem vel possessionem abducere. quæ ex causa regressus est emptori aduersus auctorem, ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædiliis stipulationibus, l. 5. de verb. oblig. vel, etiam si omiſſa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplex & in id quod interest, quanto plurimum auctorem periclitari oportet. quæ tamen ita demum locum habent, si auctorem laudauerit emptor vel liti subsisteret & defensione susciperet, quæ denunciatio præſenti & in iure fit hoc modo, *Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in auctorem, id est in auctorem præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto vel ex stipulatu, Quod euictionis, vel Quod auctoritatis nomine victus es, nec enim potest de fugere auctoritatem venditor cui denunciatum est ut liti subsisteret.* Tractatur etiam hoc titulo de alijs ædiliis stipulationibus, ut verè possis dicere in continuando, ut loquuntur, siue connectendo hoc titulo cum superiori, ædilio edicto applicatas ædiliis stipulationes.

III. De exceptione rei venditæ & traditæ.

Hic etiam titulus commodissime applicatur superiori hac ratione, quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita siue exceptio doli ex hac causa, cum actione de euictione, venditore vendicante, nam vel intentione eius eliditur per exceptionem, vel re ablata agitur de euictione, l. 17. sup. tit. prox.

LIBER

QUINQVAGINTA DIGEST. 61
LIB. XXII. DIGESTORVM.

TIT. I. De vsuris & fructibus & causis
& omnibus accessionibus &
mora.

VEL habita sæpissimè mentio accessionum in ædilio edicto & in stipulationibus ædiliis, hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudicijs bone fidei vel strictis vel a bitrarijs, & quia plurimæ accessionum ratio habetur ex mora, adijcitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus alteram de mora, ut in indice titularum quoque ita comprehendiosius editus est, *De vsuris & omnibus accessionibus & mora.* Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehenditur rei quæ in iudicio venit cuiusue nomine actio, petitio, persecutio est appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quantitatim accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quæ prædiorum vrbiorum, mancipiorum, iumentorum, nauium, vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, ut qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, statulibertas, vel manat à rebus ipsis, ut partus ab ancilla, aut ab alijs rerum accessionibus, ut ex foetu primo, qui est in fructu pecoris, foetus secundus. Accessionibus etiam adnumerantur alluiones & consolidationes & acquisitiones seruorum. Vsuræ est ad sortem siue quantitatem, quæ debetur quacunq; ex causa, accessio ex conuentione vel ex officio iudicis fructus sunt fruges & quæcunq; nascuntur de terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnis quæ circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

F 5

11. De

II. De nautico fœnore.

Superior titulus est de vſuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vſuris omnibus, ſed de ea ſpecie vſurarij, quæ fœnus dicitur, cuius definitio hæc. Ad ſortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex cõuentione. Quod ſi ad alium contractum accedit præter ſortem aliquid officio iudicis, non lucræ cauſa, ſed ne in damno verſetur creditor propter morã debitoris, vſura eſt, non fœnus, & æquiſſima: fœnus propter lucræ auiditatem ab æquitate aliqua toto diſcrepã. Longe vero alia ratio ſenoris mediterranei, alia maritimi. nam ſortis quæ accedit mediterraneum, eſt periculo debitoris, cui maritimum ſiue traiecticum, periculo creditoris, quod & priuſquam nauem ſoluant debitorẽ teſtari ſolere. Demoltheneus περὶ φαρμακίων, & mediterranei modus certus finitusque, maritimi inſinitus, vel hodie vtriuſque, finitus, ſed maritimum longe grauius veluti pro pretio ſuſcepti periculi. & illud ex ſtipulatione, hoc etiam ex pacto.

III. De probationibus & præſumptionibus.

Hic etiam titulus communis eſt omnium iudiciorum de quibus actum eſt ſupra. namque nulla ſunt iudicia, niſi iudicem doceas quod intendis veritate conſtare, quod vti que ſit probationibus vel præſumptionibus. Probationes ſunt teſtimonia vel inſtrumenta quibus ſides veri conſtat. Præſumptiones ſunt veluti anticipaciones quædã de eo quod in re eſt, communi ſenſu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur, quodque plerumque ſit, quæ probationum onus in eum tranſferunt contra quem faciunt. Id vero hoc titulo potiſſimum explicatur varijs in iudicijs, cui incumbat onus probandi, ito an actori, an vtrique, in petitione hereditatis, in reſtitutione in integrũ, in actione finium regundorũ, in actione interrogatoriã, in conditione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione reddhibitoria, & alijs plerisque.

XIII. De

III. De ſide inſtrumentorum & amiſſione eorum.

Probationis ſpecies vna eſt quæ ſumitur ex conuentionibus ſcriptis, ex teſtimonijs vel ex alijs ſcripturis, quæ proprie inſtrumenta vocantur. Sed ſignificantur etiã eo nomine perſonæ, veluti actores ſerui, & teſtes. nec enim minus inſtrunt cauſam vel reum vel iudicẽ perſonæ quàm ſcripturæ, & inſtrumenta ab inſtruedo dicuntur. quæ notatio in l. argentarius §. edi. De eden. his verbis demonſtratur, ea pars rationum quæ ad inſtruedum aliquem pertinet, & ſimilibus in l. 8. famil. erciſ. & l. 34. De admin. tut. l. vlt. De ſuſp. tut. l. 5. De iur. del. Quod additur, *Et amiſſione eorum*, ab eſt ab indice titulum, hic certã ſupereſt.

V. De teſtibus.

Superior proprie eſt de teſtimoniorum & aliarũ ſcriptionum ſide, hic de teſtium ſide. & placet illa Hadriani vox, teſtibus ſe magis credere, quam teſtimonijs. quam obrem in publicis iudicijs, auctore Cornelio Tacito, teſtimonia non abſentes nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogebantur: vt merito in iudicio repetundarum queratur M. Tullius, nõ teſtibus productis, ſed dictis teſtium recitatis quaſi præiudicatã rem deſerri, pro Rabirio poſtumo.

VI. De iuris & facti ignorantia.

Hic etiam eſt ex communibus titulis, & ſuperioribus multis applicari poteſt, vt puta conditioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi, & reddhibitorijs, S. C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de ſcientia & ignorantia frequens diſtinctio. Ignorantia iuris eſt ſtultitia ſiue error hominis neſcientis, verbi gratia, legatis exhausta vel onerata hereditate ſolida legata non deberi. Ignorantia facti, ſi neſciat codicillis adempta legata. & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet quam regulam explicarem (eſt enim difficilis) niſi id alio præſtitisſem loco iamdiu, & niſi me paratitlorum reprimeret modus.

LIBER

LIB. XXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De Sponsalibus.

Regisse iam videbatur contractuum ordinem totum: & sane quos potuit pauci absolvere, eos omnes in vnum collegit & exposuit primum, deinde emptionem venditionem, & pignus, vel potius occasione pignoris, quem inter alios sibi exerat paucis, hypothecariam pignoratitiam æmulam actionem, quæ longiorem tractatum desiderabant. Restabat adhuc dotis datio, quæ contractum esse constat, l. 23. De reg. iur. l. exigere. De iudic. & diuortium, quod etiam pro contractu habetur, l. si vxor. eod. tit. l. iuris gentium. §. vt puta. De pact. qui quod longiorem etiam sermonem postulabant, quod modo separati sunt ab alijs & referuati in hunc locum. Vt verò de eis pertractat abunde, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spem enim nuptiarum, quarum causa dotes constituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutui stipulationibus: & inde sponsores & sponsi promiscua nomina. nam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. Arnobius. Habent, inquit, pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas. Hodie nudo consensu constituuntur, & pactiones potius quam contractus sunt, retinent tamen vetus nomen: vt emancipationis nomen manet etiam sublati venditionibus imaginarijs: vt titulus, etiam aucto numero.

II. De ritu nuptiarum.

Nuptiæ quoque conuentiones sunt, & nudo consensu constituuntur. qua de causa hypothecis comparantur. l. 4. De fide instr. & fiunt etiam inter absentes, sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiuntur hoc modo, Coniunctio maris & foeminae & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio, vt l. 1. De iust. & iur. Coniunctio maris & femi-

65
 QVINQVAGINTA DIGEST.
 næ, quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij, & nuptiarum. l. 1. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiam consortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduum vitæ consuetudinem, quod vitæ societatem si rerum. De re iud. l. 1. Res. amor. quod Alicarnassæus, ἐπι πολλῆ συνθέσῃ τῶν, ubi uxorem etiam facit κοινωνοῦν ἀπάντων χρημάτων τῆς οὐσίας, id est, sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modestinus vocat, & Imp. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinæ, domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum est. nam & quas fas esse duci, pontificis notionem fuisse intelligimus ex Tacito 1. & Dione XLVIII. qua in rechte titulus præcipue consumitur, & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti, & aquæ ignisque praelatione & acceptione.

III. De iure dotium.

Dos est pecunia marito nuptiarum causa data vel dicta vel promissa. Datio, dictio, promissio, contractus sunt. Vel, dos est ius pecuniæ constitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor secum ad maritum defert quodve marito cauet matrimonij ergo. Vel, pensatio onerum matrimonij. qua ratione Martianus Capella non male dotis offerendæ cum ulandæque recipiendum dixit, & alio loco, vtrum repensatrix data, id est, vtrum dos data.

IIII. De pactis dotalibus.

VT lib. xviii. exposita ratione contrahendæ emptionis, subiiciuntur pacta inter emptorem & venditorum composita, & lib. xx. exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis exposita titulo superiore, dantur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem vel exceptionem proficiunt, vt in generali titulo de pactis, sed quæ utilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. De fundo dotali.

Hic

Hic titulus est de legis Iulie capite illo, quo maritus interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait, *de fundo*. Sed eodem iure utimur in ædibus. Et de fundo utiq; in æstimato. nã æstimati alienatio interdicta non est. quæ de causa in hoc titulo Græci dicunt semper, *ἀλιαιτισμός* *ἄρρηκτος*.

LIB. XXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De donationibus inter virum
& uxorem.

Interdictæ alienationi fundi dotalis adiungit interdicitam donationem non mortuæ causa inter maritos. quod ius est ex Solonis legibus, & ut arbitror ex XII., ut pleraque alia quæ in his libris moribus tribuuntur,

quod ab initio moribus introducta sint, veluti patris potestas, & interdicta prodigo bonorum administrationis. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant, l. vlt. C. De donat. ante nup. recte adiungit simplices donationes, quæ vel concessæ inter coniuges sunt, vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

II. De diuortijs & repudijs.

Diuortium est, quæ inter maritos fit separatio eo animo ut nunquam rediret in matrimonium. Repudiû fit inter sponfos vel etiam inter maritos. eademque differentia est Græcis inter *ἀλιαιτισμός* & *ἀλιαιτισμός*. nam *ἀλιαιτισμός* inter coniuges tantum. Et translatum vtrumque, *ἀλιαιτισμός* ut eiusdem nominis sono musico concentus *ἀλιαιτισμός* diuiditur, diuortium ut fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortijs, vel ut mensores loquuntur diuergijs. M. Tullius. Necessitas cogit translatione uti, ut nexum quod per libram agitur, ut in vxore diuortiu. Fit autem diuortiu ex XII. vel ex lege Iulia testibus presentibus & solennibus verbis quasi actus legitimus, quæ Iulia Titinnius ita notauit, Aliquis vestrum nuntiet Ge-

mina

minæ ut res suas procuret, ædibus faciat. & Apuleius, Tu cõfestim toro meo diuorte, tibi que res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt diximus supra. atque ideo in ipso diuortio pacta quæ fiunt, existimo etiam ex parte actoris inesse, non etiam quæ fiunt post diuortium, vt si cõueniat dotem reddi statim, non annua bima trima die.

III. Solutio matrimonio dos quemadmodum petatur.

Diuortio facto, vel alias diuortio matrimonio, dotis repetitio competit mulieri vel patri mulieris vel vtrique communiter vel etiam extraneo qui dotem sibi recepit, & ideo post titulum de Diuortijs, recte datur hic titulus, qui est de repetitione dotis: & quemadmodum dos repetatur, id est quibus diebus, annua bima trima die, an longiore, an citiore, an statim, & qua formula, rei vxoris an ex stipulatu. nec enim cuiusque repetitio dotis competit. & actio rei vxoris competit, cui videtur tantum fuisse locus inter cõiuges accepto arbitro recuperandæ dotis. Item quatenus repetatur, & quas ob causas reputationes siue retentiones in eo arbitrio fiant, quoque id iure ad priuilegio sit.

LIB. XXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De impensis in res dotales factis.

Ausæ propter quas a viro reputationes fiunt in iudicio de dote, ex sunt fere, ob impensas, ob res amotas, ob liberos. idcirco post titulum De repetitione dotis, recte sequuntur hi tres, De impensis in residuales factis, De rebus amotis, De liberis agnoscendis. Est & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occasione occupauit iam dicere libro superiore. Prima igitur reputationis siue repensationis causa est propter impensas factas in

ccs

VI. Si mulier ventris nomine in possessionem calumnie causa fuisse dicatur.

HOc editum superiori coherere ex eo apparet satis, quod ex eadem causa proficitur qua superius, ne dum in fauorem partis facillimè prætor mittit in possessionem, vel alijs, vt superiori edito, vel vt hoc edito etiam ipsi mulieri prædæ occasione præbeat, vt si prudens sciensque ipsa se non esse prægnantem vel esse ex alio, dolo malo in possessionem veniat. quæ ex causa hoc edito tenetur in id quod interest agentis, sed intra annum tantum, cum tamen superior quæ etiam in id quod interest concluditur, porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. at cur non & illa? vtraque enim factum coeret, hæc calumniam, illa dolum. Sed considerandum est semper quæ mens prætori fuerit dæti actionem in id quod interest. nam si actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei vt factum eius puniret, pro pœnali habetur. & hæc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnatio hoc edito irrogatur infamia, l. notatur. l. non alia. De his qui non infam. & quod conceptio atrocior est in calumniam, quæ in dolum. & hæc ratione actio, quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore, quamuis id quod interest duxerat persequatur non pœnam, pro pœnali habetur & finitur anno. l. 7. & 9. Quod falsi tutor. est enim præcipue data in odium falsi tutoris. eademque ratio editi de eo per quæ factum erit quominus quis in iudicio sistat, & similiu, & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiaria propolita in titu. De mag. con. Post hæc verò non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores: nam & eodè libro inuenio Paulum tractasse de rebus donatis, de amotis, de impensis, de liberis, & de moribus, nempe sèptimo ad Sabinum, restat enim adhuc de moribus

vnus

vnus in l. 3. De pact. dot. licet sublata iam cum retentione, tum actione de moribus.

VII. De concubinis.

Matrimonio subijcit recte concubinatum. nam & concubinatus matrimonium imitatur: & est vtraque legitima coniunctio. & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinam imitari legitimam uxorem, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & quæ ex ea suscipiuntur liberi, non sunt spurij, vt quæ ex stupro nascuntur, sed naturales Spurij patrem non habent. Pater enim est ex concubinatu, vel ex confubetnio, vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus: ac præterea concubina ab vxore nisi in dignitate nihil interest, l. ite legato. § pen. De leg. 3. Plenior enim honor vxoris quàm concubinæ, vtrumque tamen honoris nomen, non, vt scortum vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinatus nomen vitæ societatem quandam demonstrat absque ritu tamen vilo susceptam, non coitionem furtiuam.

LIBER XXVI. DIGEST.

TIT. I. De tutelis.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestio quasi contrahitur. Tutela est potestas ad defendendum pupillum, temporis causa legibus permissa aut data. Verbis, data aut permissa, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiuæ. Legitima est quæ lege datur. Datiuæ quam lex permittit dari à testatore vel à magistratu, id est testamentaria vel honoraria. & recte pupillum, non impuberem. nec enim omnis impubes, est pupillus, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat

G a

reca-

recaſuro ſcilicet in poteſtatem aui. Et temporis cauſa, vt eleganter Oroſius ait, inter Babylonium & Romanum imperium quaſi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quaſi tutorē curatoremque veniſſe, poteſtate temporis, non iure hereditatis admiſſa. Et, ad defendendum pupillum, quare tutela à curatione ſeparatur. nam, vt eleganter eſt ſcriptum §. item tria. Inſt. De exc. rut. tutela pupilloni eſt, cura honorum, vel negotiorum: tutor eius qui ſponte ſe tueri nequit, curator eius qui idonee negotia ſua tueri nō poteſt, vt vel propter hoc diſcrimen pupillus nō ſe obliget ſine tutore, cum tamen etiā ſine curatore obligetur iſ qui ſuā tutelam factus eſt. Eſt & in definitione iſta, pupillam, nō pupillā, vt in definitione Seruij, cum non eam, quia ſceminæ erant in perpetua tutela. ideoque prætor l. 5. Quib. ex cau. in poſſ. ear. non dicit, ſi iſ pupillus eāve pupilla in ſuam tutelam venerit, ſed ſi iſ pupillus in ſuam tutelam venerit, eāve pupilla viripotens fuerit: & in l. 5. De leg. 3. dubitatur an hæc verba, Cum in ſuā tutelam venerit, quemadmodū in filioſam. accipiuntur de pubertate, qua ſcilicet in ſuam tutelam venire ſi eſſet in tutela aliena, ita etiā ſint accipienda in filiaſ. Cum viripotens fuerit. Id autē hoc titulo poſitiſſimum generaliter explicatur, qui & quibus tutores conſtituantur vel non, & quemadmodum.

II. De teſtamentaria tutela.

Teſtamentaria tutela eſt, quā lex à parente teſtamento dari permittit, ſpecies vna datiuæ. non tamē hoc lex omni parenti permittit, nec vt quemlibet, vel quolibet modo, vel cuiſlibet, vt hoc titulo declaratur: quo non adijcitur, vel curatione, quia nulla eſt curatio teſtamentaria.

III. De confirmando tutore vel curatore.

Non ab omni parente, vt diximus, tutela teſtamento deſertur, curatio certē à nullo. Sed cōfirmari deſta poteſt magiſtratus auctoritate. Ceterum confirmatus

magiſ

magiſ ab ipſo tutor videtur qui confirmauit, quam à parente. l. 27. ſup. titulo prox. & hoc genere datus à matre tutor ex cauſa confirmatur, & datus à patre naturali, & datus codicillis non teſtamento confirmatis, & datus verbis precarijs, qui nec datus intelligitur, ſicut ſi deſcommiſſa dari non videntur, vt non abs re queſirum olim fuerit, an poſſent adimi. Quod enim datum eſt, id ſolum adimi poteſt. & vero parentibus lex x l. i. tabularum permiſit tantum tutores dare. verbis igitur directis. Confirmatur & nonnunquam datus ab extraneo. Confirmatur & curator teſtamento datus. & generaliter quicumque non legitime, non rite datus eſt.

III. De legitimis tutoribus.

Precedit teſtamentaria tutela legitimam eadem ratione qua hereditas. nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditariæ locus eſt ſi deficiat teſtamentaria, & ſemper teſtamentariæ legitima cedit, vt eſt proditum l. 9. §. i. De tute. & rat. diſt. Porro teſtamentaria datiuæ eſt tutela. Legitima non eſt datiuæ, quia legitimi tutores ſtatim ipſo iure tutores ſunt, nec dantur proprie. & hæc ratione minores x xv. annis ante Juſtinianum legitimi poterant eſſe tutores, non teſtamentarij. Lege autem tutores ſunt agnati vel patroni vel parentes manumifſores, ſunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, ſed libri ſequentis titulo ultimo.

v. De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.

Si deficiant teſtamentarij & legitimi, ſuccedunt honorarij. Eſt enim honoraria tutela vel curatio ea quā lex permittit dari à magiſtratus, altera ſpecies datiuæ. Et vt iure patriæ poteſtatis pater tutorem non daret niſi lex permitteret, ita nec iure magiſtratus prætor vel præſes vel qui alius magiſtratus cui ius dandi lex dedit. Qui-

bus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Itē qui possunt à magistratibus dari, & quibus, & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emendo, *Et qui & quibus & in quibus causis specialiter dari possunt*. Dari possunt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit, ei vel his qui iurisdictionis eius, non qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curatorem non habenti, sed non etiam habenti. Ceterum specialis tutor vel curator datur vtrique ex his causis, ad potestatem constituendam, ad aduendam hereditatem, ad postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutoribus dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui ita testatori idem leges vel S. C. concesserunt, & notandum interea, si tutor abfuerit (sic legēdum aut intelligendum l. ii.) curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est, ne curatorem quidem, nisi forte ad alimenta pupillis expedita, l. vlt. inf. vbi pup. educ. licet propter sexus infirmitatem mulieri ei cuius tutor abfuisse, tutor dari poterit, sed ex S. C. vt Vlpia. nus scribit in fragmentis.

VI. *Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur.*

POST definitionem tutelæ primo titulo expositā, species eius exponi necessariam erat, quibus modo explicitis, adhærescens postremæ, id est honorariæ, qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, hoc titulo declarat. & impuberibus quidam tutores vel curatores alij sua sponte petunt, vt cognati, ad fines, amici, educatores, & nonnunquam etiam hi qui cum pupillis acturi sunt: alij necessarii, vt mater ex Constitutione Seueri, ne amittat ius legitimæ hereditatis, & liberi ne pœna addiciantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt nisi velint periculum curacionis incurrere, sed ipsi sibi puberes petunt per se aut per procurato-

rem.

rem. Vbi autem petantur, palam non declarat. nam l. pen. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum ait etiam Duumvirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet, vbi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex præcedentis tituli l. 1. 3. 27.

VII. *De administratione & periculo tutorum & curatorum que gesserint vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.*

TUTORUM vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierit tutoribus datos vel iussi sunt administrare. Constituit vero è multis vnus solet de parentis vel de maioris partis tutorum sententia, vel ab eo cuius de ea re iurisdictionis est, qui solus administrat, l. 3. De postul. l. 3. iud. fol. l. 2. 4. 5. vlt. int. quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur, longe alio sensu, quam à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto, nimirum quod dati sint ab his qui honores gerunt. modo enim quod dati sint honoris causa. & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt, si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelā, vel in ea gerenda cessauerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij, quā qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri, est indemnem pupilulum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, *Et de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus*. Agit vel conuenitur vnus, si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes ad vnam tantum partem actio pertinet, vel si cessant ceteri. Agunt vel conueniuntur plures, si pluribus gerenda tutela permissa sit. Imò & hoc casu nonnunquam vni agere permittitur.

VIII. De auctoritate & consensu tutorum
& curatorum.

Auctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia que-
dam administrationis est, vt pura si auctor fiat pu-
pillo ad adendum hereditatem, vel ad iudicium eden-
dum aut accipiendum, vel ad tradendum aliquid, aut si
pulsandum, aut promittendum. Auctoritas est approba-
tio eius quod agitur cū pupillo. nec interest dixerit, Pro-
bo, an auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in
rebus necessaria ea sit, & vnus sufficiat an plurius de-
sideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus vel
plures agere aut conueniri nomine pupillorum vel a-
dolescentium possint.

IX. Quando ex factō tutoris vel curatoris
minores agere vel conueniri
possunt.

Non vt tutores vel curatores ex omnibus causis no-
mine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicif-
sim minores nomine tutoris vel curatoris, id est ex factō
eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt.
Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex co-
stituto vtili actione, si debitor pupilli tutori constitue-
rit pupillo solui, l. eū qui. §. pen. De cōst. pec. & similiter
ex locato, si tutor vel curator locauerit prædium pupilli, l.
pen. C. eo. & ex mutuo, si pecuniā pupilli crediderint, &
ex iudicato, si tutor egerit nomine pupilli & obtinue-
rit: vt vice versa mutui actione conueniuntur, si pecuniā
tutori credita sit nomine & cōtemplatione pupilli & in
rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condēna-
tus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione, si tutor no-
mine pupilli cauerit, & alijs actionibus ex dolo vel cul-
pa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat ad-
ministrationem, contractum, fidem, diligentiam, doli,
culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commu-
ne est pupillorum & adolescentium.

x. De suspectis tutoribus & curatoribus.

Redē sequitur suspecti postulatio. nam tutor extrā
ordinem compellitur primum tutelam gerere atq;
administrare, & posteaquam gerere coepit, si gestu absti-
neat vel si male gerat, succedit ordinaria postulatio su-
specti, l. 1. in princ. l. 5. §. gestisse, de administr. tuto. Ordina-
ria, id est ex 12. tabul. quæ omnibus patet, quaque vin-
culis publicis tutor vel curator nonnunquam coerce-
tur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur, vel
gerere prohibetur, alijs integra, alijs laesa existimatio-
ne. Nec tamen crimen publicum hoc est. quia nec qui
id obiecerit & destituerit, poena tenetur S. C. Turpil-
liani.

LIBER XXVII. DIGEST.

TIT. I. De excusationibus.

Vtenatores alij senatu mouentur, alij excu-
santur, ita tutores vel curatores, & quia de
tutela aut cura motis reiectisque dixit supe-
riori titulo proximo, restabat vt adimeret
de excusatis, deque varijs excusationum cau-
sis, quæ hoc titulo proponuntur.

II. Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de
alimentis ei præstandis.

Desturo plenissime de tutelis, non erat omittenda hæc
questio, vbi pupillus alij vel morari debeat, quæ de-
creto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ip-
se potius æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem
quoque decreto alimentorum præstandorum modus
constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tē-
pus, l. 2. Dere iud. Et omnidò rectissime vel hac sola rati-
one hi tres tituli connexi & apti inter se sunt, De sus-
tut. De excus. Vbi pupil. educ. & c. quod ex his causis præ-
torum vel præsidum cognitio sit.

III. De tutela & rationibus distrahendis, & vtili- curationis causa actione.

SEquuntur actiones ex tutela vel curationis obligatio-
ne quasi ex contractu, quibus speciales iudices addi-
cuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ, & Rationi-
bus distrahendis. Tutelæ, post finitam tutelam cum eo
qui tutelam gessit vt rationes edat & reddat, vel, Quod
ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, l. penulti. Rem
pup. sal. for. & vtilis etiam cum eo qui non gessit. l. non
quasi. §. illud. Rem pup. sal. fo. quæ actio bonæ fidei est.
Rationibus distrahendis ex 12. tab. æquè post finitam tu-
telam in duplum cum eo qui in gerenda tutela pecuniã
pupillarem interceptit, vel quam aliam rem pupilli ab-
stulit, auertit, subripuit, hac ferè formula, Quod ex rati-
onibus tutelæ pupillo abest. Id verò abest quod ille dis-
traxit, id est quod auertit & conturbauit. & forsitan in
l. Tutor, de lib. leg. his verbis, Ex distractione, significa-
tur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio
ob rationes tutelæ interuerfas siue distractas dolo malo.
Cõcurrit cum eã furto actio, quia res proxima furto est.
Et prodita rursus illa est specialiter in tutorem ex hac
causa, quod abesse etiam nonnihil ea res à furto videte-
tur. l. tres, De administr. tut. & ob id ipsum mitior hõne-
stiorque quàm furto. eademque ratio est prodite actio-
nis Oneris auersi, in duplum, & alterius in heredem qui
quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, &
in publicanos, quæ etiam mixtæ sunt actiones, vt Rationi-
bus distrahendis. Quin & his si agas facilis causam
teneas, quam si furti, nec enim decuntur argumenta tuto-
ri vel nauaræ, vel heredi, vel publicano, quibus si conten-
das furtum fecisse, contra contendant id non esse fur-
tum, quod sibi quodammodo licuit admittere iure suo.
Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum
gestorum non directæ, quia non vltro ad negocia cura-
tor accessit, sed vtilis, quæ etiam statim nondum finita
curatione competit, non alia different. æ ratione, quam
quod

quod non idem in ea quod in tutelæ actione constitutum
est, quæ & in contrariis actionibus quæ sequuntur va-
let, excepta curatione adolescentis. Est enim vtraque, tu-
tela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio. l.
pro soc. supra pro soc.

III. De contraria tutela & vtili actione.

TITulus superior est de directis siue principalibus acti-
onibus, quæ dominis scilicet negotiorum compe-
tunt. Hic de cõtrariis quæ gestoribus, vt de cõtraria tute-
læ quæ tutori competit de his quæ ei propter tutelam ab-
sunt, & contraria vtilis negotiorum gestori, quæ curato-
ri si quid ei abest.

v. De eo qui pro tutore, prõve curatore negotia gessit.

SVperiores actiones tam directæ quam contrariæ com-
petunt, si verus tutor aut curator fuerit: quæ verò pro-
ponuntur hoc titulo directæ similiter & contrariæ, si fal-
sus, qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel cu-
ratore gesserit, quæ in tutore dicuntur pro tutelæ, in cu-
ratore negotiorum gestorum, & competunt statim.

v1. Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.

IN falsum tutorem pupillo est actio pro tutelæ ex supe-
riori edicto, ex hoc autem in eundem est actio in fa-
ctum restitutoria ei qui cum pupillo eo auctore contra-
xit falsum cum esse tutorem ignorans, & interdum eti-
am si sciens, in id quod interest. Ceterum hoc distat vna
ab altera, quod pro tutelæ tenetur is qui pro tutore eti-
am bona fide gessit, in factum istantum qui dolo malo
auctor factus est, vel qui dolo malo fecit vt alius aucto-
raretur inscius: Et quod pro tutelæ cessat, si persona eius
cuius negotia gessa sunt, tutorem non recipiat, in fa-
ctum ob eam causam non cessat. ac præterea hæc actio
in factum pro pœnali habetur, vt exposui vigesimo-
quinto, tit. 6.

VII. De fideiussoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum.

Sequuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelæ curationis: ac primū fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex stipularu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores & qui pro tutore gesserunt statim atque quæque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipularu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in 12. tabulis subuades appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt, l. 1. §. pen. qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum, non defunctorum nomine, quod satis dictum est tit. 3. 4. §. sed etiam proprio nomine vtili; tutelæ vel neg. gestorū, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo, vel vel ex propria administratione.

VIII. De Magistratibus conueniendis.

Tenantur etiam magistratus municipales in factum actione ex S. C. qui iussu præsidis tutores vel curatores dederunt, vel rem saluam fore satis egerunt, vel satisfidari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum pafidi falsa renuntiauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerunt, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt, quæ actio subsidiaria est. nec enim aliter competit quam si non sint soluendo hi quos supra diximus teneri ex causa tutelæ curationis. ve. sed & superiores ex edicto prætoris priuilegiariae sunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum gestorum, hæc non est priuilegiaria, itemque in heredem magistratus non datur omnimodo. nam & quasi pœnalis est ex dolo & culpa, non ex contractu vel gestu, vel quod ad magistratum aliquid peruenierit, licet reuera non pœnam, sed id quod interest persequatur, sicut & quæ in eundem datur si damni in festi caueri non curauerit, l. 4. §. in eum. De damn. in festi. & hæc ita sunt in provincijs. In vrbe hæc actione tenetur scriba vel officialis vel quis alius quem prætor dedit

dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorū & curatorum, vel qui alias prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum, l. vltim. C. cod. l. 1. §. si præses. §. Diuus. hoc tit. Ipsi magistratus vrbanī vel provinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt alijs, hoc iudicio non tenentur. itaque magistratus hoc titulo, vt li. 49. tit. 10. vt frequentissime in his libris, sunt municipales magistratus siue dum iuri.

IX. De rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.

Sequitur aliud S. C. ex quo non quod gesserit in tutorem curatorem ve actio est; sed quod gessit ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel eorum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prætoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini, si prædia vrbanā. De rebus igitur, id est de prædijs, & supponendis, id est pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi suppositi tanquam aliquid pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Traianus, l. penul. C. de mag. con. Huius autem, Seuerus & Antoninus.

X. De curatoribus furioso & alijs extraminores dandis.

Pertinent potissimum superiores tituli omnes ad curatores, qui adolefcentibus dantur. Restabat, vt doceret etiam dari furioso, dementi, prodigo, fatuo, muto, surdo, ventri, & laborantibus morbo perpetuo, & generaliter alijs omnibus qui rebus suis superesse non possunt. Sed & curatorum bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quisquam successit, vel debitoris bonis distrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam essent curatores legitimi.

PARATITLA IN LIBROS
DIGESTORVM PARS
 QVINTA. LIB. XXVIII.

TIT. I. *Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.*

DIDICIMVS iam initio libri XXVI. à et trañibus auctorem fecisse transiitum ad quasi contractus, quo ex genere est tutela vel curacionis gestio, de quo satis abunde dictum est libro XXVI. & XXVII. Est & ex eodẽ genere aditio hereditatis vel immisitio, vel gestio pro herede, l. 3. §. vit. l. 4. Quibus ex caus. in poss. eat. vel petito bona rum possessio, l. penu. de separati. vel etiam necessaria successio serui instituti à domino. Omnis enim successio siue voluntaria siue necessaria, est quasi contractus, & huius modo gratia reuolucere parat omnia testamenta, & bonorum possessionum iura, vt quasi contractui alium quasi contractum adiungat. primum quidem, quia non est iusta hereditas iustum testamentum, nisi is qui fecit testamenti factionem habuerit, & nisi secundum regulas iuris ciuilibus testatus sit, declarat qui testamenta facere possunt, & puberes nimirum posse patresfam. ciues Romanos sanæ mentis, neque mutos neque surdos: & quemadmodum testamenta fiant; id est quibus solemnitatibus adhibitis, & solemnitatem potissimum eam quæ consistit in testium numero, & in subscriptionib. ac signis, & in tempore ac loco, quo vnà conuenire debent, & in eis rogandis & prædicanda causa propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem testium qualem esse oporteat. Testamenti autem definitionem aliam habemus Modestini, aliam Vlpiani, vtramq; perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Testamentum est voluntas defuncti consignata iure legibusq; ciuitatis. placebit quoq; si ita definiaris, Testamentum est datio hereditatis, exempli gratia, Lucius heredito, testamentum est.

II. De

11. *De liberis & postumis heredibus instituentis vel exheredandis.*

VT iustum sit testamentum, non satis est adhiberi solemnitia quæ exposita sunt titulo superiore, nisi liberi & postumi heredes instituantur vel exheredentur. nam præteritio liberorum statim iniunctum testamentum facit, vel gradum eum partemve eam testamenti in qua præteriti sunt præteritio postumorum rumpit testamentum, si nascantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur in ordinando testamento non solum maxime cauendam liberorum & postumorum præteritionem esse, sed etiam quemadmodum & qui ex his instituendi sunt vel exheredandi, nec enim ritè quidam exheredantur inter ceteros, nec ritè instituantur sub conditione omni. non sunt etiam omnes instituendi vel exheredandi, sed hi tantum qui sui heredes futuri sunt. Sui heredes sunt liberi qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Institutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi positio heredis. Exhereditatio, ademptio hereditatis debita vel datæ. Liberorum nomine significantur hoc titulo, qui nati erant testamenti tempore. Postumorum, qui nati sunt post testamentum quàm posteriores nati liberi, vt ex notatione postumorum quam dedimus, intelligo satis constare omnibus hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

111. *De iniusto, rupto, irrito facto testamento.*

Iustum testamentum est, in quo solemnia iuris ea deficiunt quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed ruptum proprie si postumi præteriti adgnascantur, & imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptum non sit, l. 6. Ad leg. Cor. de fal. hæc consultrissima, §. non subscriptum. & §. ex testamento, C. de testam. nam imperfectum signato, perfectum non signato à testibus. Et his testamentorum vitijs adduntur alia hoc titulo, si tump-

rumpatur mutatione, adoptione filij vel filie, manumif-
sione filij, successione in locum sui, si irritum fiat capi-
tis minutione testatoris, vel deserta hereditate.

III. De his qua in testamento delentur, indu- cuntur vel inscribuntur.

Irritum etiam fit testamentum parve testamenti et
quam testator consulto delcuit, induxit, vel inscrip-
sit, l. pen. & ult. hoc tit. l. in fraudem. §. 1. de mil. test. quo
de genere irriti hic titulus est. Delata dicimus quæ liti-
ris corrupta sunt, Inducta quæ cancellis, Inscripta, qua
alijs literis, Super scripta, quæ in delectorum locum vene-
runt. Gellius 20. Vestrum, inquit, aboleuerunt, & Vestri
super scripterunt.

v. De heredibus instituendis.

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse
iupremæ voluntatis nostræ sententiam iustam, ni-
hil aliud egit quam vt intelligeremus quæ sit iusta sen-
tentia, quod testamentum iustum, quod iniustum vel
alias irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de parti-
bus testamentorum: ac primum de heredis institutione
parte prima summaque vel toto potius ipso. nam sine
heredis institutione nullum testamentum est, & vel so-
la heredis institutio, testamentum. nam tabulas testa-
menti instituit, vt M. Tullius loquitur, qui heredem in-
stituit. idem etiam instituere tutorem dixit. Porro insti-
tutus heredis esse intelligitur, cui à morte vel condicio-
ne primo loco testator deferri hereditatem voluit. Ac
præterea qui heredes instituere possint, didicimus pri-
mo titulo. ex hoc discemus qui heredes institui possint,
& quemadmodum, & de partibus faciendis inter cohe-
redes, ac de iure ad crescendi non nihil, quod inter cohe-
redes vocati in assen videntur, quantum uis licet à testa-
tore separentur, quæ fictio cessat in legataris. nam & he-
redes vnus personæ, id est defuncti vice finguntur atq;
funguntur, nõ legatarij. nec enim iuris successores sunt.

VI. De vulgari & pupillari substitutione.

ALia pars testamenti est heredis substitutio, cuius de-
finitio hæc, Datio hereditatis delatæ vel adquisitæ
alteri. Vulgaris nimirum delatæ non adquisitæ, quæ cõ-
muni iure fit omnibus ex eadem lege 12. tabul. quæ &
heredes & tutores, & legatarios instituire permittit. Pu-
pillaris delatæ & adquisitæ, quæ proprio iure fit à para-
te liberis impuberibus qui sunt in potestate vel postu-
mis, qui tales sunt vt in potestate futuri sint, an ex e-
dem lege, vt quæ iure patris potestatis parenti permittit
tutorem dare, l. impuberi. De adm. tut. permittit etiam
heredem dare, illo scilicet capite, Paterfam. vt super pec-
uniæ tutelæve sua legassit, ita ius esto. nam & si ius po-
testatis moribus receptum dicatur, l. patre. De his qui
sunt sui vel alieni iur. tamen 12. tab. adhibebitur etiam re-
s. ergo & substitutio pupillaris quæ fit iure potestatis.
Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ suæ, ad
quæ verba respexit etiam l. cum pater, §. mando. De leg.
2. l. testandi, C. de testam. nec palam permittit vt de tute-
la ita de pecunia impuberum testari, id eõ moribus poti-
us cõstare existimatur. Ceterum nulli alij sunt casus sub-
stitutionum quam hi duo, Delatæ hereditatis, qui pri-
mus casus dicitur, Et adquisitæ, qui secundus, l. precib.
C. de imp. & alijs subst. nam & quæ fit furiosis ex Consti-
tutione Iustiniani, in secundum casum fit, & quod dicitur
tertium genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in pri-
mum intelligitur fieri vel in secundum vel in vtrumq;
nec alia ratione dicitur tertium genus, quam quod for-
mulam habeat diuersam à vulgari & pupillari substitu-
tione, & introductam potissimum propter caduca vt re-
medio substitutionis reciproca valerit inter coheredes
ius ad crescendi antiquum potius quam ius caduci. & for-
mulam si inspicias, certè multa sunt genera substitutio-
num. Si successionem, duo tantum, Vulgaris & Pupil-
laris. qua diuisione comprehenduntur quæcunque ad
æarum instar rediguntur, & duplices, siue vt Theophi-
lus

lus loquitur, vulgaripupillares.

VII. De conditionibus institutionum.

CONDICIO est modus qui suspendit id quod agitur quoad ex postfacto confirmetur. Vel, euentus futurus in dubio est sit an non sit. Et forte quia substitutioni omnes in casum & sub conditione fieri videntur, l. Iulianus, si quis omis. cau. test. inde auctori subiit animum tractare generaliter de conditionibus institutionum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quæ reſtituntur quæ circumſcribuntur, quæ tractatio potius etiam potest ad condiciones quæ substitutionibus inferuntur, præter eas quæ inferi aut intelligi in eis communiter solent.

VIII. De iure deliberandi.

SUBSTITUTI ſcribuntur vulgari modo sub conditione, non creuerint instituti in diebus C. l. 73. De ad qu. hered. quod tempus heredibus institutis dari solebat a testatore ad consultandum & deliberandum vitium expeditur eis adire hereditatem nec ne, & imitatione testamentorum, si forte heredes instituerint sine cretione, præter postulantibus heredibus institutis extraneis vel cretione non necessariis, totidem dies dabat. Sed & substitutus, l. penult. Iustinianus alia tempora aliumque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vitiosamque rationem adquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuentario. neq; enim detrimentosa de hereditas potest ei qui factio inuentario adiuui.

LIBER XXIX. DIGEST.

TIT. I. De testamento militis.

DE TESTAMENTO MILITIS separatim titulus datur, quoniam in eo non ſeruantur regulæ iuris Civilis, quæ in testamento pagani ſeruantur. nam ad voluntas militis, testamētum est, voluntas pagani si ſolemnis, testamētum non est. & hoc quidem: privilegium militis Constitutiones principum dederunt, itaque ſolemnia iuris quæ expolita ſunt ſupra, non debent

deciat

derantur in testamento militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

II. De acquirenda vel omittenda hereditate.

POSTEAQUAM eximit militum testamenta iure cōmuni cium Romano. redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subiicit titulum de aditu, vel omittenda hereditate. In indice titulum est *omittenda*, quod forsitan rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgò amitti animo, & omitti dicitur, l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstentione, recusatione, & omissione, id est, si intra præstituta tempora non adeatur. Omittere propriè est tempore excludi, vel non petere intra tempus, l. quod si minor, §. Sexuola. De mino. l. 1. §. ult. vt in post. leg. l. 1. C. quan. non pet. par. Adquiritur aut cretione, aditione, gestione pro herede, immisione, agnitione, quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & sine facto vllis suis heredibus acquiritur iure civili etiã inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas. ea re existere dicuntur, non fieri. Hereditas est ius ſuſſeſſionis directæ in dominiũ singularum rerum, & in omne ius mortui. Aditio est actus solēnis vindicandæ hereditatis delatæ ex testamēto vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamento p̄ſinita. Mistio est iure prætorio data suis heredibus quasi heredis. Mistio est actus qui liber forma acquirendæ hereditatis. Agnitio est nuda voluntas suscipiendæ hereditatis. Repudiatio est declaratio cōstituentis nolle se herede esse, q̄ fit in iure ſolemni ter. Recusatio quæ fit quoquo modo. Abstentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendæ hereditatis.

III. Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur.

QUAMVIS esse heredes scripti hereditatem adquirere possint, clausis tabulis testamentis, non tamen ex parte scripti, nisi sui heredes sint. ideoque post titu-

lum de adquirenda hereditate, rectè subijcitur quemadmodum testamenta aperiantur, recitentur, describantur. hoc verò fit lege Iulia vicestimaria, & remedio extra ordinario ex hoc edicto in eum qui fatetur penes se tabulas esse, nec ullam non exhibendis causam allegat, vel in terdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

III. *Si quis omissa causa testamenti, ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.*

Heres qui omisit hereditatem testamenti delatam, non obligatur legatarijs aut fideicommissarijs, aut libertatibus. sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, fortè agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudandorum scilicet eorum causa qui quid in testamento acceperunt, si etiam possideat ab intestato pro herede, vel pro bonorum possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, ut puta pro possessore, l. i. §. totiens, l. vlt. hoc tit. Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatarijs & fideicommissarijs & libertatibus, atque si ex testamento bona vel hereditatem adquisiuerit, salua falcidia tamen. l. i. §. ad eos. Ad leg. Falc. l. i. hoc tit. & saluo iure patronatus, l. penul. Si queras de continuatione, nulla est apertio. Cum enim & is qui præcedit adquirendam, & iste ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt rectè subiectos titulo De acquirenda, vel omit. hered.

V. *De S. C. Silianiano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.*

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate quæ vt indigno aufertur. Neque enim adiri posse hereditatem vel bonorum possessionem petri neque aperiri tabulas testamenti vel quodcumque aliud pertinens ad causam testamenti eius, qui a familia necatus esse dicitur, antequam publica questio habita sit de feruis qui sub eodem testamento locove fuerunt, sumptumq; supplicium de noxijs dequæ

deq; his qui auxilium domino non tulerunt, quod est S. C. Silianiano temporibus Augusti introductum, & confirmatum S. C. Claudiano, quod & Pisonianum & Neronianum dicitur, temporibus Neronis, & edicto prætoris, hac ratione ne heres propter compendium suæ familiæ facinus occultaret. alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S. Consultis & edicto cauetur, vel vltus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui uli fecerit dari C. aureorum iudicium quod populare est.

VI. *Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.*

Non ex ea tantum causa S. C. quam exposuit supra, heredi quali indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentem mutare aut facere testamentum prohibuerit, quo de crimine in oratione Ισακ παρ' τὸ ἀλλοτρίως κληρς. Idemq; erit si quis quæ coegerit testari & sibi hereditatem relinquere, l. i. C. eodem. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quæ sub eo dicuntur de illo, qui prohibuit, potrigenda ad illum esse qui coegit. Aliæ causæ eripendæ hereditatis referuntur XXXII. titu. VIII. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripendæ, in his duobus titulis, hereditatis solummodò.

VII. *De iure Codicillorum.*

Persequitur modo ceteras testamenti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maximè si fiant ex testamento, l. penultim. Testam. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamenti, vt epistola imitatio codicillorum, l. vnica, §. sancimus. C. de lat. lib. tol. vel epistola codicillorum supplementum, l. 41. §. Codicilli, lib. 32. vt codicilli quandoq; testamenti, quæ epistola fideicommissaria

I. cum quis §. pater, cod. ac similiter vt vnus testamenti plures possunt esse codicilli, ita vnus codicilli plures epistolæ, l. 34 §. 1. lib. 31. eademque differentia epistolæ & literarum. M. Tullius, Ternas accepi literas vna epistola. Verum vt instituto more nullam definitionem præmittam, & inopiæ perseuerem subuenire nescienti, um adhuc definire res, quibus tamen studendis nequidquam æta tem consumpsierunt, codicilli sunt testati vel intestati voluntas minus solemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea seruetur que in testamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi possit verbis ciuilibus, nec si testamento confirmati sint, & vt neque aliud quidquam in eis verbis ciuilibus scriptum valeat, nisi testamento confirmati sint, & vt scripta in codicillis perinde habeantur atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem querat, pugillares sunt. Homerus, οὐματα ἢ πινυκι πτυχιτ δ, Plinius codicillos.

LIBER XXX. DIGEST.

De legatis & Fideicommissis.

LEGATA quoque & fideicommissa partem testamentorum vel codicillorum sunt. Legatum est donatio quædam testamento ab herede relicta. Donandi verbum est directum, hoc igitur verbo legatum à fideicommissis secernimus. nam fideicommissum neque datur propriè, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et rectè quædam, id est, proprii generis donatio, neque donatio inter viuos, neque donatio causa mortis, sicut quodam, accipi conuenit, l. rogasti, De prescr. verb. l. 1. in prin. De obl. & act. Possim etiam definire liberalitatem quamquam sit commune nomen legati & fideicommissi, l. 6. Si cui plus quam per leg. l. 67 §. si de Falcidia lib. seq. l. penult. De man. test. nam à fideicommissis scèd igitur satis sequentibus verbis, testamento, & ab herede.

Legat.

Legatum à testamento non separatur, l. 4. De man. test. nec alium onerat quam heredem, fideicommissum etiam ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario vel donatario mortis causa, vel à marito qui morte vxoris dotem lucratur, qua de causa rectè vetuliores adijcebant in definitione Modestini, ab herede præstanda, non minus quam illud, quædam, quod expositum ante. Equidem semper existimauimus manere ea verba ex antiqua prudentia iuris, & fortasse non fuisse etiam ab ipso Modestino in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorum nostrorum venerunt, quæ in libris nostris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ existimator doctus & intelligens neque prætereire, neque aspernari debet. Et, ab herede, accepto propriè, qui heres sit suo nomine & ex sua persona habet, enim qui heres est alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex sua persona, vt à patre vel domino heredis instituti, fideicommissum nõ etiã legatum relinquere potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam, nam iure antiquo legata non tantum delibare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadras illibatus apud heredem remanere debet, l. si filia, §. Papinianus. Famil. eriscend quæ lex valet etiam in fideicommissis, ex S. C. Pegasiano. &, vt lex prima huius tituli ait, quæ propriè pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exæquata sunt legata fideicommissis. Non dicit, per omnia & in omnibus, vt l. 2. §. furiosas, supra rit. proximo. Per omnia igitur exæquata in l. Falcidia, sed non in omnibus, Constitutione tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verum enim uero et si legata & fideicommissa velari delibationes quædam sint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem solum, fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, vt ante dixi, & lucra nuptialia. Quod adijcit Florentinus, ex eo quod vnus sum heredis foret, id est, ab herede, nam ex herede, & ab herede, tantuadem potest.

H 4

vt ex

vt ex filio, l. 2. libr. 32. & ex fideicommissario, l. 38. §. vlt. De vulg. subst. Quod si ex herede, & ex hereditate, & ex testamento, l. cum virum, C. de fideicommissis. l. 2. §. vlt. infr. De do. præleg. id secus se habet in fideicommissis, nec enim ex testamento vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est verbis ciuilibus testamēto relinquitur. Fideicommissum est liberalitas quæ verbis precarijs vel alio quocunque iudicio precarij voluntatis testamento vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vberitate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vrbani: quorum quousque quid proprie tractetur non possis certo constituere, nec alia distinguendorum eorum inuicem ratio certior, quam si dixeris primum librum potissimum esse confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuerforum.

LIBER XXXI. DIGEST.

De legatis & Fideicommissis.

SECUNDUM autem esse confectum ex libris diuerforum ad Plautium, & ad legem Iuliam & Papiam, ex questionibus quoque & responsis diuerforum, ex libris Modestiani & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIBER XXXII. DIGEST.

De legatis & Fideicommissis.

TERTIUM, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorē, qua demonstratur præcipue qui & a quibus & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorum variorum auctorum, ex sententijs Pauli, ex libris Labeo-

Labconis, ex Digestis Scaeuolæ: posteriorem quæ ad verborum significationem pertinet, cuiusque initium est l. 43. promiscue ex omnium auctorum libris.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De annuis legatis & fideicommissis.*

N IN indice, *De annuis & mensuris legatis.* Hæc separatim titulum desiderabam, quod in eis sint propria quedam. nam & plura legata esse existimantur, non vnum, & morte finiuntur. Plerumque verum cum annua menstrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo xxxiiii.

II. *De vsu & vsufructu & reditu & habitatione & operis per legatum vel fideicommissum dati.*

ANNUIS legatis recte iungitur vsus & vsufructus. similia enim sunt, cum morte legatarij finiatur, l. s. sup. tit. prox. Hæc etiam iungitur habitatio & operæ, & reditus, quæ etiam vsum vel vsufructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, *Operis*, in infinitum. nam & liberi hominis operæ legari possunt. Quod addit, *Et reditu*, abest ab indice titularum. Sed contractiores sunt plerumque tituli indicis, & de reditu sub hoc titulo est l. 22. & 38. quo nomine proprie significantur pensiones quæ ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes. l. 17. 25.

III. *De seruitute legata.*

ORDINARIUM hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem: quæ tamen sunt inter se valde distantes. nam seruitus est indiuidua, vsufructus diuiduus, & ideo seruituti præstandæ heredes singuli in scilicet obligantur, vsufructui pro partibus hæreditarijs. item seruitus in heredem transfertur, non vsufructus.

vt ex filio, l. 2. libr. 32. & ex fideicommissario, l. 38. §. vlt. De vulg. subf. Quod si ex herede, & ex hereditate, & ex testamento, l. cum virum, C. de fideicommiss. l. 2. §. vlt. inf. De do. praeleg. id fecus se habet in fideicommissis nec enim ex testamento vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est verbis civilibus testamento relinquitur, Fideicommissum est liberalitas quae verbis precariis vel alio quocunque iudicio precarij voluntatis testamento vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vberitate materiae, vt fecerat Gaius ad edictum praetoris vrbani: quorum quoque quid proprietas, scietur non possis certo constituere, nec alia distinguendorum eorum inuicem ratio certior, quam si dixeris primum librum potissimum esse confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus iuriferorum.

LIBER XXXI. DIGEST.

De legatis & Fideicommissis.

SECVNDVM autem esse confectum ex libris diuerforam ad Plautium, & ad legem Iuliam & Papiam, ex quaestionibus quoque & responsis diuerforam, ex libris Modestiani & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIBER XXXII. DIGEST.

De legatis & Fideicommissis.

TERTIUM, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorem, qua demonstratur praecipue qui & a quibus & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorum variorum auctorum, ex sententijs Pauli, ex libris Labco.

Labeonis, ex Digestis Scaeuolae: posteriorumque ad verborum significationem pertinere, cuiusque initium est l. 43. promiscue ex omnium auctorum libris.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De annuis legatis & fideicommissis.

N indice, De annuis & mensuris legatis. Haec separatim titulum desiderabant, quod in eis sint propria quaedam. nam & plura legata esse existimantur, non vnum, & morte finiuntur. Plerumque vero cum annua aut mensura dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus a primo xxxiii.

II. De vsu & vsufructu & reditu & habitatione & operis per legatum vel fideicommissum dati.

A Nouis legatis recte iungitur vsus & vsufructus si mihi alia enim sunt, cum more legatarij finiatur, l. 8. sup. tit. prox. His etiam iungitur habitatio & operae, & reditus, quae etiam vsum vel vsufructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & reditus more legatarij finitur, operae non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum. nam & liberi hominis operae legari possunt. Quod additur, *Et reditu*, abest ab indice titularum. Sed contractores sunt plerumque tituli indicis, & de reditu sub hoc titulo est l. 21. & 38. quo nomine proprietate significantur pensiones quae ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes. l. 17. 25.

III. De seruitute legata.

Ordinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem: quatenus sunt inter se valde distantes. nam seruitus est indiuidua, vsufructus diuiduus, & ideo seruituti praestanda heredes singuli in solidum obligantur, vsufructui pro partibus hereditarijs, item seruitus in heredem transfertur, non vsufructus.

ctus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsufructus, plura. l. 13. sup. tit. prox. Imò & simpliciter legatus vsufructus, quoti die legari, & legatario deferri videtur, adeò vt qui heri adquisitus est, si hodie etiam non adquiratur, collegatario adcrefcac. l. 1. De vsuf. adcre.

III. De dote prælegata.

Cetera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxoris legatur, & redditur verius quam datur, qua de causa & relegari dicitur. Relegatum, est redditio rei alienæ vel quasi alienæ cum emolumento aliquo. & ita relegate doti inest emolumentum repræsentationis, quia præfenti die legatur quæ reddenda foret annua bima trima die, nec male in Norica editione, de dote relegate, cum & Basilica sic habeant, *πρὶ τῶν ἐπιδοτῶν τριτάτης ἡμέρας*, & formula relegendæ eius hæc, *Quonia pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heri meus dato, l. quisquis. De leg. 3* id vero est ex lege Papii, vt præter decimam vxori dos relegari possit, Vlpianus auctore. Ad hæc singulare id est in hoc legato, vt legi Falcidia non subijciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas debeat, nec ad virilem mulieris legatur.

V. De optione vel electione legata.

Optio actus est legitimus, nam solent iuri sit publicæ exhibitæ vniuersa familia, si optio serui legata sit, vel alia res, exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præfente, ea que re ante aditam hereditatem non sit, & certis, vt opinor, verbis, relictibusque præfentibus, & interdum prætere ad optandum diem decernente, & semel, & purè, & iussu patris vel domini si filiosam, vel seruo data sit, l. 4. & 10. De leg. 1. l. 1. in prin. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legata. Electio videtur non fuisse actus legitimus.

VI. De

VI. De tritico, vino, vel oleo legato.

Qua de re aut iure aut causa legata hactenus præfata, sem titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet, quod in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quid testator intellexerit ambigitur, vt hoc titulo, tritico, vino, vel oleo legato quod continetur. Triticum species est frumenti, sine arista.

VII. De instructo vel instrumento legato.

Hoc autem titulo declaratur, quid instructo vel instrumento cõtineatur rusticò, vrbano, balneario, piscatorio, vel cuius alterius rei, & plenius quid est legatum in instructi, quæ instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur inuito, instructo continentur. Instrumento fundi non continentur supellex vel penus, instructo continentur, & sic instructo pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, non instrumentò, hoc *ἐπιδοτῶν*, illud *παρασκευῆς* Greci vocant, quanquam instrumentum sit etiam *παρασκευῆς* siue apparatus, l. 12. prin. inf. l. 5. si præter. De trib. act. nimirum quia instructi pars, quod Varro & Aristoteles partiuum recte in vocale, semiuocale & mutum. explosa enim est Alpheni sententia, animalia non locantis in instrumento.

VIII. De peculio legato.

Ergo instructi appellatione continentur etiam serui. An & peculia eorum sic videtur, l. 22. §. vlt. sup. titulo prox. Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat nã ex mente deiuncti plus aut minus continentur peculij legato, quam inesse docuerit actioni de peculio lib. 13. titulo 1. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij, quam serui. Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui, alioquin legatum serui sequeretur omnimodo l. librum. §. vlt. De legatis. nec sane est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum

vica.

vicario, si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamvis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in De trib. act.

IX. De penulegata.

Instructi alia pars est penus, quam recte veteres glossa ita definiunt, ὅσα ἐῖς τοῦτο κῆ, βῆ, ὄσι, συναρποῖται. id est hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sunt.

X. De supellecile legata.

Instructi pars alia est supellex, id est instrumentum partrifamilias, Græcè ἐπιδημιον κῆ διασκευῶν. & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De alimentis vel cibarijs legatis.

Hic titulus, quid alimentorum vel cibarium legato contineatur, explicat. & plene quidem est alimentorum legatum, quæ causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpe, alimentis vestiaria, iugis feruacuo, non item. Sed & præcipua quedam in his est hic titulus declarat, veluti vt deportatis, vel seruis pænæ, vel etiam seruis proprijs sine libertate, alimenta aut cibaria relinquuntur recte, vt si relicta sint vt que ad libertatam, extendantur vsque ad plenam pubertatem, non minuuntur propter prædia eo nomine postea obligata, vt ex re ditu eorum percipiuntur, sed minuuntur tamen per legen Falcidiam, l. Diuus. inf. ad leg. Fal.

II. De auro, argento mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis, & stultis legatis.

Hic titulus variorum legatorum continet interpretationem, auri & argenti tam facti quam infecti, factum dicimus vasa, signa, emblemata, quæ sub nullo alio, quam argenti genere continentur. Infectum, quod est in massa vel lamina. item mundi muliebri, quo mulier fit mundior, & ornamentorum quo fit ornatio. Sed sunt etiam ornamenta virilia quedam, non mundus, & mundi pars, vnguenta. non omnia tamen vnguenta mundo continentur: ideoque separati tractatur etiam de vnguentis legatis. Vestis autem Fello est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis an vestimentum legetur, idque vestimentum definitur quod perextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de stultis legatis non nihil hoc titulo agitur, vel imaginibus, l. 6. §. vltimo.

III. De liberatione legata.

Olim non satis bene constabat, an debitoribus possent liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certum est posse, & quidem omnibus, l. 1. id est, siue iure civili debeant siue honorario, siue ex contractu siue quasi ex contractu, l. 24. De leg. 3. & siue rem suam siue rem nostram, l. 9. §. vlt. hoc tit. l. cum seruis. §. si Titius. De leg. 1. & in totum, vel pro parte, l. cum quis. §. nuptura. De leg. 3. & effectus legati hic, vt legatarius possit agere vt acceptatione vel pacto liberetur, & si conueniat tueri se exceptione doli mali. qua relegati huius cautionem ex edicto postulat nullam.

IIII. De adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.

Quia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure, nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis, & ciuilibus contrariisque verbis, beneficio autem exceptionis & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscunque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur

tur quacumque voluntate, quocumque sermone, quia
his præcipue voluntas dominatur, in legatis rigor & diligencia
iuris ciuilibus, ad eò vt in legatis verba si sunt perspicua
non admittatur quæstio voluntatis, in fideicommissis admittatur,
l. 25. l. 95. De leg. 3. l. si alij. De usufructu leg. l. cum virum. C. De fideicommissis. Translatio plus est,
quam ademptio. nam & ademptionem & dationem in se continet.
admitte enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio,
vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt adscribat aliam.

v. *De rebus dubijs.*

Hic fere respondet titulus qui est in Codice De verborum & rerum significatione. nã & si hac de re dicitur
Etum sit postrema parte libri tertij de legatis, restabat tamen
pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum,
qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detractio sermone
ambiguo res dubia dici possit quæ in suspensio est quoad ex post facto
confirmetur, quia res qua de agitur nondum certum esse valeat
nec ne, l. 15. Res item dubia siue ambigua est, si incertus sit ordo
nascentium vel morientium, in specie l. 11. §. vltim. & aliarum legum
quæ sunt de commortentibus, vel si incertis personis legatum
relinquatur, nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

vi. *De his que pena causa relinquuntur.*

Dedit quodammodo anam superior titulus tractandi de legatis
inutilibus, nã de incertis personis egit, quibus quod legatur,
est inutile regulariter. & his adicit legatum relictum poenæ causa,
quia contra naturam legati est, vt poenæ honori insit, vt sit legatum
honoris, vt poenæ alteri. præponderat enim honori videtur poenæ,
quasi præcipua causa legendi, atque ad eò ne honor quidem esse tale
legatum. Hodie tamen valet, nisi illius tum vel probrosum vel
impossibile sit, ex Constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. i.
inseruit hæc verba, *Illicite vel probrosum, itemque verbum, Talem, quod*

per-

petuntur illa, illicite vel probrosum.

vii. *De regula Catoniana.*

Sequatur titulus de caducis, & de his quæ sunt in causa caduci. Vtilia hæc sunt ab initio, sed postea deficiunt viuo aut mortuo testatore ante spectas tabulas, & in fisco cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia, sed cum abolita iam essent hæc leges à Iuliano, & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorum iure nouo, ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex æperis nouis Iulia & Papia, sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret, id est, cuius dies inutiliter cederet si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quandocumque decesserit ex post facto non conualescere. quæ & sententia dicitur, l. Iulianus. De cond. & demonst. vt Marcellino x x v i. Catonianæ vel Cassianæ sententia.

viii. *De his qua pro non scriptis habentur.*

Caduca sequebantur ea quæ pro non scriptis habentur, hæc ab initio inutilia sunt, & rã nouo quã antiquo iure apud heredem remanent, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat, vel si nullus collegatarius cui aderescat. & licet pro non scriptis etiã fuerint ea quæ incertis personis vel quæ poenæ causa relinquuntur, tamen quia hodie utilia ea permanent regulariter, his primum subdudis simul ac caducis quæ ab initio utilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodẽ iure sunt hodie quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto est, nunc quæ pro non scriptis habentur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapibus relinquuntur, quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captato-

ria,

ria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est adscribuntur. Sed hoc tamen interest quod ab initio inutilia apud heredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, caduca vel in causa caduci cum onere, sicut & ad fideum transferantur cum onere, l. in factio. §. vltim. De cond. & dem. non quidem ex lege Julia & Papia, sed ex constitutionibus.

IX. De his quæ vt indignis auferuntur.

SEquuntur, quæ veteres dicebant, Erepticia. hæc vitia sunt omni tempore, & cedunt & acquiruntur vitiat, sed quasi indignis eripiuntur varijs ex causis, quæ hoc titulo enumerantur. & male iuris decessores vbi eosdem faciunt incapaces & indignos. Incapacibus enim relicta ab initio inutilia sunt, & apud heredem remanent sine onere: indignis relicta ipso iure valent, sed ad fideum plerumque transferuntur vel ad heredem vel ad aliam personam cum onere.

LIB. XXXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De condicionibus & demonstrationibus & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur.

M specialem titulum dedit supra de condicionibus institutionum cum tractaret de institutionibus, ita consequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommissis, de condicionibus eorum specialem titulum poni. Sed condicionibus etiam adjicit demonstrationes & causas & modos. Condicio est causa quæ suspendit legatum. Demonstratio est significatio accommodata rei legatæ. Causa est ratio legandi. Modus est adiectio quæ ostendit quid legatarium ex legato, facere testator velit. Condicio proprie confertur in futurum, Demonstratio in presens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 34. inf. Condicioni similis est modus, adeo vt in his libris sæpe modus condi-

tionem, condicio modum significet, & nonnunquam qui figura verborum est modus, ex mente defuncti pro conditione habetur. Conditionem enim voluntas facit, non verba. sed hoc interest quod si suis verbis condicio concipiatur, fideicommissum nõ facit, modus vel etiã condicio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommissum facit, quia conceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iurisdictioni quæ etiam fideicommissum parit. Igitor ex his verbis, Titio C. ita vt x. Marcio adnumeret, Marcio fideicommissi petitio est statim: si præterea adiecerit, Si nauis ex Asia venerit, postea quam nauis venerit, l. 2. C. De his quæ sub modo rel. Causa similis est demonstrationi. nam & in presens hæc vel in præteritum confertur, & vtraque abundat, nec certo corpore legato vitiat legatum si forte sit falsa. Ait, Eorum quæ in testamento scribuntur. In testamento scribuntur institutiones, substitutiones, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, adsignationes, libertorum, Iniunctiones, Præcepta, Consilia, Commendationes, Confirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Aestimaciones, Ademptiones, Cõfirmaciones codicillorum, Exheredationes. Sed non omnia condicionem recipiunt, & de condicionibus institutionum proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipue est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

II. Ad legem falcidiam.

Donationibus modum imposuit lex Cincia, Dotibus lex Papia, Manumissionibus lex Canina, Legatis & mortis causa donationibus lex Furia primum, deinde lex Voconia, & ad extremum lex Falcidia legatis præscripsit modum dodrantis, qui civilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed constitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegaliano ad fideicommissa testamento relicta, & Constitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege, quia lex Falcidia est contra volun-

luntatem testatoris (minuit enim legata quæ testator integra præstari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigitur ad mortis causa capiones sine lege. Est autem hæc lex valde à Iustiniano recisa. nam omisso inuentario cessat, & à testatore prohiberi potest, & dodrans mutatus est in bessem vel semissem institutis liberis & similibus qui de in officioso agere possunt, non etiam extraneus. place enim magis Occidentalium opinio, ne modus à Iustiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iustiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia, contra voluntatem testatoris, & ideo melius est non diffundere eam Nouellam in omnes. eademque ratione non esse recipiendam opinor opinionem eorum qui filio rogato hereditatem restituere semissem attribunt. quo enim magis augeas portionem heredis, eo magis recedat voluntate. At prohiberi videtur etiam Falcidia in l. penult. §. penult. De leg. 3. his verbis, Huic quoque omnia integra, quia scilicet ne ex vno vel altero legato deducatur caueri poterat olim, l. 64. §. 1. & in eorum prohibita nonnunquam princeps detrahi non sine causa, si legatus §. vltim. Ad Treb. De continuatione quid sit eam frustra? titulus est de modo legatorum, ipsa igitur se satis ostendit.

III. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicitur.

Sequitur stipulatio Falcidiae prætoris, vel communis, l. pœnales. §. Iulianus. sup. tit. prox. l. ex factis. De her. inst. quam de legataria singulis stipulatur heres qui solida præstat legata, hoc fere modo, Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumque malum abfuturum esse. quo exemplo etiam legis Papiae stipulatio interponitur. l. 1. §. pen. & cessante etiam Falcidia in specie filiusfam. §. apud. De leg. 1. d. l. 1. §. in quibusdam. Tractatur etiam non nihil lib.

hoc

hoc titulo de stipulatione, Eiusdem hereditate legata reddi, & Morientium patescedi, & de stipulatione fructuaria.

LIB. XXXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. Ad S. C. Trebellianum.

Leganter Iustinianus peculiare & in Græcâ constitutione *επιχειρησεως* nihil esse magis, quam ut legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiae, fideicommissis autem S. C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegasiano. Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommissarium, ut absque metu heredes scripti adiret hereditatem, non deducta quarta. Pegasianum, si plus quam dodrarem vel totam hereditatem restituere rogati essent, de quarta deducenda non translatis actionibus, communicatis tamen remediis stipulationum partis & pro parte. qua ex causa Trebellianus fideicommissarius erat heredis loco, Pegasianus non ite. Sed & S. C. Pegasiano heres qui suspectam hereditatem dicit adire cogitur & restituere non deducta quarta & translatis actionibus perinde atque si ex S. C. Trebelliano restitueretur. Est etiam opinio S. C. Pegasiani quod est in l. 16. §. si quis heres. & §. cum quidam. & l. 17. in pt. Sed sublato non transferendarum actionum iure & remediis stipulationum, cetera omnia adscribuntur & aguntur hodie S. C. Trebelliano, ex Constitutione Iustiniani, secundum quam recte hic titulus ita concipitur, Ad S. C. Trebellianum, nec adijcitur, & Pegasianum, quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & est adhuc in indicte titulorum Pandectis Florentinis præposito.

II. Quando dies legatorum aut fideicommissorum cedat.

Non dum peracta res est. nam restat adhuc de legatis & fideicommissis inspectio hæc, ex morte cedat dies

corum an ex apertis tabulis an ex adita hereditate ali-
 ve tempore. & cedunt quidē iure antiquo pura ex mon-
 te conditionalia vel in diem incertum ex cōdiciōne vel
 die postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex
 pertis tabulis. Sed, vt Iustinianus loquitur quodam lo-
 co tractans de legitimis heredibus, ius nouum idem ipse
 iure nouissimo corripit, & restituit antiquum ius, cuius
 videtur & alii plerisque partibus fuisse studio si firmum.
 Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris te-
 pore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdā que
 cedunt ab additione hereditatis, vt si legetur vsus, vsus-
 fructus, habitatio, si detur libertas, si libertati iungatur
 legatum, vel si seruo legato legetur. Cessionis effectus
 hic est, vt quasi debitum sit legatum & transmittatur in
 heredem legatarij. l. 16. De vsufruct. leg. l. 8. & 9. tit. leg.
 vt recte Theophilus definit, cessionem esse legatorum
 que nondum percepta sunt ad heredes transmissionem
 nec tamen idem cessionis & delationis vel dies vel effe-
 ctus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex dita-
 tate hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel herede-
 dem eius. nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt,
 vt sint debita & ad heredem legatarij pertinere possunt.
 Deferuntur, vt peti & adquiri vel repudiari possint. Sem-
 per excipio quæ non cedere dixi ante aditam heredita-
 tem. his enim idem est cessionis & delationis dies. need-
 sario quoq; herede scripto, cessionis & delationis idem
 dies est, mors testatoris idem effectus nunquam. & im-
 peritissimi sunt qui delationem & cessionem cōfundunt
 passim.

111. *Vt legatorum seu fideicommissorum ser-
 uandorum causa caueatur.*

Restat etiam prætoria stipulatio legatorum seru-
 andorum causa, quæ vulgaris & communis cautio di-
 citur, l. filius. §. hidē principes. De leg. i. creditoribus
 De separat. & instar actionis obtinet. Hanc de herede
 stipulantur legatarij vel etiam dispensatores legatorum. l. que

l. quidam. §. penul. De leg. i. si in diem legata relicta sint
 vel in conditionem casualem, non, vt opinor, si in pote-
 statiuam, nisi velit heres litigare, qua ratione etiam de
 puro legato hæc cautio interponitur, l. vxorem. §. vlt.
 De leg. 3. l. 14. 15. inf. Edictum prætoris fuit de legatis, sed
 quia defunctorum conseruat voluntates, facile produ-
 citur ad omnia fideicommissa inter prætatione pruden-
 tum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstan-
 tum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstan-
 tum, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat contra volun-
 tatem, contra libertatem testamentorum, cōtra xii. tab.
 non potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege.
 Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est. &
 quod est in l. 87. De leg. 3. ex S. C. est, l. Senatus. De donat.
 cau. mort.

1111. *Vt in possessionem legatorum vel fidei-
 commissorum seruandorum causa esse liceat.*

Heres qui non paret superiori edicto, id est qui lega-
 torum nomine nō satisfacit, ex hoc edicto coercetur
 missio legatario aut fideicommissario in possessionem
 legatorum seruandorum causa. In possessionem omni-
 bonorum quæ ex ea hereditate sunt, nō in bona he-
 redis propria, nisi certis modis ex Constitutione Anto-
 nini. quo genere pignus prætoris constituitur.

DIGESTORVM PARS

SEXTA. LIB. XXXVII.

TIT. I. *De bonorum possessionibus.*

AB hereditatibus transit ad bonorum pos-
 sessiones, quæ nec minus obligant nos qua-
 si ex contractu quam hereditates, nec minus
 etiam ad actiones nanciscimur ex eis quam ex
 hereditatibus. qui hereditatis bonorum ve
 possessio, prætoris successio est, quæ periinde prætor tue-
 tur atque ciuilem. Nō potuit heredem facere vel domi-
 num,

num, bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius civile heredem facit, quam etiam eum quem ius civile non nouit, veluti postumum alienum heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato. & recte definitur bonorum possessio ius successione prætorie in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas possessioe retenta. Dominium tribuere dicitur, l. 1. Sed intelligo Dominium possessionis, nõ dominium proprietatis. nec enim proprietatem tribuit, sed possessionem tantum & retentionem. Et hoc generalitudo explicata definitione bonorum & bonorum possessionis, explicantur etiam genera bonorum possessionis & alia pleraque communia sequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bonorum possessionem possunt, qua de re erat proprietas. 3 & de diebus petendæ bonorum possessionis, de qua lib. sequentis tit. 16.

11. *Si tabula testamenti extabunt.*

Nullus, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quam hic primus, qui conficitur ex primis verbis edicti, Si tabula testamenti extabunt est enim generalis ad successiones testati. Olim edicebatur, *Si tabula testamenti profuerunt*. Hodie, *si extabunt*, quia sufficit extare, licet non proferantur. l. 1. §. sufficit. De bonorum possessione secundum tabulas. Sequitur autem prætor ordinem legum, nam exemplo x. i. tabul. proponit prius bonorum possessiones ex testamento, Contra tabulas, & secundum tabulas, ab his verbis, Si tabula testamenti extabunt, deinde bonorum possessiones ab intestato sub contrarijs verbis, Si tabula testamenti nulla extabunt. lib. sequentis tit. 6. & vt speciem aliquam edicti proponam, ita perscripisse prætor videri, Si tabula testamenti extabunt, liberis præteritis potissimum bonorum possessionem contra tabulas dabo, mox si ex ea parte bonorum possessio occupata non esset, scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessionem pollicetur. At l. 1. huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundum tabulas.

III. *De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente.*

Sequatur hic titulus quo de certis personis agitur de quibus ambigi poterat an admitti possint ad bonorum possessionem, & quemadmodum.

IIII. *De bonorum possessione contra tabulas.*

Quo explicito, institutum agit ordinem, vt primo liberis deferat bonorum possessionem contra tabulas, quem esse æquissimum Vlpianus ait. l. 2. De bonorum possessione secundum tabulas. & hac de causa de successione testati primum edictum siue prima pars edicti accipitur frequentissimè pro hac parte, qua liberis præteritis, id est, neque institutis neque, vt oportet ex hereditatis deferatur bonorum possessionem contra tabulas. & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite propositum, Si tabula testamenti nulla extabunt, subiicitur prima pars edicti, quæ liberi vocantur, l. 1. §. recte. eod. tit. l. 1. sed videndum. De successione edicti.

V. *De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petitæ.*

Bonorum possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas, non pupillares, & paternas, etiam si in eis alij filij, præteritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent cum præteritis veniunt ad bonorum possessionem contra tabulas institutis enim liberis præteriti, vt dicitur, cõmittunt siue patefaciunt edictum contra tabulas Rescindit etiã hæc bonorum possessio, hæc actio præteriti, vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa, nisi parëtibus aut liberis relicta sint, vel vxorij aut nurij dotis nomine. his enim personis conseruatur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis ipsi si sui nõ sint vtilibus actionibus, vel ab institutis etiã suis quibus commissum est edictum, salua Falcidia. Non probò opinionem, Orientalium qui & hoc edictum hodie

sublatum putant quasi legata sint præstanda omnibus, & edictum nouum quod est tit. 8. quasi emancipatus præter præferatur filijs suis.

VI. De collatione bonorum.

Liberis emancipatis prætor promittit bonorum possessionem contra tabulas antequam eos iubeat sua bona propria cōferre. quod iubet hoc edicto. itaque hic ordo demonstrat collationem fieri post petitam bonorum possessionem contra tabulas. Collatio est confusio bonorum propriorum cum paternis. Conferuntur propria ut ferant tam ex proprijs quam ex paternis contingentem portionem. & locus est huic collationi etiam inter eos quibus data est bon. possess. Vnde liberi.

VII. De collatione dotis.

Separatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam sua his quibuscum bonorum possessionem contra tabulas accipiunt, siue sint præterita, siue instituta commissio edicto aucta sit eorum portio, siue miscuerint se bonis paternis. idemque seruatur in bon. possessione Vnde liberi.

VIII. De coniungendis cum emancipato liberis eius.

Hic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione contra tabulas, quam vnde liberi, ut scilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemque partem filius natus ex eo & retentus in potestate aui, vtq; ei soli bona sua conferat pater, nõ fratribus. Filius dicitur coniungi patri, non pater filio. nam præualeat ius prætorij. Sed ex hoc edicto iuri prætorio coniungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur, & noua clausula, l. 1. §. si pater nuru. tit. seq. l. qui duos. hoc titu. & à Græcis ad l. 5. Si tab. test. nul. ext. qui in componendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris, Iuliano viile visum est hoc iuris introducere & inserere edicto prætoris. Salsianum edictum dicere soleo.

IX. De ventre in possessionem mittendo, & curatore eius.

Superioribus titulis perspexit prætor natis, hoc titulo non dum natis, id est ventri, nondum data bon. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bon. possessionis, vel etiam vice secundum tabulas, aut Vnde liberi. nam ex omnibus partibus edicti successori ventri in possessionem mittitur. Sed hic potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventris præterito, cui etiam missa in possessionem curator dari solet, qui ventris curam administrat eodem modo quo curatores & tutores pupillorum solent. Dari etiam solet curator bonis, creditorum gratia, ut bona conseruet & distringat res quæ deteriores futuræ sunt. nec enim plenam rerum administrationem habet, vt curator ventris.

X. De Carboniano edicto.

Hoc quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum possessionem contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato. Consultur eo liberis impuberibus, quibus sit controuersia status & bonorum paternorum, data bonorum possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtrumque sit causa cognita, & ex eo intelligitur, decretalem hanc bonorum possessionem esse, non edictalem vel ordinariam. Inuenias & edictum, & decretum Carbonianum dici, l. 2. De ventre in sp. vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res transiit in edictum, sed ita tamen vt semper decretum interponi necesse sit, etiam si forte liberi edictalem ad miserint, quia edictalis sine re constituitur, mota controuersia status. Possis eandem pupillarem bonorum possessionem appellare, quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, vt impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, vt alatur, vt exerceat

ercent adione tempore perituras. hoc ita, si satisfecerit de restituendis bonis si iudicatum erit aduersus se. nam si non satisfecerit, nec solus possidet, nec aliter nisi causa cognita, nec exercet actiões, & bonorum administratio committitur aduersario satisfacti: neutro satisfactante, custodiendis & administrandis bonis curator datur, quoad iudicatum sit.

XI. De bonorum possessione secundum tabulas.

Secunda pars edicti est de bonorum possessione secundum tabulas supremas, quæ omnibus heredibus scriptis datur, si modo signatæ sint septem testium signis, & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundum nuncupationem.

XII. Si à parente quis manumissus sit.

Ex testamento duæ sunt bonorum possessiones, contra tabulas, & secundum tabulas, quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum possessionem contra tabulas, alterum ad bonorum possessionem secundum tabulas. Primum, ut intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bonorum possessionem contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quæ si patris scilicet. & rectè, si à parente quis manumissus sit, nam si à parente quis emancipatus, non manumissus sit cessat bonorum possessio.

XIII. De bonorum possessione ex testamento militis.

Secundum verò, id est hunc titulum, ut intelligatur non tantum secundum tabulas vel nuncupationem paganorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundum testamenta militum quoque modo facta. Ceterum contra testamenta militum bonorum possessio vel contra heredes institutos à militibus querela inofficiosi testamenti nunquam datur.

XIII. De iure patronatus.

Post bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, alius demonstrandæ rei initium petit, & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus acquiratur vel amittatur.

XV. De obsequiis parentibus & parentibus præstandis.

Iuris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem, beneficii gratiam, quæ omnia etiã vno iure nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia, nec iudicio fisci ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandum calumniæ exigere, nec in solidum eos condemnare, & si quid contra officium pietatis fecerint, in libertos proposita est querela vel actio ingrati, eandem pietatem liberi parentibus debent etiam non manumissoribus. & sunt tam parentum, quam patronorum, sacra nomina.

LIBER XXXVIII. DIGEST.

TIT. I. De operis libertorum.

TEM operæ pars sunt iuris patronatus, id est officia diurna, siue in ministerio siue in artificio consistant, libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandum, quæ ex re dat prætor iudicium operarum, & rectè veteres glossæ, Operarum, ἡ δὲ πικραίνω ἢ παρεχθεῖσι διὰ πικρῆτος τῆς πάτρως. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patroni promissi vel iurati actio est.

PARATITLA IN LIBROS

II. De bonis libertorum.

SEquitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandę causa prætulit superiora, Bonorum possessio contra tabulas liberti quę patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato bonorum possessio Vnde legitimi. In partem dimidiam iure veteri, l. 1. §. pen. Si cui plus quam per leg. Fal. l. debitor. §. 1. de pig. act. hodie in partem tertiam. Quęlibet præteritis datur, in assem competit, & contra lignum, non contra heredem scriptum, ac præterea in bonis liberti cessat edictum nouum, l. 2. §. ult. Sed adnotandum illud est, patronum qui elegit superiorem titulum ab isto repelli, l. 2. C. de bon. poss. contr. tab. lib. l. licet, supr. de iu. pat. nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper.

III. De libertis vniuersitatum.

ADIungitur hic titulus, vt intelligatur municipibus, collegiis, vniuersitatibus etiam dari bonorum possessionem contra tabulas libertorum, & Vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, *De libertis municipum & aliarum vniuersitatum.*

III. De assignandis libertis.

HIC verò titulus eò spectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filijs patroni assignatus sit, non ideo in perpetuum repelli ceteros à bonorum possessione contra tabulas, vel vnde legitimi. nam §. C. quo confirmatur assignatio ita scriptum est, non solum patronum cui facta assignatio est, vt tamen ceteri non desinant esse patroni, l. 3. §. si capitis, supr. de bonis libere. Assignat libertum patronus, qui significat cuius ex liberis suis libertum cum esse velit. Iudex assignat res, non libertos, l. quædam, fam. erciscund.

V. Si quid in fraudem patroni factum sit.

SEquitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana quę patrono competit liberto testato, & actio Caluiana quę intestato, l. 3. §. si intestatus, infra l. 2. C. eod. ad detrahendam

QUINQVAGINTA DIGEST.

hendam portionem debitam verecundię patronali, quã dixi supr. esse semissem bonorum liberti, vel tuentem; ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni & ex mortis causa donationibus & legariis. Patronus nõ est creditor, l. 6. in fin. De leg. Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. Si tabule testamenti nulla extabunt, vnde liberi.

POST bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab intestato, edicti primi verba proponit, *Si tabule testamenti nulla extabunt, contraria his à quibus prætor cõperat edicere de bon. possessionibus ex testamento, Si tabule testamenti extabunt*, libro superiore. vtrumque est generale caput, & licet vtiusque prima parte detur bon. possessio liberis, tamen & in illo quę lex sola est, de bon. poss. secundum tab. quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. Vnde legitimi.

SECUNDA pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex XII. tab. & ideo non est eis hæc bonorum possessio valde necessaria, l. 3. C. ad §. C. Orf. l. 1. C. Th. de leg. hered. Superior est necessaria his qui sui futuri erant, licet ius suorum atque ad eò legitimorum non habeant. nam & his ex superiori parte defertur bonorum possessio, quam ob rem non dicitur, *Vnde sui*, sed *vnde liberi*. Liberos enim nomen naturale est, suorum ciuile. Porro legitimos etiam adnumerantur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omnia forte priori parte Vnde liberi, hanc occupare possunt.

VIII. Vnde cognati.

POST legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est, l. 2. & vltim. C. Vnde leg. quia iure

iure ciuili deficiunt. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per rœminas coniuncti sunt. Sed generaliter accepto nomine, verum etiam est hoc edictum agnatis deferri bonorum possessionem, si forte omiserint vel repudiauerint bonorum possessionem. Vnde legitimi & sunt ferè eæ tres partes edicti ita vinctæ vicissim, vt qui potest venire prima, possit & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

IX. De successorio edicto.

Cum prator primum vocasset liberos ab intestato deinde legitimis, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosque successionem dedit, id est vt prioribus non petentibus, sequentes admitterentur. qua de causa successoria pars dicitur, & successorium caput, & successorium edictum, l. 1. §. sed videndum, l. 2. hoc tit. l. 2. C. eod. l. 1. §. pen. De iur. & fact. ign. Quia verò duo potissimum ad successionem hanc veluti aperiunt fenestram, tempus, & repudiationem (nam priores vel tempore excluduntur, vel repudiatione) idè de repudianda etiam bonorum possessione, & de tempore admittendæ bonorum possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.

Alij sunt gradus intestati, alij gradus cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quem admodum alij alij succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magni intererat scire propter eam quod bonorum possessio Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possis autem scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus & de nominibus affinium quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur, & generatio quilibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex alijs, sed

vco

vt cognatorum limites vel ordines alij directi, alij transuersi constituuntur, limites ab agris translatione sumpta, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordines adfinium institui posse. Est autem cognatio si & hoc scire aues, necessitudo que nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur, id est, necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam que per adoptionem adquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. Vnde vir & vxor.

Sequitur quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione, ad vxorem que in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, si tempore mortis iustum matrimonium fuerit, nam de portato, exempli gratia, in bonis quæ sitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desijt esse iusta vxor.

XII. De veteranorum & militum successione.

Datur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani, si capite damnati sint ex militari delicto, vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrensiu bonorum ab intestato conferretur legitimis vel cognatis vsq; ad quintum gradum. nam paganus certè capite damnatis fiscus succederet, non cognati. Et titulus demonstrat idem privilegium dari veteranis, id est militia honesta militia ne dimissis.

XIII. Quibus non competit bonorum possessio.

Constitutioni Hadriani subicitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capic ex Constitutione Hadriani, qua

qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit, hereditatem fiscus aufert quasi indigno, si volentem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 19. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem. Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia, l. 138. De verb. sign. quæ quam sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S. C. vt quem scilicet ea lex capere hereditatem vetat, is etiam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S. C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri & donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio, si non competant possessoria actiones.

XIII. *Vt ex legibus Senatûsve Consultis bonorum possessio detur.*

Restabat hæc editi pars subsidiaria. nam si ex alia partibus non sit bonorum possessio, hæc superest, his scilicet quibus leges vel S. C. vel Constitutiones specialiter bonorum possessionem detulerunt, & si hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrat hæc cum bonorum possessione Vnde legitimi.

XV. *Quis ordo in possessionibus seruetur.*

In iudice, *Quis ordo in bonorum possessionibus detur.* Vtique scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus editis, sed non de eodem ordine. Hic de ordine graduum intestati, ille de ordine graduum cognationis, quæquæ & obiter in eo demonstratur eundem sibi ipsi succedere secundum gradus intestati. Vtrumque ordinis genuerit capit hanc questionem, intra quæ tempora petenda vel admittenda sit bonorum possessio, quia finito tempore quod primo gradu intestati vel cognationis datur, si quis gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionum admit

admittendarum, & sanè quæ hic præponuntur l. 2. Ulpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 3. itemq; l. 4. sententia expressa est in l. 1. De success. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hætenus.

XVI. *De suis & legitimis heredibus.*

Sequitur de hereditatibus quod prætermiserat ante bonorum possessiones, quodque videbatur etiam præponere debuisset, sed testamentariis hereditatibus adfecta vitæ pendent, & ab his vitæ delapsus est ad bonorum possessiones intestati, quibus modo iungit hereditates, vt retro testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones. & sanè facilius est propter similitudinem vtrarumq; permissio. Porro legibus ab intestato hereditas redit tantum ad suos, vel ad legitimos. Sui sunt, qui definiti sunt quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguinei & ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bon. possessio Vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur.

XVII. *Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum.*

Legitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos fratres, & post patrem, vel cum consanguineis sororibus in semissem ex S. C. Tertulliano, siue Oratione D. Pij, hodie simul in capita: & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C. Orphitano, siue Oratione Diui Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bonor. possessionem Vnde legitimi.

PARATITLA IN LIBROS
LIBER XXXIX. DIGEST.

TIT. I. De operis noui nuntiatione.

NON potest ratio ordinis intelligi, nisi repetantur summorenus ab initio omnia quæ antecesserunt. Propositis partibus iuris in ueris & partibus deinde iuris ciuilibus, legibus pura & senatusconsultis & alijs quibusdam, coepit de iure hominum rerumque diuisione tradere non nihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus uel iudices, varia genera magistratuum & de iurisdictione eorum edita varia deque ordine quo agi loquitur ad eos, ac postea à magistratibus transitum fecit ad iudices compromissarios & ad delegatos, eaque omnia breuiter exposuit. Quidquid præterea est in Pandectis, omne consumitur in varijs actionibus aut remedijs quæ uice actionum sunt enarrandis & explicandis, ut paruule uideatur illæ partes quæ sunt de hominibus & de rebus præter quæ est de actionibus, quæ totas ferè Pandectas occupant nec abs re maiores nostris, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse, ac primum quidem exposuit uindictiones, deinde conditiones & actiones in personam quæ ex varijs contractibus nascuntur, uel quasi ex contractibus, & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, ueluti negotia gesta & indebiti solutionem, ut libris de interditijs omittit tractationem specialem eorum quæ prout occasio ferebat, explicare occupauerat ante, ueluti de mortuo inferendo, de sepulchro edificando, de operis noui nuntiatione, & interditijs fraudatorum: & titulis de prætorijs stipulationibus, stipulationem legatorum, & Falcidiæ, & duplæ, & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante: & in ea parte qua causæ explicantur mittendi in possessionem, in iustionem uentris nomine, aut damni infecti, aut legatorum: & libro de actionibus quæ ex maleficijs

QUINQVAGINTA DIGEST.

nascuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt, ita ut alius ex alio necesse uideatur, sed rerum de quibus agitur ea est inter se cognatio, ut non possit non qui tractat unam attingere uel coniungere etiam alteram, uel mutuari ex una quod in præsens conducatur in alia, eaque re fit ut procuratoris iungatur gestor, quorum tamen obligatio non dicitur ex fonte eodem, ac similiter conditioni ex mutuo conditio ex promutuo; actioni interditijs uel stipularijs prætorijs, stipulationi missio in possessionem, id est antecedenti confessionem, & rursus bonorum possessio nonnunquam appellatur, & ut breuiter dicam, principali rei qua de agitur, eaque instar illius obtrinet quæ uel propter eam inducitur, sed qua de re hac occasione dictum est semel, ea non iteratur postea succedente proprio loco in quem referuari & conijci ea potuisset. & ita, ut coepi dicere, à contractibus transiens ad quasi contractus, omisit quasi contractus expositos ante, & reliquos proposuit, tutelam & curationem primum, deinde aditionem hereditatis similem uel successiorem, & hic quidem quasi contractus à titulo Qui test. fac. poss. traxit secum ceteros omnes usque in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit proponere alias uel uice actionum alia remedia, ea scilicet quæ sunt de damno nondum facto, qua de re nullam ante proposuerat actionem nullumque remedium. ac primum quidem remedium edicti de operis noui nuntiatione, id est ne fiat opus nouum quod nondum factum est, mox remedium edicti de cautione damni infecti, post actionem legitimam aquæ pluuiarum arcendæ, quæ etiam est de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titulo interditijs, & satisfactio, uno scilicet titulo, quæ Ulpianus diuersis libris, edictum LII. interditijs LXXI. Satisfactionem LXXX. Edictum promittitur remedium triplex. Primum, ut siue iure siue iniuria opus fieret, in-

terim per testationem denuntiationemque inhibetur, quod necessariam prætoris aditionem non habet. Secundum, ut remitteretur nuntiatio, quod necessariam prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium, ut satisficeretur de opere restituendo, quod æque ut primum necessariam prætoris aditionem non habet. nam stipulatio adhibetur inter conuenientes. Primum ergo denuntiatori datur, alia duo denuntiato. & consequenter inde nascitur triplex interdictum. Vnum, quod nuntiatori datur, si is, cui ita nuntiatum est, *Denuntio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias*, nuntiationi non paruerit, id est confestim non discesserit ab opere quod moliri aut demoliri cœperat posito vel deposito forte vno vel altero cemento vel etiam operis facta parte iam aliqua, ut quid quid fecerit post nuntiationem, ante remissionem vel satisfactionem, restituere compellatur. est enim interdictum restitutorium, & ex eadem causa competit etiam interdictum *Quod vi aut clam*. Alterum & tertium prohibitoria sunt, & denuntiator dantur, secundum hoc post satisfactionem, tertium post remissionem. sed hoc postremum quod potuisset iungere alijs duobus in l. 26. maluit reijcere in titulum de remissionibus. De satisfactione ex operis noui nuntiatione est l. 21. que concipitur in hunc serè modum, *Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuius rei L. Titius iudex sumptus est, eam rectè defendi, aut si ea res intra illum diem aduersus te heredem ve tuum iudicata erit, quod factum opuserit id opus boni viri arbitratu restitui, dolumque malum abfuturum esse, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? eodem igitur serè modo quo & iudicatum solui stipulatio.*

II. De damno infecto, & de suggrundis & protectionibus.

VT superius edictum prospicit damno nondum facto, ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarum ædium,

ædium, & ex vtraque causa denuntiatio fit, ex illo iuris nostri conseruandi causa, ut discedatur ab opere: ex hoc damni depellendi causa, ut caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vitiosarum ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret eum non cauere, etiã eas aedes nuntiator possidet iubetur secundo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deijcitur possessione, secundo deijcitur. Sed & is qui ex prioro edicto nuntiauit nouum opus, potest desiderare ex hoc edicto cauere sibi damni infecti, id est de damno vitioque futuri operis. quæ postulatio actionem imitatur, & dicitur etiam actio damni infecti. Stipulationis hæc serè formula est, *Quod ædium tuarum, arborum, loci, operis ve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredi ve meo successorive ei ve ad quem ea res qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari? Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat cauere damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quedam. Additur in hoc titulo, *Et de suggrundis & protectionibus*, quia eodem edicto de his etiam fortè prætor aliqd edixerat, vel quia stipulatio damni infecti, quam ad omnia opera accommodari ait l. 30. ad suggrunda ergo etiam, & protecta accommodatur, si quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas quæ aedes tuncntur ab iniuria imbrium, atque etiam, si latignæ fuerint, à periculo incendiorum, Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hacre commemoranda suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atque extremitate testorum, quæ collatio suggrunda quid sint planè declarat, sic dicta fortè quod suggrediantur foras, grunda, ut Italis hodie, quod aedes extragrediantur, & veteribus glossis,*

Grunda, *εἰς τὴν κρήνην τοῦ πύργου* *ἔξισχος*, nec sine ratione Rutilius Geminus, qui paruula sepulchra quasi iustorum sepulchrorum appendices, suggrundaria vocat. Melius, inquit, suggrundarium quæteres, quam sepulchrum. Protecta sunt proiecta tecta, quæ Græci *ἐκπίπτει*. In indice titulorum est, *proiectionibus*, non *protectionibus*, & latius projectionum nomen. nam & inceniana complectitur, & stillicidia, & porticus, & quæcunque extrædes proijciuntur.

III. De aqua & aqua pluuia arcendæ.

IN hoc titulo proponitur ex 12. tab. actio aquæ pluuia arcendæ, quæ etiam est de damno nondum factio, vel liquet ex formula, Si parer futurum vt aqua pluuia noceret, l. 24. & de opere in agris manu factio, ex quo aqua pluuia nocere potest, vt eo restituito aqua auertatur, aut quanti interest opus restitui tanti dominus operis condemnetur, ac præterea damnum sarciat quod contigerit post litem contestatam, & de eo quod post sententiam futurum est caueat damni infectio. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit libro 2. Cùm enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quam si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere, nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continent eam, vt ibi potius consumatur quam influat: & consummetur sufficiens, De superficie tamen ne arceatur agere possunt. At præter actionem aquæ pluuia arcendæ, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id est de seruitute aquæ ducendæ vel hauriendæ, vel immittendæ.

IIII. De publicanis & vectigalibus, & commissis.

Idem vicium de hoc titulo quod dixi primæ paratitulo vltimo, homonymiam fecisse vt titulis superioribus hic contingeret. Ex titulo de operis noui nuntiatione constat, operis noui nuntiationem fieri etiam si in

si in publica opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisfidari damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua agi posse aquæ pluuia arcendæ etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurat, vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aquæ feruitatem cedi etiam loco publico interueniente, modo si per viam publicâ ducatur permissu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio sensu, sive de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio editi, ex Basilicis, in quibus est *ὁ νόμος τῶν πάλαι*. Et publicus, vectigal inter pretor, fisco debitum, ex mercibus quæ aduehantur vel euehantur, ex predijs fiscalibus aut publicis, vel alijs rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quàm fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines, nemo est qui nesciat, & vel M. Porcius publicani, quæ refertur à L. i. uo 25. exemplo sufficit, quæq; de horum moribus à Suda descriptio his verbis, *πεπονησσιαις μέλι βία, ἀνπιτίμηται ἄρπαγῇ, ἀναίσχυνται πλεονεξία, πραγματεία λόγῳ μὴ ἔχουσα, ἀναδ' ἕξ ἐμπορία*. qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primum prætores & præfides extra ordinem iura reddiderunt, vt Cor. Tacitus scribit, deinde prætores ipsi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur, si quid publici nomine publicani vel familia eorum vi admississet, aut damnum iniuria, furtum ve fecisset, intra annum in duplū, post annum in simplum, quæ grauior est quam actio dâni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon rapt. sed non idem tamen minustenerunt furti aut vi bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur præter actionem vi bonor. raptor. etiam furti manifesti teneret. imò verò in eo quoque grauior est hæc actio, quod si non exhibeat familiam quæ damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicitè exegit, in solidū suo nomine teneatur. Sed & pleraque alia non pertinentia

numissionem que vindicta sit. Ouidius intellexit illo loco, Te quoque seruari modo quam vindicta redempti. Quis ferat?

III. *De manumissionibus que seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.*

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum pura aut municipiorum aut decuriarum, quamvis incerta sint corpora, per actorem earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen privati procuratores suos exequi non possunt. idque congruum titul. 3. lib. 38.

IIII. *De manumissis testamento.*

ALtera species adipiscendae iustae libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omnis manumissionem quoque censu fiebat, quia desierat esse in censu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quamque & earum non desint vestigia in his libris, ut manumissionis per epistolam, l. qui absenti, De adq. pos.

V. *De fideicommissarij libertatibus.*

SVperior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua referuntur pieraque Constitutiones principum, & S. C. veluti Rubricanum, Vitrasianum, Daumianum, Articuleianum, Iuncianum. & Iuncianum a Consule Iunco corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie libuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodiano.

VI. *De ademptione libertatis.*

TANTus fuit olim fauor libertatis, ut semel data testamento vel codicillis, adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicuti data est, l. seruis. sup. tit. prox. l. 10. §. vlt. De man. test. & non a loco metipso, l. 13. §. pen. De lib. & post.

VII. *De statuliberis.*

MVLtum interest dixeris statuliberum, an statim liberum: & in l. pen. §. vlt. C. De nec. ser. her. inst. placet veteri scriptura, Quatenus in suspeso fiat libertas, nec statim liber intelligatur, & contra l. 33. inf. Qui & a quibus man. rectius Flor. statuliber, quam statim liber. sunt enim statuliberi hi qui statim liberi non sunt, sed ex die aut conditione. Vel potius, Testamento aut codicillis confirmatis directo manumissus in diem vel conditionem. nec enim sunt statuliberi qui per fideicommissum manumittuntur in conditionem vel in diem, l. eius serui. Ad leg. Falcid. l. 55. De man. test. l. in bello. §. si statuliber. adhibito §. si fideico. De capt. & post. l. & manumissio quoque vindicta sub conditione vel ex die non fit, ut tutela quae testamento recte datur sub conditione vel in diem, sed non a magistratu. Vel statuliberi, qui sunt in spe libertatis. Superiores tituli sunt de libertate, hic de statulibertate.

VIII. *Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.*

SI ne manumissione liberi id est libertini sunt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Constitutione aliqua, quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. *Qui & a quibus manumissi liberi non sunt & ad legem Aelia Sentiam.*

CONtra manumissione liberi non fiunt serui legati, si in vrbe morentur, & pignori dati, & qui a domino extorserunt libertatem, & qui testatoris vel venditoris vel praedis iussu prohibiti sunt manumitti, & ex lege Iulia manumissi a muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem, & ex lege Aelia Sentia manumissi a minore xx annis citra concilium, & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Aeliae Sentiae capita notantur in hoc titulo, ut in ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iureiurando adigat vel si stipuletur ab ea ne nubat, idemque

si libertum, vel si obligauerit sibi libertum aut libertatem in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt sit ad ingratum aduersus libertos. Quinque igitur ad summam & tria posteriora repetita ex lib. 37. titul. penult. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur quibus quibus ex causis manumittere non possunt.

X. De iure aureorum anulorum.

Regulariter serui manumissione libertini fiunt. In vno casu etiam iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt puta si ius anulorum aureorum à principe impetrauerint, id est equestrem dignitatem, aut beneficium equestri dignitati compar. hac enim dignitate quaesita, deponabant ferreum anulum, fumebant aureum. Papinius III. Atque idem in cuneos populos cecidit equestres, Mutauitque genus, leuareque ignobilis ferrum Exiit. & ob id libertinus in Arriani Epictetorum $\epsilon\alpha\rho\ \Delta\alpha\kappa\upsilon\lambda\iota\delta\epsilon\varsigma\ \phi\eta\sigma\iota\ \lambda\acute{\alpha}\beta\omega\ \tau\acute{o}\tau\epsilon\ \gamma\ \epsilon\upsilon\delta\delta\sigma\alpha\tau\epsilon\ \delta\iota\acute{\alpha}\xi\omega.$

XI. De natalibus restituendis.

Altero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam habent, & ius patronatus extinguitur, puta si à principe natalibus restituti fuerint, quando quidem eis natalibus restituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neque civili iure descripto. l. Imperialis. C. De nupt.

XII. De liberali causa.

Vix tandem in hoc titulo proponuntur praedictiales actiones, Liberalis enim causa cognitio aut praedictialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut de libertinitate: de qua maiores iudices cognoscunt, & de libertate quidem agit non is tantum qui proclamatur in libertatem, sed & alius se quilibet eo invito. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum patronalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit, qui

emptori ignorant iure praetorio competit.

XIII. Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Quibus dixit superiore titulo denegari praedictium libertatis, vt adiungat alios vtque de illis traferat plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est praedictium, cui inde leges, vt opinor proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque Martialis. Hoc si ter quaterque clamitaris. & in l. i. C. De adf. tol. horum verborum loco, secunda & tertia vice, Graeci habent $\epsilon\ \tau\eta\ \tau\epsilon\tau\iota\eta\ \kappa\epsilon\ \epsilon\ \tau\eta\ \tau\alpha\tau\acute{\alpha}\tau\eta.$ Petitio in seruitutem non iteratur, l. 4. C. De lib. cau.

XIII. Si ingenuus esse dicitur.

Quam rem etiam attigerat titulo XII. cum specialiter resumit isto, hoc est de ingenuitate praedictium & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute, & S. C. de bonis eorum qui agnitis natalibus ingenuitatem reperierunt restituendisei cuius familia exierunt, vel secum auferendis.

XV. Ne de statu defunctorum post quinquennium quaeratur.

Sequitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium quaeratur in deteriori conditionem. Malo dicere quaeratur, quam retractetur, quam & hoc quoque rectum sit. tam enim recte dicitur retractari status de quo nunc primum quaeritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronuntiatum est, ne intra quinquennium quidem retractari eo mortuo potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem conditionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum quaeritur semper. At post quinquennium sententia non retractatur in deteriorem, conditionem, l. 2. De iu. an. aur. l. 29. §. vlt. De lib. cau. nisi causa prior

prior acta sit ignorate patrono, l. 1. & pen. sup. tit. pro. In honestiorem, vt opinor, retractari potest. Et conle-
queater post manumissionem videretur esse admittere-
da de statu quaestio sine praescriptione quinquenij qua-
si honestior, atque ita a Iustiniano constitutum est, libe-
iure obstat praescriptio quinquenij, nisi extra ordinem
subuenerit princeps.

XVI. De collusione detegenda.

Est etiam in hoc titulo aliud S.C. quod Ninnianum
dicitur l. 2. C. cod. (sic habent Basilica) vt qui collu-
dent domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est,
seruus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionem in-
tra quinquenium. Collusio, est sub specie litis lusus ve-
luti quida inter duos litigatores id agentes ex compa-
tione vt vnus sinat se vinci ab altero, Graece ενδυσκομος.

LIBER XLI. DIGESTORVM.

TIT. I. De acquirendo rerum dominio.

A Praeudicialibus actionibus transiuntur
interdicta quae instar actionum habent et
actiones appellantur saepe, & hodie conue-
sa in actiones sunt, repetit rem suo more ali-
quanto longius. Et quia plurimum intenti-
ta de possessione sunt, de possessione primum agere in-
stituit, & rursus possessionis & dominij quia frequen-
collatio distinctioque est, & per possessionem plerumq;
dominium acquiritur, & interdicto de possessione pre-
paratur & ordinatur causa de iure vel dominio, deci-
rat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ci-
uili dominium acquiritur, & per quas personas. Domi-
nium, est proprietas rei, sed per abusionem etiam domi-
nium vsusfructus & dominium possessionis dicimus.

II. De acquirenda vel amittenda possessione.

Placet definitio Aelij Galli, Possessio est vsus rei. &
modo vsum accipias pro detentione, siue, vt in his
libris

bris scriptum est duobus locis, detentatione, non pro eo
quod Graeci χρονον dicunt ab vsu enim huiusmodi plu-
rimum possessio distat. plures eandem rem pro solido
possidere non possunt, vti ea pro solido possunt. Serui-
tutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. &
hic vsus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro pos-
sessione est. Acquiritur autem possessio corpore & ani-
mo, Amittitur etiam solo animo, non corpore solo, quia
animo retinetur siue proposito, vt loquitur l. 47. alibi
voluntate, affectione. Graecetiam varie ψυχῆ, λογισμῶς,
διανοίας, προαίρεσις. Dominium longe aliter. potest enim
acquiri ipso iure, & non amittitur animo.

III. De vsurpationibus vsucapionibus.

Per possessionem acquiritur dominium hic titulus de-
monstrat. nihil enim aliud est vsucapio, quam ad-
quisitio dominij per possessionem prolixam & iustam,
vel adquisitio per vsum, l. 23. §. vlt. Ex quibus caus. ma-
quae plenu ius tribuit, l. 17. in fin. de rei vind. ex x i i. tab.
atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonae fidei
possessoris, l. in bello. §. si quis seruum. De cap. & post.
& vsus nonnunquam, l. deducta. §. ante. ad Trebell. &
possessio, vt l. cum miles. & l. denique. Ex qui. cau. ma.
ex qua efficitur τωλῆν elegans, possessionem sine pos-
sessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, ali-
ud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpa-
tio. est enim vsucapionis interruptio, quae fit amissa pos-
sessione ante tempus complendae vsucapioni finitum,
vel interpellatione aut vsu domini, à Graecis definitur
ῥῆσις τῶ χρόνου ἢ γωνυ τομῆ καὶ διακοπή.

III. Pro emptore.

Sequuntur tituli, id est causae possessionum, quas pro-
posuerat generaliter titu. 2. l. 3. §. vlt. nunc singulas
exequitur. Pro emptore, id est quasi emptor possidet qui
ex causa emptionis vel ex negotio emptioni proximo
rem nascitur est.

V. *Pro herede vel pro possessore.*

Titulo pro herede vel pro possessore possidet qui ex causa hereditatis, vel bonoꝝ possessionis rei incumbit.

VI. *Pro donato.*

Titulo pro donato possidet cui causa possidendi donatio est.

VII. *Pro derelicto.*

Et similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupauit.

VIII. *Pro legato.*

Titulo pro legato possidet is qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. *Pro dote.*

Titulo pro dote possidet qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. *Pro suo.*

Titulus *pro suo* coheret superioribus. Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cælo, terra, mari, vel ex hostibus cepimus, vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus, vel quæ alluione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus. *Communia de accessionibus possessionum.* & forsitan hic aliqua labe facta est, vt in titulo *De interd. & releg. & in tit. De bon. dam. atque etiam vt opinor, in tit. De cond. instit. in cuius sine Papinianus ita videtur scripserit, Quemadmodum si exheredato filio nepotes cum filius moreretur fuissent. & heredes instituti postea repudiasent. Verum enimvero si fuit præter decem superiores hoc loco alius, non fuit, vt opinor, talis, Communia de accessionibus possessionum, qua de re est 4. tit. 3. sed, Communia de causis possessionum, vel, vt in*

Codicè, Communia de usufrucationibus.

LIBER

LIBER XLII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De re iudicata & de effectu sententiarum & de interlocutionibus.*

Missionem in possessionem Q. Mutius ponebat inter genera possessionum, l. 3. §. ult. de acquir. vend. possessio, ac sane possessio sepe appellatur in his libris, sed dicitur tamen ab ea plurimum, nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatu de possessione quia ad finis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam pertinet ad interdicia quæ ex vtraque causa competunt, siue possideat quis, siue sit in possessione: & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorum aut ventris nomine aut dâni infecti, quas missionum causas è re nata explicuit ante his omnis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruandi causæ, ad quam respicit hic titulus *De re iudicata & effectu sententiarum & de interlocutionibus.* Res iudicata, hic est de qua iudex sententiam dixit, vel his finita sententia iudicis competens. Et sententia, de re siue lite iudicis vltima definitio cõprobatione principis non indigens. Iudicis, ad differentiam arbitri compromissarij, cuius sententia non est per omnia sententia, l. 3. §. ex compromisso. De his qui not. infam. Definitio, ad differentiam iussi vel interlocutionis quæ rem non definit, quæ etiã mutari potest, non sententia. & appellari à sententia, non ab interlocutione. cõprobatione non indigens, ad differentiam opinionis l. 6. *De interd. & relegat.* Et interlocutio tamen & opinio improprie dicitur aliquando sententia. Interlocutio, est sententia quæ neque condemnationem continet neque absolutionem. Vel, sententia de articulo causæ quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo. &

I.

post

post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitatis gratia concessa maxime in iudiciis personalibus, constat iudicati actionem esse, in qua hoc tantum summum queritur an iudicatum sit, l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatae, l. 1. §. pari. De lib. exhib. & statim res iudicata ad finem perducitur ca. ptis & distractis pignori bus auctoritate magistratus, vel etiam si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa, l. 2. & 3. C. qui pot. in pig. hab.

II. De confessis.

Iudicati similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex xii. tab. lege illa, Acrii confessi rebusque iure iudicatis: Loquitur lex de ære cōfesso tantum, sed ex S. C. factō auctore Diuo Marco, in omnibus actionibus vel interditiis confessus pro iudicato habetur: & solutionis in utroque tēpus, & executiōis ordo obseruatur idem, non ille xii. tab. sed alius.

III. De cessione bonorum.

Iudicati beneficio legis Iuliae, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quā in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum. nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, veniant, non proinde tamen interrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderentur & proscripta veniēt bonorum emptori, denique honestius est cedere bonis quam pari ex edicto bonorum venditionem. & huic simile est beneficium S. C. de bonis Senatorum distractendis per curatorem. nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris non irrogat infamiam.

III. Quibus ex causis in possessionem eatur.

Generalis est titulus, quia summum in eo enumeratur causæ ex quibus fit missio in possessionem, damni infecti, ventris legatorum aut fideicommissorum, aut rerum seruandarum causa. Sic loquitur l. Celsus Ad exhibendum. Specialis, quia eam præcipue persequitur

quæ

quæ sit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine completi eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latenter ne in ius vocari possit & boni viri arbitratu non defendatur, vel si postea quam in ius vocatus est & cauit iudicio sisti, aut latitet aut absens debitor non defendatur, vel si ex illa causa solum uerterit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. De rebus auctoritate iudicis possidentis seu vendundis.

Causas exposuit superiore titulo, hoc vero nunc ordinem declaraturus est possidentium & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis, id est prætoris vel prædis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum & quorum creditorum habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cū esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quaesuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo uno qui locet vel vendat vel qui rationes debitoris conseruet, & de eo qui sciens cum fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Missione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri missionem vniuersorum bonorum nomine & vniuersorum creditorum, & eam sequi solemnem venditionem bonorum exceptis casibus certis.

VI. De separationibus.

Et hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona. Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredis aequè solos in possessionem bonorum heredis. quod remediū per quā vtile est hereditariis creditoribus, quibus sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficiunt si & in ea mixti erunt proprii creditores heredis forte mediocri vel ege

L 3

ni Sed

ni. Sed & de alia separatione hoc titulo agit, quæ cõ-
 ceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiam
 vendant bona eius propria, quæ post domini mortẽ ad-
 quisit vel quæ ei dominus debuit: itẽ de alia quæ con-
 ceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gra-
 tia, heres extitit, ne creditores Titij etiã vendant alia li-
 bertæ bona: & de alia quæ castrensibus creditoribus, vt
 separantur à paganis: vt cum non de vno genere separa-
 tionis hoc titulo tractetur, recte videatur pluralitio nu-
 mero ita conceptus, *De separationibus*, maxima tamen
 pars eius est de separatione illa quæ hereditarijs credito-
 ribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiã bo-
 na hereditaria, aut ex venditione eorum bonorum par-
 tem aliquam ferant. Separatio, est bonorum & credito-
 rum aliorum ab alijs seorsum habitatio.

VII. *De curatore bonis dando.*

Hic quoque titulus ad missiones in possessionem vẽ-
 ditionẽque bonorum magnopere pertinet: nam
 missis creditoribus in possessionem bonis debitoris cu-
 stodiendis curator dari solet, & administrandis, excen-
 dendis & excipiendis actionibus vice litantis, debitoris,
 ac nonnunquam etiam vendendis, & ex redactõ solu-
 tionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque cre-
 ditoris.

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta sunt
 vt restituantur.*

Hic etiam titulus ad eandem rem omnimodo perti-
 net. nam ex die possessionis & venditionis bonorũ
 debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra an-
 num datur actio Pauliana & interdictũ fraudatorium
 ad reuocandum dominium vel possessionem eorũ quæ
 fraudator in fraudem creditorum gessit, & in fraudato-
 rem etiam ipsum actio in id quod facere potest quod ve-
 dolo malo desijt facere posse, non in solidum, sicut & in
 eum qui bonis cessit non est in solidum actio. Actio Pau-
 liana proponitur in l. i. Interdictum fraudatorium in l.

16. nisi

16. nisi quod in ea quod addit prætor, interdum causa
 cognita & si scientia non sit, in factum actione per mit-
 tam, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius ti-
 tuli & superioris euident, illo approbantur acta gesta à
 curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta à frau-
 datore.

LIB. XLIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De interdictis siue extraordinarijs
 actionibus quæ pro his competunt.*

Posteaquam de possessione satis superque
 dixit, comparans se ad interdicta quæ ple-
 rumque possessionis aut quasi possessionis
 causam continent: hac veluti ianua tan-
 dem ingreditur ad enumerationem & ex-
 plicationem singulorum interdictorum, nisi si qua iam
 è re nata explicuit ante, & enumerat ea summam hoc
 titulo potissimum. Sunt autem interdicta, formulæ qui-
 bus prætor iubet aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi
 ad quem ea res pertinet aduersus eum cum quo ille de
 possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut
 publico contendit. eadem dicta recte dixeris, vt l. 81. De
 ver. signific. Cum prætor dicat vt opus factum restitua-
 tur, id est interdicit, interdicto putà De operis noui nũ-
 tiatione, vel Quod vi aut clam, & Quod in loco sacro,
 sancto religioso, & Quod in flumine publico ripave
 publica, & Quod in via publica factum erit. Et in l. vide-
 amus. De vsuris, Verbum, restituas, quod in hac re præ-
 tor dixit, id est interdixit, interdicto fraudatorio scilicet.
 & l. vlt. De preçario, Recteque dici, Quod preçario
 habes. ac scitẽ potius quam verẽ in Institutionibus, in-
 terdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Veri-
 us, vt interlocutiones, quod inter duos rogẽtur, vt loquitur
 l. 3. vlt. De ho. lib. exh. vbi Græci etiã ipsi verbo *ἰσχυρῶς*
 vtuntur, quodque dicantur inter im à prætorẽ, quasi mo-
 mento valitura, nisi secũdum eum iudicetur qui vtitur

L 3 inter-

interdictio, qui ordo in actionibus non obseruatur. nihil ante actionem interim quod obtineat dicitur decerni. rursus. Et hodie etiam is ordo plerumque non obseruatur, sed statim agitur ad exemplum interdictorum vtili in factam actione vt iudicetur cuius possessio sit, quae de re agitur, namque momentariae possessiones sunt & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinarijs actio- nibus quae pro his competunt*. Ac praeterea non sunt spon- siones, quae interdictum sequi solebant, vt dato interdi- cto vnde vi, si aduersarius negare vim factam, sponso fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, spon- sio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat, & ex interdicto sumebatur iudex.

II. Quorum bonorum.

Explicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo praeparatur petitio hereditatis, (vt fere interdi- cto quoque aliqua actio civilis, quam etiam in ordine actionum praetulit actionibus singularium rerum, sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorum de possessione, est enim ex parte boni, possessoria apiscendae vel adprehendendae, ex parte possessoris restituentae possessionis. Et petitio hereditatis datur in eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro here- de vel pro possessore vel qui ius quasi possidet veluti in debitorum hereditarium. idemque est in interdicto Quo- rum bonorum, nisi quod non datur in debitorem here- ditarium.

III. Quod legatorum.

Sequuntur interdicta quae ad res singulas pertinent, ac primum id quod dicitur a primis verbis, quemad- modum cetera fere omnia, *Quod legatorum*, aequae apiscendae ex parte auctoris, restituentae ex parte rei, sicut superius Quorum bonorum, quo vitur heres aut boni. posses- sor paratus satisfacere legatorum nomine, aduersus lega- tarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuum possessionem rei legatae sine voluntate heredis, vt scilicet

adepta

adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionem nec enim heredi erat Falcidiae vindicatio, sed retentio tantum: & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huc interdictio locum non esse.

IIII. Ne vis fiat ei qui in possessionem mis- sus erit.

Tituli verba sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium veluti de pos- sessione, Quod dolo malo factum est quominus in possessionem bonorum veniret, id restituas: atque etiam poenalis actio quae proponitur l. 1. Itaque si quis post redditum interdictum prohibitorium, dolo fecerit quo- minus quis in possessionem bonorum sit, is vel interdi- cto restitutorio tenetur, vel coercetur actione in factum poenali.

V. De tabulis exhibendis.

Sequitur interdictum exhibitorium de tabulis profe- rendis, quo tenetur is qui tabulas testamenti suppri- mit, his qui aliquid in eis adscriptum habent, poenale interdictum, sicut superius exhibitorium inquam, sicut ex tit. 29. non prohibitorium.

VI. Ne quid in loco sacro fiat.

Sub hoc titulo proponebatur interdictum prohibito- rium & interdictum restitutorium siue de opere restituen- do, l. 2. De interdict. non tantum siquid fiat quo locus sacer deterior sit, fiat, sed etiam si quid aliud ex quo damnum ad priuatum redundet, l. 2. §. locorum. tit. 8. qua ex causa licet etiam nuntiare nouum opus, sicut ex causa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur, sed deest hic pars restitutoria, & ponitur tantum prohibitoria. Et rursus quamuis dicat, Ne quid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiam ad locum sanctum, l. 2. hoc tit. & locum religiosum, l. 1. §. 1. De op. no. nunt. & est, vt opinor popularae, vt sunt fere quae sequuntur vsque ad tit. 16. Et iuris vel vsus publici tuen- di causa.

L 4

VII. De

VII. *De locis & itineribus publicis.*

IN hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tenendi causa, puta vt constituitur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

Constituta iam via aut itinere publico, ei cuius inter est interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico, quod auctori nocere possit, & vti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibente, licet ea res ad damnū priuati redundet, priuato non datur interdictum restitutorium. Adijcitur tamen aliud interdictum tam restitutorium quam prohibitorium, Ne quid fiat in via publica itinereve publico, quo ea via id vter deterius sit, fiat, & quod factū erit vt boni viri arbitratu restituatur, quod populare est. Adijcitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei qui vtitur via publica itinereve publico, etiam populare, l. licet. in prin. De procurat. quo nomine actione quoque ciuilem dari Paulus auctor est in sententijs, veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrumque ita populare, vt tamen condemnatio fiat in id tantum quod actoris interest eam viam id vter deterius non fieri, vel non prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. x. i. Locus publicus est, qui est in vsu populi: vel, ad vsum populi communis locus.

IX. *De loco publico fruendo.*

Sequitur aliud interdictum prohibitorium, ne publicanis, puta qui conduxerunt areas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut stagna, vel his quos in ea conductione socios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruuntur, extra quā si quis cui id concessum est statuam vel imaginem in publico loco ponere velit. hoc enim potest inuitis conductori bus, si Senatus aut princeps permisit. Permissu opus est ex edicto Claudij, quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus aedificet vel reficiat.

X. De

X. *De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.*

Interdictum quod habuimus tit. 7. Ne quid fiat quo via publica itereve publicum deterius sit, fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei aediles occurrunt iure suae potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictum, l. 2. §. hoc interdictum tantum, eo. tit. quod hoc titulo demonstratur proprie est iugiter de via vrbica, & munere aedilium, non de rustica.

XI. *De via publica, & itinere publico reficiendo.*

Hic verò titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam itereve publicum reficere velit. Non restitutorium. Sed si quid damni detur tpeie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit in fundū vicini, legis Aquiliae actio est, vt quae in ripa reficienda obtinet, l. 1. §. vlt. tit. i. eadem obtineat in via reficienda l. 3. hoc tit.

XII. *De fluminibus, ne quid in flumine publico ripae eius fiat quod peius nauigetur.*

Sequitur interdictum prohibitorium & restitutorium, Ne quid in flumine publico ripae eius fiat quod deterior statio vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immisum erit vt restituatur, quod populare etiam esse arbitror. Et dari quoque utiliter si quid fiat in mari vel in litore, quo portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat, & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exarescat, vel aquae cursus impediatur, non si in torrente. id est, quod flumen hibernum Horatius dixit, Aelius Gallus flumen subitis imbribus concitatum, qui alioqui siccitatibus exarescit, desinuit, Flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset Vlpianus exposuit.

L 5

xiii. De

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque vt priore æstate fluxit.*

HOc quoque interdictum populare & tam restitutorium quam prohibitorium est. Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit, & quod factum erit vt restitatur sumptibus eius qui fecit. hæc enim impensæ pœna hest omnibus interdicitis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitror, non succedit.

XIII. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

HOc verò interdictum est populare, sed prohibitorium non restitutorium, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui aliàs eo vt oportet vitur ripæ. Vt fluminis, quod exemplo tituli 8. & 11. produceret, quæ etiam ad eum qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut edificare prohibetur. Iure enim gentium cui libet in mari & in litore edificare licet, dum ne nauigationem, portum, aut stationem deteriore faciat, non in flumine publico ripæ eius, & quod scribitur interdictum non dari ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet nõ male de directo interdicto, nõ etiã de vtili, idẽ si in mari vel litore edificare prohibetur.

XV. *De ripa munienda.*

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tueri, reficenti, muniendi ripam fluminis agrumve qui circa ripam est, prohibitorium est, non restitutorium, ex hæc enim causa etiam in flumine publico ripæ eius edificare licet, nec aduersus eum qui edificat nuntiatio tenet.

XVI. *De vi & vi armata.*

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendum est, interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituunt possessionem vt hoc tit. 2. & 3. supra. vel quod restituunt opus vel aliud quodcumque factum est, vt tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionem apiscend-

piscendam, quam nacti ante non sumus, vt tit. 2. & 3. & 31. vel ad possessionem amissam recipendam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana, Posterior de vi hominibus coactis ac mativse. illud datur sub exceptione, si is qui interdicit, eo tempore delectus est quo rem soli possidebat vel quo usum aut vsum fr. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo qui deiecit nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc etiam ei qui ab eo his rationibus possidebat, illud intra annum, hoc verò perpetuo, ac præterea illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Comptunt autem tam de re publica quam de re familiari, Iuristgentium. §. pacta. De pact. Et his simile est interdictum de clâdestina possess. l. 7. §. Iulianus. Com. diui.

XVII. *Vti possidetis.*

INterdictum Vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam. namque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adsertunt vindicantque, & ne eis vis fiat quominus vt nunc possident ita possideant, interdicitur, vinciturque hoc interdicto is qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidet nec soli. est enim de possessione rerum soli, & bellissimè Vlpianus post interdictum Vnde vi consequenter proponit interdictum vti possidetis. illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri ne amittatur.

XVIII. *De superficies.*

Placet scriptura iudicis, *De superficies*, & superficiesium, sicut edificium, vno loco, l. 1. & l. si arca. De leg. 2. l. si lapidinis. De iur. dot. Est aut hoc interdictum de retinenda & quasi possess. superficiesi comparatum exemplo interdicti vti possid. cui iunxit etiã codic. edicto prætor. act. superficiesiaria, q̄ est quasi de proprietate superficiesi. Est igitur hic tit. de interdict. & act. superficiesiaria. Superficiarius, est quasi inquilinus, l. 3. §. pen. De op. no. nun. Ad definitur esse is qui

qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub annuo solario. hic est plusquam inquilinus. nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, *ἰμφορτικόν*, l. 3. De reb. eor. qui sub tur. vel vt in Basilicis *ἰμφορτικόν*. Putem verò exemplo superficiarii etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandum. De fructuario non est dubium.

XIX. De itinere actus priuato.

SV hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria, prius pertinet ad retinendam quasi possessionem itineris, actus, viæ priuatæ, agente eo qui hoc anno vsus est, agente successore eius ad apscendam. & in eo tantum distat ab interdicto Vti possidetis, quod non refertur in præsens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtitur, sed in annum præteritum, vti hoc anno vsus est, in quo etiã de proprietate quæritur, id est de iure seruitutis de quo non quæritur in priori, sicut nec in interdicto Vti possidetis, vel vti superficie frui mini. Ceterum in vtroque interdicto, & in hoc titulo oratio coniuncta prædiuncta accipitur. nam sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. De aqua cottidiana & æstiuâ.

SV periori interdicto simile est quod ex hoc titulo competit ad retinendam vel apscendam quasi possessionem ducendæ aquæ cottidianæ vel æstiuæ vel hybernæ, nisi quod vel vno die aut nocte hoc anno, aut hac vel priori æstate, hac vel priore hyeme duxisse satis est, interdicto superiore iter vel actum vel viam necesse est hoc anno in vsu habuisse vel triginta diebus, & postulat hæc omnia interdicta de seruitutibus rusticis etiam esse relictoria, si quid factum sit qua ex re iter, actus, via, aqua vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica quæ ex castello, id est diuiculo aquarû publico duci-

tur permisso p̄ncipis, quod tamen non ad possessionem, sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adsignauit, atque de iure, non de facto est vt superiora.

XXI. De iuris.

VT de itinere & actu & mista ex vtroque via rescindenda propositum est interdictum prohibitorium supra statim post interdictum de retinendo vsu itineris actusque, ita post interdictum de retinendo vsu aquæ, subijcitur aliud de rescindendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de rescindendo itinere, actuque, quia in illo de iure quæritur eundi, agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem maiorem desiderat rescinctio riuorum, quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de rescindendo simile interdictum dari prætor satis demonstrat tit. superiore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subiicit, *Quandoque de opere faciendõ interdictum erit, damni infecti cauere iubet*. o. quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de rescindendo vel opere faciendõ, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. De fonte.

EX seruitutibus rusticis restabat aquæ haustus, & pectis ad aquam appulsus, cuius quasi possessio proprio interdicto conseruatur & retinetur, quod est in hoc titulo, cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piscina rescindendis, quorum aqua rectè vsi hoc anno sumus. De seruitutibus vrbans nulla sunt propria interdicta, sed est commune Vti possidetis, quod ad præsens tempus refertur, non vt ea quæ de seruitutibus rusticis ad præteritum, & de rescinctioe etiam nullum, nisi quod sequitur, & nisi iter vel aqua sit seruitus vrbana. potest enim esse vrbana, l. iter. Com. præd. l. seruitutes. §. l. De seru. vrb. l. si ego, §. 1. De pub. in rem act.

XXIII. De cloacis.

IVs cloacæ immittendæ est seruitus, l. 8. De seruitut. & vrbana, si ex ædibus in ædes pertineat. Gaius in institutionibus, Prædiorum, inquit, vrbanoꝝ iura sunt & stillicidia, fenestræ, cloacæ, non inficior quum possit esse rustica, sed hoc interdictum est de vrbana, non ad retinendam possessionem, qua de re prætor interdixere designatur, l. 1. Vti possid. Sed, quod maxime pertinet ad publicam salutem securitatemque, ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiam ei qui ab aduersario vitiose possidet, cum tamen superiora omnia nõ dentur nisi ei qui ab aduersario recte possidet. est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica, Ne quid fiat in cloaca publica, & si quid in ea refactum erit, quo vsus eius deterior sit, fiat; vt restituitur.

XXIII. *Quod vi aut clam.*

Vitiose possidet, qui ab aduersario vi aut clam, aut precario possidet, qua ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandestina possessione, vel Quod precario, possessionis recipiendæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur. nam restitutorium interdictum hoc Quod vi aut clam; non est de possessione, sed de opere facto vi aut clam. Clam facit, qui non denuntiavit se facturum. Vi autem, is cui denuntiatum est ne faceret. qua de causa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto de operis noui nuntiatione, inter que tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quam illud De operis noui nuntiatione. nam & possessori hoc datur & non possessori, illud non possessori, & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrumque tamen datur siue opus durauerit siue non, in id quod interest. l. 4. §. vl. De aqua plu. arc. l. 20. §. siue vacuus. De ope. no. nun. Et adnotandum, hoc etiam dari si quid & vi & clam factum sit, que si distinctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam coniunctionis in se contineat.

xxv. De

XXV. *De remissionibus.*

Interdicto Quod vi aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit post nuntiationem, si remissionem nuntiationis à prætorè impetrauerit. qui nimò vt cui nuntiatum est nouum opus, post satisfationem de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti, l. 20. §. Deinde, De operis noui nun. ita post remissionem hoc titulo ei datur in terdictum ad simile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à prætorè facta.

XXVI. *De precario.*

Hoc interdictum, *Quod precario concessus*, appellatur l. illud, §. pen. De pet. hered. precarium interdictum, l. 15. & 19. & est restitutorium, vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas, siue res id sit, siue possessio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum *Quod precario habes*, appellabitur, vel *Quod precario habet*. l. pen. Com. præd. & receptum est hodie concurrere cum eo actionem præscriptis verbis, que tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio contracto, quia donationi magis accedit quàm commodato, & propter adfinitatem commodati tamè inter contractus numeratur l. 23. De diuer. reg. iur. Ceterum malim equidem definire, concessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauimus, vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel, creditum vtendi re aut iure alieno, vsque dum licuerit nobis per eum qui credidit.

XXVII. *De arboribus cadendis.*

Interdictum prohibitorium quod in hoc titulo proponitur, est de arboribus vicini, per quas fit ne prædium meum, qualiter velim possideam, conlucandis & sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis, si ex ædibus tuis in ædes meas impendantur, vel coercendis, si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio ciuilis.

xxviii.

HOc quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducam, quo nomine est etiam ciuilis actio, nec quidquam de possessione quaeritur, Frontinus maluit dicere fructum, quam glandem, nam & glandis nomine omnis fructus significatur, exemplo Graecorum, ἀραροδένων nomen omnibus fructibus tribuunt, & ita D. Ioannem uisitasse ἀραρος δένων Nicephorus, ut Diogenem Aelianum ἀραρος φύλλον, & Nicephoro adsentitur Panthaleon Diaconus his uerbis, δι τῶν τῶν μελιῶν, κατὰ τῶν ἔρημορ πόνοις, καὶ τοῖς ἄν ὄτανων σωτηρεφόμην, ἔκ ἐρέφους ἀ κείσμασι.

XXIX. De homine libero exhibendo.

Satis iam habuimus prohibitorium interdictorum & exhibitorium tantum vnum De tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo, populare & poenale, quod in eum datur qui supprimit liberum hominem, id est eum qui pro certo liber est, nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum, sed institutiones dant aliud quasi praeparatorium adseruionis, sicut & Ad exhibendum actionem eo nomine dari constat, l. De eo. Ad exhib.

XXX. De liberis exhibendis, in eum ducendis.

Sequitur de liberis exhibendis & ducendis exhibitio, aliud simul ac prohibitorium, ut filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea, etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quo minus exhibitum eum ducere possim, quo reddito non utique statim ius ductionis est, nec, ut cetera, hoc interdictum momenti beneficium appellari potest, nam redditur sub conditione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoque interim foemina & praetextatum praetor apud maurem famili-
as de-

as deponi iubet, & ex eo apparet, hoc interdictum quasi proprietatis causam continere, ut est quasi possessio, ita quasi proprietas, & quasi proprietas, ueluti ius partium potestatis, l. 1. §. 1. De rei vindic. & ius patronatus, l. 1. eadem §. 1. De hered. inlit. propter quod etiam dabitur interdictum de libero exhibendo & ducendo, l. 2. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de uxore exhibenda & ducenda, l. 1. hoc titu. etiam aduersus forerum, non etiam aduersus generum. De filiasfam. exhibenda & ducenda, non bene concordantia matrimoniam turbentur iure patrie potestatis, ut eleganter ait l. 1. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus est.

*O dignum facinus adolescentis, optimas,
Bene conuementes, concordas cum uiriv,
Repente uiduas faciat spurcicia patris?*

XXXI. Vtrubi.

NVlla alia sunt interdicta exhibitio, nisi Vtrubentiam, quod facile crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitio, ut tit. 6. ponitur tantum pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autem hoc interdictum non de seruo tantum, sed de omnibus rebus mobilibus, olim ad retinendam aut vindicandam possessionem quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut Vti possidetis, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinendam possessionem quam habuit redditi interdicti tempore, ut propterea merito uideatur omissa pars exhibitio, nam & ea ratione hodie interdicitur Vtrubi frustra agit ad exhibendum, qui agebat tamen olim, l. 3. §. sed & si quis interdicitur. Ad exhib. & Vtrubi, glossae παραποσίτορ, Theophilus παραποσίτορ.

XXXII. De migrando.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitio & prohibitorium, sicut a locatore retineri seruum pignoris nomine

mine, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicitur, oblata pensione si qua debeat, ut quem seruum retinet, exhibeat, & ne exhibitum ducēti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vt ubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus, quam intulit pignoris nomine in ædes cōductas, potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex tit. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secundæ partis titulo vltimo. Quod præterea adijcit l. 2. De interdict. & de locis sacris proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio.

XXXIII. De Saluiano interdicto.

Saluianum interdictum iauentum, ut suspicor, à Iuliano, conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignorbis, sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad apiscendam: illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium: illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis, imò vtiliter & de rebus cuiuscunque debitoris pignori obligatis, l. 1. C. de precar.

LIBER XLIIII. DIGEST.

TIT. I. De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudicijs.

QUOT propositis actionibus ciuilibus & prætorijs, quod restabat aliud quam ut his exceptiones adnecteret, ut solent etiam in ipsiis actionibus inferi exceptiones, l. 7. De condi. in l. ex contractu, De reiud. & in stipulationibus prætor.

prætorijs, quæ intulit actionum habent, l. inter quos, §. penult. De dam. infest. vel inesse, si actiones bonæ fidei sint, l. 1. §. si onerandæ. Quar. rer. act. non dat. l. si is cui. De fur. l. 3. De rescind. vend. l. sed & si idco. solut. marr. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipsæ, veluti actiones quædam sunt, & actionum appellatione non nunquam continentur, ut in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Est autem exceptio, intentio, siue defensio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competens reo. Sed in his libris sæpè eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptionis exceptio, & τῆς παραγραφῆς ἀναπλοκὴ ἢ τοῦ ἀιαντισ. & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio, id est replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio, secundum quod Florent. scripta est l. 2. & in l. consilio. De curat. furi. Porò præscriptio ab exceptione in his libris certè nihil distat, & siue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigiosi, pacti, temporis, iurisurandi, siue præscriptionem dixeris nihil interest: quanquam ut παραγραφῆς, ita præscriptionis nomine peremptoriam exceptionem quidam Rhetores significari velint, non dilatoriam. Plutarchus. ἐμψωμακοῦτε, ἂν ῥητόρων ἐνοιὶ τῶν παραγραφῶν οὐδὲ ἐδρόνται δὲ ἡλὲν εἶναι τῷ νομίῳ τῆς δίκης δέουσα. ἢ μὴ γὰρ εἰσάγει καὶ ποιῆι κλίσιμ, ἢ δὲ ἀνασει καὶ λύει. hisdemque exceptio in rem vel peremptoria, quæ interficit negotium, τιμὰς est, in personam vel dilatoria, quæ lædit aut vulnerat negotium, ἀτιμὰς, vel Syrianus scribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis, l. vl. C. in quibus cau. in integr. restit. l. 15. C. Th. de appell. l. 2. C. Th. vnde vi. Præiudicia, sunt specialia quædam exceptiones quibus excluditur actio hac ratione quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciat, quarum exempla sunt in l. 13. 16. 18. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones,

diuisiones, exempla, & principia quædam communia omnium exceptionum.

II. De exceptione rei iudicatæ.

Post generalem titulum solens suo more persequitur varias exceptionum species. Vna est, quæ vulgaris dicitur, l. 3. De pop. act. Rei iudicatæ, quæ ex eo iure proficiscitur, quod obtinuit semper, ne bis eadem de re agatur, etiam si ante per iniuriam iudicatum sit, sed ut queratur tantum an iudicatum sit, nec refert eadem de re agatur eadem actione an alia, l. 5. hoc titulo. & restet M. Tullius hanc præscriptionis rei iudicatæ formulam edidit, *De eadem re egit alio modo*. Sic enim omnino legendum Iurisconsultus non ambigit. Aliter in l. 11. §. item Iulianus *Quod res iudicatæ sit inter me & te* : & modo rem dicit, modo litem, d. l. 11. §. hoc iure.

III. De diuersis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus præscriptionum.

IN Codice aliter, de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum, sed nihil refert, nam exceptiones & præscriptiones dicuntur *κατ' εἶδος* ὑποκειμένων, vt l. 1. C. cod. temporales exceptiones vel præscriptiones : & interruptionibus temporum aduerfæ sunt accessiones, aded vt qui de his tractat, tractet etiam simul de illis, nec enim datur accessio interrupti temporis. Tam autem sunt varia tempora actionum, vt enumerari vix possint. De accessionibus quoque temporum veluti an accedere tuum tempus meo possit qui tibi in rem vel in ius successit, tam varia & multiplex quæstio, vt de eo absolute definiti nihil possit.

III. De doli mali & metus exceptione.

Exceptioni rei iudicatæ & exceptioni temporali subiicit doli mali & metus exceptionem, & doli quidem mali generalis est, metus specialis, Doli scripta in

personam, si in ea re nihil dolo malo actoris factum est, Metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus causa factum est, alioquin superuacua esset exceptio metus. nam qui metum fecit, & dolum fecit: idemque discrimen est actionis de dolo, & actionis metus causa. At contra sicut concurrere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est in exceptionibus mirum minus nec enim subsidiariæ sunt sicut actiones doli mali, sed concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ, vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum, item actio de dolo temporaria est, exceptio perpetua. Porro in quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant, & quibus personis obijciantur, hic titulus declarat.

V. Quarum rerum actio non datur.

Sub hoc titulo permittim propositæ fuerunt exceptiones variæ: namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur, vt in S. C. Macedoniano. & proponitur nunc exceptio iurisiurandi, & exceptio Quod libertatis onerandæ causa petitur, & exceptio Quod in alea gestum sit: omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innumera.

VI. De litigiis.

Subiicitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pignoratia rei litigiosæ, valet ipso iure, l. 17. in princ. l. 18. De rei vind. sed emptori vel creditori obstat exceptio litigiosa.

VII. De obligationibus & actionibus.

Hic titulus talis est ac si ita esset conceptus, *Communia de obligationibus & actionibus*, nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero actionum vel quasi actionum, quem à libri quinti titulo. 2. executus est in hunc vsque locum, & simul de quibus ita sparsim egit, proponitur consummata & breuis quædam enumeratio, earum potissimum quæ ex ob-

ligationibus nascuntur. nam vindicationum facilioꝝ comprehensio est: & ob id obligationum origines & causas, quoad eius fieri potest, hoc titulo diligenter explicatur, & que in eo traditur definitio actionis, ad actionem in personam proprie pertinet, non ad actionem in rem, est enim actio, si perspicue vtraque complecti velis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi, Vel, executio iuris sui, Vel, apud iudicem iuris sui persequendi formula. Obligatio, vinculum iuris quo obstringimur necessario ad dandum aliquid vel faciendum. & eleganter l. in vendentis. C. De contr. empt. nullam esse obligationem quæ non obstringit necessitate. Communia quæ dixi proponi, planè notantur passim in hoc titulo his verbis, Ex omnibus causis, In omnibus negotijs, In omnibus rebus, In quibuscumque negotijs, Ex contractibus venientes actiones, Omnes pœnales actiones, & alijs similibus plerisque.

DIGESTORVM PARS

SEPTIMA, LIB. XLV.

TIT. I. De verborum obligationibus.

HIC etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum, & merito reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte etiam subijci solet verborum obligatio, per se enim sola non consistit, nec valet nisi cohaereat alijs. & ob id solemus stipulationem, ex qua nascitur verborum obligatio, appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per satura[m]. & eleganter l. 5. huius tituli, stipulationes pendere ex alijs obligationibus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum firmandarum causa. Est autem stipulatio, conuentio solemnibus verbis, & interrogatione & responsione confecta, ubi, verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo patet non

re non fieri nisi inter praesentes, quo genere firmatur quaelibet obligatio nescio quo modo melius, testibus praesentibus solemnitur rogante vno, respondente altero. Verba enim praesentium sunt, non absentium, l. 1. §. i. Quod iussu, Quidius de Ponto:

Litera pro verbis tibi Messaline salutem

Quam legis, à seuis attulit vsque Getis.

II. De duobus reis constituendis.

DVO rei, sunt duo debitores obligati in solidum singuli, vel duo creditores quibus singulis solidum debetur. & hi quem admodum verbis stipulationis constituantur, hoc titulo declaratur. Rei igitur nomē est comune debitoris & creditoris, à re nimirum que debetur, & inde Marcellus l. 39. De fideius. Nec reus est, quo debeat, nec res vlla que possit deberi, ad quam speciem ex eodem libro Marcelli coniungenda est l. 72. §. si cum mihi. De solutio. quæ in eandem rem adducitur ab Vlpiano in l. 14. de nouatio. & M. Tullius pro Plancio, De re, inquit, reo que dixerunt, & de supplicis. Magis propter reum quæ propter rem ipsam. & ita reum stipulandi dicimus reo, & reum promittendi, reum credendi, reum debendi, reum satisfidandi, reum satis accipiendi.

III. De stipulatione seruorum.

STIPULATIONE seruorum proprium titulum desiderabat, non proprioꝝ tantum, quæ expeditior est, sed comunitium, fructuariorum, hereditariorum, & alienoꝝ qui bona fide seruiunt, vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

LIBER XLVI. DIGEST.

TIT. I. De fideiussoribus & mandatoribus.

FIDEIUSSOR est non qui nomine debitoris l. 97. §. postsum. De verbor. obligat. sed qui pro debitore suo

nomine stipulanti promittit citra nouationem, Vel, q̄ pio alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & ad promissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationem. stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur, denique stipulatio alias accedit vt principalis obligatio, alias vt sequela principalis obligationis, l. 93. de solut. l. 5. § penultim. De Instit. a. c. Mandator etiam omni obligationi accedit. is est, qui fideiussorem fideiubere, vel creditorem alij credere rogat, sed consensu nudo constituitur, non vt fideiussor per stipulationem. & ob id præsens tantum fideiubet, mandat verò præsens vel absens, l. 22. §. si curator, l. 32. Mand.

II. De nouationibus & delegationibus.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum, vt Theophilus scribit. hodie igitur sublata obligatione nominum, nouatio tantum fit super stipulationem. Imò & nudo consensu, in l. singularia, De rebus credit. quod Africanus merito reprehendit. Sed omnis tamen obligatio trãfire in nouationem potest. ergo hic etiam titulus communis est omnium obligationum. & est nouatio, mutatio debitoris vel causæ debendi. Mutatio rei debitiæ nouationem non facit, ac præterea vt conferatur ea cū delegatione, nouatio est nouatio debitoris, delegatio nouatio creditoris simul ac debitoris, quæ etiã fit per stipulationem, vel per litis contestationem, vt si is cui cessi actionem litem contestetur cū meo debitore, l. 2. C. De oblig. & a. c. Priori generi volens delegatur, posteriori inuitus. In l. solutione. De solut. non est delegatio, sed agente nullo iure eo cui cessi non est actio, offert se liti quasi debitor qui non est debitor, quo genere verus debitor per exceptionem liberatur, non ipso iure, l. 2. C. de pact. l. q̄ feruū, sup. de inter. in iur. fac. Per delegationem liberatio contingit ipso iure, si iussero debitorem meum creditori meo

promittere, quod iussu proprie delegatio est, non si iussero soluere, & is scilicet iussu meum secutus animo libens promiserit. Vt autem delegatio etiam fit per litis contestationem, consequens est & nouationem fieri per litis contestationem: Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati: & necessaria quidem, l. vlt. De separat. Per stipulationem est voluntaria, & hæc sola proprie nouatio vel delegatio.

III. De solutionibus & liberationibus.

Superiore titulo duos exposuit modos soluendarum omnium obligationum, Nouationem, & Delegationem. Sed & inducendarum, ita vt medius ille titulus hæreat probetam præcedentibus quam sequentibus titulis. nam & nouatione obligor idem ego vel expromissor quem dedi, & liberor etiam ego. Et delegatione is quem delegauit liberator à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequentes tituli duo non sunt misti, sed de soluendis tantum quibuscunque obligationibus. Soluendi verbum est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus, l. 54. l. 95. §. vlti. l. 97. Soluitur debitor, l. 67. 91. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditorem dando, quam creditor debitorem accipiendo. Soluitur res vel pecunia. & hoc postremò genere in hoc titulo solutio refertur ad eam pecuniam eamve rem quæ in obligatione est, liberatio ad obligationem. Ex solutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, soluitur creditor, liberatur debitor, l. 104. si quidem soluitur recte, & secundum regulas iuris civilis, quod quemadmodum fiat hic titulus docet, De solutionibus & liberationibus, id est de naturalibus præstationibus eorum quæ debentur, & de liberationibus, quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. Interea tamē sub eo de alijs quibusdã liberationibus agitur quæ specie & iure solutionis censeantur, veluti confusione & compensacione. Alias vero tam solutio, vt dixi, quam liberatio omnem modum com-

LIB. XLVII. DIGESTORVM.

TIT. I. De priuatis delictis.

QVI iam videbatur peregrisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nampe ordo est actionum priuararū de proprietate vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est. Hic nouus actionum est feueriorum & atrociorum tam priuararum quam publicarum ex delictis siue criminibus & quasi delictis, atque etiam actionum fiscalium, quarum æque ingens numerus, quem in hunc locum referri & referuari placuit. Et noua igitur quædam hæc sunt actionum Digesta. Quia verò ex delictis siue criminibus actiones alię sunt priuatae, alię extraordinarię, alię populares, alię publicę, de singulis ordine tractat. ac primum de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarum ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia, de qua tamen è re nata anteuertit dicere lib. ix. & furti nec manifesti, vel honorarię, vel furti manifesti, & Bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur, quatenus ex eis agant forensi actione hi ad quos res potissimū pertinet, sed possunt tamen quædam esse publica, & eorum nomine iudicium publicum, vt si hominibus coactis dampnum datum vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo ponit de priuatis delictis generales regulas, vt quæ ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non consumat alia aliam si plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat vel extraordinarum, veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum, vel extraordinarum apud præfectum vbi vsque ad exilij pœnam, vt Orosius iur. scribit leges furtum multa pecunia coercere, aut ad sum-

QUINQUAGINTA DIGEST. 161

sumum exilij, l. i. De fur. bal. operis publici temporarij. Vtroque modo furtum non coercetur, l. interdum. §. qui furem. tit. seq. Et recte in titulo, *Delictis*, non criminibus. nam delicta proprie sunt priuata, crimina publica, l. 31. in fin. De verbor. sign. l. 7. §. noxas. De æd. eden.

II. De furtis.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis, l. t. §. Scæuola. tit. 4. l. i. De dist. pig. & duplex furti actio, vt dixi, nec manifesti ciuilis in duplum, manifesti honoraria in quadruplum, vtraque perpetua, quæ tamen desierit esse in usu, propterea quod de furto hodie plerumque agitur extraordinarum, l. vltim. hoc tit. Non sunt etiam in viuactione furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibitii, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope consilio, in duplum.

III. De tigno iuncto.

EST et alia actio furti specialis de tigno furtiuo iūcto ædibus aut vineæ, ciuilis actio in duplum, cuius separatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iniūxit, hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eum conceptum sit, quod vindicari non potest. nam vindicationis loco simul ac concepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretium, leuior quam in furem, quia extra duplum reus non tenetur in rem vel ad exhibendum ne soluto quidem postea tigno, leuior eriam quam in eum apud quem furtum concipitur per lâcem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in proptulo, & in xii. tabu. scriptum opinor. Tignum iunctum ædibus vindicatur conceptum, ne soluto, vel porius conceptas, vt emendat doctissimus Scaliger, à quo pudet dissentire. verum in furem ipsum hæc actio est in duplum vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis, non mista, vt in non furem. nam fur vltra dupli pœnam in

rem tenetur, & ad exhibendum quali dolo defierit possidere, & conditione futuri, vel etiam soluto tigno quali possessor. Et rursus in furem famosa, in nō furem, non famosa, l. & C. ex quib. cau. inf.

IIII. Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditum hereditatem surripuisse, aut corrumpisse quid dicitur.

SEquitur alia actio iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti civilis in duplum, sed annalis, non perpetua, & rerum a motura (sic appellatur à Græcis) potius quam furti. nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt. post libertatem ex antefacto domino non est furti actio & hæc actio proditura est in eum cui libertas testamento relicta est, si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid. item quæ alia ad exemplum legis Aquiliæ, si quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quanquam alias actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense, vel anno, nisi in inficiatorem.

v. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.

SEquitur etiam alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti civilis in duplum & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nauæ scilicet, vel cauponem, vel stabularium, si modo eorum aliquis fecit, quorum opera nauæ aut cauponam aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ, grauior tamen quam legis Aquiliæ, nempe in duplum, si quis eorum in nauæ vel caupona vel stabulo damnum dederit, de qua hoc titulo nō agitur, sed l. vlt. Nau. caup. stab. & separauerat etiã eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc proposuerat lib. xxxviii. illã vero de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. xviii. ad edictũ.

& in hoc distat hic titulus à superiore. nã superior furtum adiungit ruptum, non etiam isto.

VI. Si familia furtum fecisse dicatur.

Beneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id præstandum quod si vnus seruus furtum fecisset præstandum foret, duplum purã vel quadruplum. Sed trahitur etiã interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias causas, in quibus sane familiæ factum pro pluribus factis haberetur, non pro vno. In furto, vel damno, pro vno. Familia, coetus est seruorum vni domino subrektorum. Eodem libro xxxviii. sub eodẽ titulo de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, vt constat ex l. Quantæ. De public. l. pronuntiatio. §. seruitutum. De ver. signific. de qua iam occupauit dicere auctor Digestorum lib. 39. tit. 4. licet de actione damni iniuria aduersus nautas caupones stabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt dixi titulo superiore. Sed occasio non potest non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

VII. Arborum furtim casarum.

IN hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio civilis ex xii. tab. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis est actio legis Aquiliæ, sed illa est grauior.

VIII. Vi bonorum raptorum, & de turba.

Huius edicti tres sunt partes, vna est de dano dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplum, ex tertia in duplum, & cõmunis prima tertiaque cũ actio legis Aquiliæ, secũda cũ actione furti. & integrior titulus fuisset hoc modo, vt l. tos. §. pe. De verb. sig. De hominibus coactis & vi bonorum raptorum, & de turba.

VIII. De

VIII. De incendio, ruina, naufragio, rante, nauae expugnata.

HOc editum non est necessarium in raptorem, cum sufficiat superius, sed est etiã in quadruplum actio ex hoc edito in eum qui ex his causis abstulit vel amouit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnum dedit. Et de incendio, ruina &c. id est, de his qui ex incendio vel ruina vel naufragio vel nauae aut rate expugnata, rapuisse vel per has causas damnum deditur dicuntur, l. 3. De feriis quod Labeo trahit etiam ad domum & villam expugnatam & l. in eum, C. De fur. ex hoc edito poenam addit poena statuta olim. recte. nam & Vlp. l. 1. de his facinorosis esse criminum executiones, corporales poenas scilicet, & his nouissime praetorem addidit pecuniarias, quod etiam fecit titulo superiore.

X. De iniurijs & famosis libellis.

Superiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum, & quae his similes adijciuntur, rei familiaris damnum iudicio poenaque persequuntur, actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait, in Nou. delibertis, agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius, dolorem eam iudicio poenaque mitigare. & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non haec de iniurijs. Est autem de iniurijs publicum iudicium ex lege Cornelia, quod pulsatus aut verberatus quis aut domus eius introita sit, hodie etiam priuatum ex Collutionibus, & ex edito praetoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam aestimauerit. De famosis libellis, publicum ex S. C. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. De extraordinarijs criminibus.

Ordinariae actiones furti, Vi bonorum raptorum, & iniuriarum, quae supra expositae sunt, & si penitus sublatae non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur, accusatore subscribente in crimen, l. vlt. De pr. del. l. vlt. De fur. l. vlt. tit. prox. sup. Ea propter his proxime ad-

iungi-

iungitur generalis titulus, De extraordinarijs criminibus, qui tam ea crimina complectitur quae proprie extraordinaria sunt, id est quae nunquam ordinaria fuerunt, quae quae mista sunt, id est ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio. nam si velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur: Et si extraordinarium, aequè non prohibetur. & haec forte yia expeditior, quia res agitur citra solemnem ordinem iuris & legum, citraque morem prisum iudiciorum, & non obseruata etiam poena legitima. Coepit enim ordo agendi primum esse extraordinarius, deinde etiam poena. & causa cognita igitur statuenda poena liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. De sepulchro violato.

DE sepulchro quoque violato nunc extraordinarium agi non est dubium, quia de re fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest, in id quod aequum iudici videbitur, dum tamen non minoris condemnnet iudex quam in aureos C. sepulchro violato, vel CC sepulchro inhabitato aut inaedificato. In id, inquam, quod aequum iudici videbitur, est enim concepta in bonum & aequum, sicut actio iniuriarum praetoria, & actio de deiectis & effusis ex illa parte qua libero homini nocitum esse dicitur, & actio de moribus, quae etiam omnes vindictam persequuntur, non damnum pecuniarium, atque adeo heredi non dantur. Est etiam de sepulchro violato actio popularis in C. vel CC, aureos, cessantibus his quorum interest. Est & publicum iudicium, l. s. hoc tit. De furto est priuatum & extraordinarium, & ex quibusdam causis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniurijs, Item de sepulchro violato, ac praeterea populare, vt data opera videatur hic titulus positus in consilio vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium & publicorum iudiciorum, quae oriuntur ex delictis. haec enim participat omnia sepulchri violati crimen.

XIII. De concussionē.

DE concussionē autem, id est de terrore iniecto pecuniæ vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium erimen. Et quibusdam casibus publicis, vt declarat l. 2.

XIII. De abigeis.

ABigeatus quoque crimē extraordinarium est. sed etiam in abigeos quasi in fures ordinaria furti actio si quis hac vi malit. l. 1. C. eod. quanquam abigei latrones potius sint quam fures, l. 9. §. Imperator locat. maxime si cum gladio pecora aliena deprædēt, vt plerumque faciunt, l. 2. hoc tit. & placet quod de his puniendis l. 1. refert, Hadrianum rescripsisse consilio Bœtici. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo vt liberis potestatem dicens intelligat abigeos. & recte, consilio, vt in Græcō, πρὸς τὸ σὺνίσπρω. Placet etiam, quod l. 3. lenius coerceri, vt alias emendauimus, qui ex stabulo abigunt quam qui ex sylua vel grege. durius enim statuitur in eos quibus patet maior furandi copia. Iustinus de Scythis, Nullum scelus apud eos furto grauius, quippe sine recto munito quoque pecora & armenta habentibus quid saluum esset si furari liceret?

XV. De præuacatione.

PRæuacatio, est collusio accusatoris vel nuntiatoris cum reo, vt absoluat, vt publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuacatio est. sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. De receptoribus.

LAtronum occultator & receptor extraordinarium coercetur. Sed & priuata actio ex tit. De incendio ruina & naufragio, & receptor seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis, & ex Constitutionibus porrigitur etiam pœna

extra.

QUINQVAGINTA DIGEST. 167
extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. De furibus Balnearijs.

QVod dixi tit. 1. 2. 11. 12. furtum coerceri extraordinarie hoc hic titulus verissimum esse comprobat, qui & si conceptus sit de furibus balnearijs, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdijarij fures extraordinarium non coercentur, sed priuato forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cepit esse extraordinaria infures balnearios aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdijariis. Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinarium. Verum enim lenius coercerentur semper interdijarij, quam balnearij aut nocturni. Balnearij, sunt vestimentorum fures, & inde ille Diogenis iocus in furem balnearium, ἐπὶ ἀμαρτίου ἢ ἐπ' ἄλλοῖς ἀμαρτίου. inde etiã vsus caspariorum aduersus fures balnearios, l. 3. §. vlt. De off. præf. vig.

XVIII. De effractoribus & expilatoribus.

FURibus adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum, vel domorum vel qui persodiunt parietes alienarum ædium vesticularij, & expilatores, id est prædones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel pluriquam fures, vt intelligatur hos etiam extraordinarium puniri. Non ideo tamē minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter expirari in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo sacularij, qui ex sacculis alienis supplantantur pecunias nescio qua arte, similes scilicet zonarij siue manticularij, & derectarij siue apertularij confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseruatum, ocellasum, ob-

N 2

signa.

signatum quod non aperiant.

XXIX. *Expilate hereditatis.*

Expilatoribus statim adiungit speciale crimen expilate hereditatis, quod iudicio furti subditur succidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. Hereditas enim hic est quæ nondum adita vel possessa est. Nec puro ex hoc crimine aliud esse iudicium priuatum vel publicum.

XX. *Ex stellionatus.*

Stellio lacerti genus est veruultimum, à quo stellionatum dicimus imposturam & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt causæ adquirendi ex morte alterius alia nomen habent proprium, alia earent nomine quæ continentur sub generali nomine mortis causæ capionis, itemque vt contractus alij nomen habent, alij earent nomine qui sub actionem vnã veniunt. Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina, alia proprium nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutionem. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pigneraticia, si quis rem vni obligaram sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuilitè actio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cui libet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.

XXI. *De termino moto.*

Sequitur terminorum qui finium causa positi sunt auulsorum crimen extraordinarium, inuasioni aut furto proximum, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia si dolo malo motus terminus sit extra suum gradum, id est extra quinque pedes lege Manilia definitos.

XXII. *De collegijs & corporibus.*

EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium vel quodcunque tale corpus celebrant id est sine auctoritate Senatus vel principis; & collegiũ dissol-

dissoluitur ex S. C. mandatisque principum, l. 3. Tertulianus de ieiunio. In S. C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus. Non puro ex hoc crimine aliud esse priuatum publicum ve iudicium.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

POST priuata iudicia & extraordinaria quæ ex delictis nascuntur, subiicit popularia, cuius generis vnũ habuimus tit. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto, lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. tit. 3. & lib. 29. tit. 5. & pleraque interdicta popularia lib. 43. Iudicia hæc sunt forensia non criminalia, & ex his causis quæ publicam tutelam merentur cui libet agere volenti competunt. In his pleraque singulata sunt, Vt pro populari actione fideiussor non detur, l. si quis pro eo. §. vt. De fideiuss. vt in populari actione non compellatur arbiter sententiam dicere, l. non distinguemus §. de liberali. De recep. qui arb. rec. Vt non intendatur per procuratorem, Vt mulieri vel pupillo non dentur. quæ omnia obtinent etiã in publicis iudicijs de quibus agitur tit. seq. & vbi que ita procedunt, nisi is agat ad quem ea respertinet quæ commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicũ siue populare, pro priuato habetur, l. licet. in pr. & §. l. non cogendum. §. qui ita, De procurat.

LIB. XLVIII. DIGESTORVM.

TIT. 7. *De publicis iudicijs.*

Populares actiões, & publica iudicia sunt, scilicet qui §. in popularibus. De iuricr. & retro publica, etiã popularia sunt. Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in penam certam & legitimam. sed hæc quoque hodie extraordinem exercentur. imò & actiones omnes quæ ex alijs causis quæ ex delictis nascuntur

tur vel quasi delictis, & interdicta omnia nec tamē ideo eorum ordine inanis vbiq̄ tractatio. nec enim prohibemur etiam ex hisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

II. De accusationibus & inscriptionibus.

Accusatio est criminalis iudicii persecutio, siue publici siue extraordinarij. Vel, delatio criminis publici aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio, est accusatoris libellus quo proficitur se reum deferre lege Iulia de vi vel qua alia, eumque reum à se peractum iri. nam hoc ordine res agitur. Ducit accusator reum in ius ad prætorē qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium. nam ferè cui inscribere necesse est siue profiteri ex scripto quod crimen intendat, nō ignarus ex eo quæcum maneat pœna si fortè calumnietur apparuerit vel in probatione defecerit, nec temere nec indifferenter inscribit in crimen. Qui autem accusat & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimum declaratur.

III. De custodia & exhibitione reorum.

Rei postquam delati sunt, vel in vincula & carcerem conijciuntur, vel militibus dantur custodiendi, vel fideiussoribus qui caueant de his sistendis exhibendisque, qua de re hoc titulo agitur. Augustinus in Ioannem. Receptionem, inquit, in custodiam pro meritis causarum adhibetur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem, & in ipso carcere nō omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur. & optiones videtur vocare carceribus præpositos, vt

l. 6.

l. 6. De bon. damnat. Ambrosius optiones carcerū. Pertinet etiam ad hæc quod Sudas scribit, custodiam esse τὸ τοῦ δέσποτος ἐπικειμένον ἑστῶτα.

IIII. Ad legem Iuliam maiestatis.

Exposito ordine instituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorum legitima causis que tractare, ac primū de læsâ maiestate, & de crimine perduellionis. læsâ maiestatis pars est & quidē grauior, perduellio, id est rebellio sumptis armis aduersus patriâ aut principem. quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte. Cetera crimina violatæ publicæ maiestatis finiuntur morte.

v. Ad legem Iuliam de adulterijs coercendis.

De adulterijs coercendis sæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et cetera per lætæ videntur à Iulio Cæsare, hæc ab Augusto, quæ eadem fuit simul de maritandis ordinibus, de diuortijs, de fundo dotali, de quæ alijs pleriq̄ rebus, adco vt xxxv. caput legis Iulæ numeretur in l. Capite. De rit. nupt. Adulterij autem nomine Augustus intellexit etiam stuprum, & his adiunxit lepocinijs coercionem. nec fuit tam seuerus horum viti-orum vindex quam poetis videtur, imò indulgentior plus æquo. nam & relegationis tantū pœnā præscripsit quasi criminis excusabilis, vt ille ipse qui hanc legem expertus est quique seueram tamen legem hanc esse nūcupat, non in ficatur. Nisi, inquit, delicti pars excusabilis esset, Parua relegati pœna futura fuit. Et minoribus xxy. annis non permisit accusationem, quæ tamen eis permittitur ex alijs causis, & cum soleant cetera crimina durare spatio xx. annorum, huius legis crimina finiuit quinquennio. Sed & eludēdorum eorum causa multas præscriptiones admisit.

VI. Ad legem Iuliam de vi publica.

Vi publica proprie ea est, quam contra ius fasque infert publica persona, id est qui imperiū vel potestatem

tem habet. Priuata, quam priuati homines inferunt. V. traque lege Iulia iudicio publico coercetur. nam cetera ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quia si ex communi crimine, ut eleganter κατὰ κοινῆς Demosthenes ait, his verbis, πάντ' ὅσα τις βιάζοιτο πρῶτον, κοινὰ ἀμαρτήματα ἢ κατὰ τῶν ἑξῆς τοῦ πράγματος ὄντων ἢ γὰρ το νομοθέτης. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitiae. nam & hæc crimina lex putauit esse communia perinde ac sacrilegia quia de causa sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & sacrilegos læsæ maiestatis reos.

VII. Ad legem Iuliam de vi priuata.

Postea placuit quicumque vim armatam intulisset, eum subijcere pœnæ legis Iuliæ de vi publica. Legis autem de vi priuata eum, qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatisve fecit, mitiorem, id est hoc iudicio an superiore persequi malit, an utroque. l. 32. De pœnis.

VIII. Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficijs.

Malo, veneficijs, ut in l. vi. C. Th. ad legem Corn. de fal. pro quo in Basilicis est, φαρμακῶν, quam veneficis. nam hac lege coercentur non tam hi qui venenū dederunt, quam qui etiam parauerunt, habuerunt, venderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de maiestate, ante legem Iuliam. sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Pœpeia legi Corneliæ de parricidio, cuius restat memoria adhuc in d. l. vlti. & l. 2. De origine iur. Et quia Corneliæ de Sicarijs & veneficijs lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de sicarijs & veneficijs, sicuti de falsis, & de iniurijs. Dicuntur autem in ea sicarij, homicidæ qualescūque, etiam si non sicis clandestinam eadem fecerint. Alias enim constat ficas esse, ut Cedrini verba vsurpem, μαχαίρια

μικρά

μικρά ἃ ἐπέφροντο κρυφῆς ἐς τὸ λαθεῖν αὐτῶν τὰ παρὰ γυγχαίνοντα σ κλήτην. Sed & incendiarij hac lege coercentur.

IX. De lege Pompeia de parricidijs.

Hæc autem lege publico iudicio coercentur qui patres, liberos, cognatos, ad fines, coniuges, patronos occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideo separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimū in hoc crimine qui parentes occiderunt.

X. De lege Cornelia de falsis, & de S. C.

Liboniano.

Hæc publica lex appellatur vulgò Cornelia testamentaria, quia de testamentis falsis præcipue lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsâ moneta, Lex Cornelia nummaria. S. C. Libonianum ad pœnam legis Corneliæ de falsis redigit testamentarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscriptis voluntate testatoris, ac præterea legatum pro non scripto esse iubet, & apud heredem remanere cum onere, idem etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

XI. De lege Iulia repetundarum.

Hæc lege coercentur furta & rapina magistratuum, vel eorum qui munus aliquod publicum gerunt, pœnâ quæ de priuatis hominibus acceperunt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, ut datorum repetitio ciuili in epistolis Sidonij, Caput, inquit, actionem repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculæ scribens. Aded, inquit, magis voluntatem peccandi intuebantur, quam modum, factaque ad consilium dirigebant, & quid, non quantum admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos, præfectos, scribas, comites omnes magistratuum, quod tamen olim non obtinuisse oratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc ca-

N 5

put

XIII. De lege Iulia ambitus.

Elegantur Varro, Qui populum, inquit, candidatus circumit, ambit, qui aliter facit, ex ambitu causam dicit, nam in toga candida palam magistratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis suffragijs populi petere vel per alium, & valebat hæc lex in vrbe potissimum, hodie in municipijs tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio, non populi.

XV. De lege Fabia de plagiarijs.

Posuit initio crimina capitalia, ex quibus sequitur mortis aut exilij poena, veluti maiestatis, adulterij, vis publicæ, parricidij, homicidij, falsi, Deinde non capitalia, ex quibus pecuniaria poena est. nam ex repetundarum & peculatus, & fraudatæ annonæ & ambitus, sanè iure ordinario nummaria poena est, atque etiam ex plagio de quo agitur homicitulo, qua de causa videtur his legibus reum fieri seruum non posse. sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt constat ex l. lege. De manumif. & l. 12. §. sed si in captiuo. De cap. & post. Est autem plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni, diuersum à furto. l. 10. C. de fur. l. pen. hoc tit. nam liberi hominis furtum non fit, & serui alieni suppressio non est furtum si non fiat serui lucrificandi causa, quæ fraus ne quaesito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum venditio quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ poenam redigitur. S. C. factum est Alexandri tempore Modesto & Probo Cossul.

XVI. Ad S. C. Turpillianum, & de abolitionibus criminum.

Huius quoque S. C. poena pecuniaria est, l. 3. De præuaricat. in eos qui ab accusatione desistunt contra fidem inscriptionis & contra abolitionem. Sed non est ex eo S. C. iudicium publicum, licet damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ causa iudicio publico damnati, l. 6. §. qui iudicij. De decur. & idè tamen

post

put legis Iuliam habemus, vt captarum pecuniarum repetitio sit ab his quos pecunia quam magistratus cepit, qui dampnatus sit, peruenerit, videlicet si magistratus neque prædes dederit neque soluendo sit, & si illi in litæstimanda appellati sint, & legendum in illa Oratione hoc modo: Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ seruata. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliam respicit caput, sic legendum esse scio: Itaque si aut prædes dedit Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur, vt intelligi facile possit, quod ex ea pecunia quam cepit is qui damnatus est peruenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere. fure & alia huius legis capita, veluti, ne proconsul legatum suum ante se de prouincia dimittat, l. 10. De offic. proconsul. & ne Senatori nauem maritimam habere liceat. l. 3. De vac. muner.

XII. De lege Iulia de annonæ.

Hæc lege tenetur, cuius dolo malo factum est, vt annonæ copia, id est vt minus abundans annonæ copia vel carior esset. quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

XIII. Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegijs, & de residuis.

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis. Augustinus in Ioannem. Crimina discernuntur in foro qualicumque, furti, & peculatus. Peculatus enim dicitur furtum de re publica, & non sic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicæ. Sacrilegium, est furtum rei aut pecuniæ sacræ ex loco sacro, vel religiose ex religioso. Residuorum crimen, est pecuniæ publicæ retentio, quæ apud aliquem ex administratione residet, in publicum non relata, & residuorum nomina etiam significatur summa solida.

post publica iudicia subijcitur, quod ex eo teneantur hi tantum qui iudicij publici quaestionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis, quae de causa nec qui ex hoc S. C. accusatiōem instituit, & deseruit, in S. C. poenam incidit. Hæc desertio, etiam tergiversatio dicitur, quod quasi versa fuga uictus tergum dat qui crimen quod obiecerat iudicij publici destituit, Græcè *παραμύθησις, φυγὸς δίκης*. Ceterum, quia impetrata aut ultro concessa uenia abolitionis ab accusatione impune receditur, id eo de abolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio, est exemptio reorum à crimine. Vel, accusatiōnis omittendæ licentia. Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quæ ab accusatore postulat redditis causis non agendi.

XVII. De requirendis uel absentibus dammandis.

IN hoc titulo subintelligi uelim, De requirendis aduocatis, nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnum, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum & editis adesse iuberi, bonis eius interim obsignatis, quæ nisi uenerit intra annum, etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex cōtumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum, Absentem. De poenis. Curandum esse, ne reo profugo debitorum quidquam soluant, ne per hoc fuga eius instruat, l. ult. in fin. puto eadem ratione nec emendandum quidquam esse ab eo. vt Coss. apud Liumum xxxix. mandata quaestione de sacris nocturnis, non imputo inter reos, qui profugisset diem certam finiuert, ad quam nisi egratus respondisset, absens damnetur, ac præterea edicunt ne quis quid fugæ causa uendidisset, ne uemisse uelit, & ne quis reciperet, celaret, ope uilla inuaret fugientes.

XVIII. De quaestionibus.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorum, & superioris titulo præstabat inter ea differentiam cōstitui, quan-

quantum atinet ad damnandos absentes uel publica iudicia eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, ut si capitalia & atrocita sint crimina ueritas inuestigetur per quaestiones & tormenta seruatorum, qui in testimonium uocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temere, si qua alia sint siue iudicia, siue crimina. l. 8. Quaestio, interrogatio est quæ fit per tormenta, de reus uel de his qui facto interuenisse dicuntur, nam, ut quidam aii, facti in eculeo quaestio est, iuris in iudicio.

XIX. De poenis.

SEQUitur generalis titulus de poenis, in quo idem etiam criminum discrimen fieri nemo ambigit, & de poenis ergo non solum intelligendis sed etiam remittendis, uel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de varijs gradibus generibusque poenarum quæ ex ordine uel extra ordinem reus infigitur. Poena, est delictorum siue criminum coercitio inducta ad disciplinæ publicæ emendationem: & ut exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est, sed ne peccetur. nec enim tam ad præterita quam ad futura poena refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura: & ita rectè libris de ira Seneca; ex Platonis loco illo, οὐχ ἔνεκα τοῦ κακῆς γῶσαι τὴν δίκην δίδωσι, οὐ γὰρ τὸ γεγονός, ἀλλὰ γινώσκουσι ἔτι ποτέ.

XX. De bonis damnatorum.

IDem etiam criminum discrimen quod fecimus semper à titulo xvi. & in hoc titulo perdurat. nec enim bona omnia adimuntur reus nisi damnati sint ex crimine capitali, sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali, & patronis portiones quedam conceduntur, & dos marito, exceptis quinque criminibus, & pannicularia opioni, uel speculatori, uel officiali, uel cui iudex ea cōcedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legem septimam mancā esse & imperfectam, & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, undecima, aliās ostendimus; sicut & titulum xxii. multo pluribus.

XXI. *De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi conscierunt, vel accusatorem corruerunt.*

EST etiam in hoc titulo aliud criminum inter se discrimen. nam in capitali crimine ex quo pœna mortis est, accusator impune corrumpitur, non in alio crimine sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet postea ante sententiam vita decesserit, bonâ eius coguntur in fisco. & huic similis est is qui in reatu mortem sibi consciscit. nam & hic pro confesso habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres. neuter enim per omnia pro damnato habetur. Alias mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mortui sint post opinionem prædis interim dum Romanam transmittuntur.

XXII. *De interdictis & relegatis, & deportatis.*

IN hoc autem titulo exponitur pœnarum duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico, duarum. nam interdicti similes relegatis sunt, imò relegati, sed simpliciter, non in insulam qui in exilium sunt dati liberum, interdicto tantum terro loco certæ provincie, vel interdictis omnibus locis, vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam vt ad eam relegatorum speciem restringi debeat. nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel aduocationib. vel qua alia re hic titulus est. sed hi etiâ omnes eodem iure sunt, quo relegati. Relegati ciuitatem & patriam potestatem & testamenti factionem, & bona, & omnia iura sua retinent, & interdum non in perpetuum, sed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt, & nunquã ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id est, ciuitatem Romanam dare non possunt, quam non habent, l. 2. hoc titulum, videlicet si post deportationem seruum

uum adquisierint. Quæsitos enim seruos post deportationem vel quam aliam rem retinent quoad diu viuunt, morientes fisco heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possunt, sed non iustam eis libertatem dare. quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ira definitur, quem is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronuntiauit, etiam si nondum in eam in insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit. multum interest quo verbo iudex in pronuntiatione sua utatur, & quis ita pronuntiet. nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datû esse, hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes ex illa sunt propriæ, relegationes impropriæ, l. 2. De publ. iud. Ouidius: Quippe relegatus, non exul dicor in illo. & alio loco, Ipse relegati non exulis vitur in me Nomen. Papiñius, Atque hospes non exul erat. Lucanus, Patiturque volentes Exilium, tua nos faciat victoria tuus.

XXIII. *De sententiam passis, & restitutis.*

HIC titulus est communis deportatorum & relegatorum. sed qua lege conditioneq. quisque restituatur à principe, maxime considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur, an è patria exundi potestas, relegato fortè in patriam, vt Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, vt Iuliæ vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an restituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Per se pœna demitur tantum, non culpa, vt de Ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, vt Liuius XLV. & inde Imppet. eleganter. Indulgentia quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœne gratiam facit. Plinius VII. Epist. Si pœna flagitij manifestissimi remittatur, nota certè quasi censura inuratur.

XXIII. De cadaueribus punitorum.

Hic etiam titulus eorundem communis est, id est de portatorum & relocatorum vel interdicatorum, ne post mortem inconsulto principe sepeliantur alibi quā quo loco poena fungebantur sua, sed proprius magis est adfectorem ultimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humētur inconsulto principe. hac hodie est lex morte punitorum. Cedrius καὶ ἴστωρ ἀταφορὴ γίνεσθαι καὶ τὴν βιοανάστασιν νομορ. Veteres Romani & Augustus fuerunt mitiores, qui nec cognatis eorum ea sibi negare permisissent. idque Augustum ipsum l. i. ait de se scribere libro decimo de vita sua. scripserat libros tredecim, auctore Suda.

LIBER XLIX. DIGEST.

TIT. I. De appellationibus & relationibus.

DAMNATIONEM rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnatione cuiuscumque rei vel actoris. quae communis auxilium dicitur, l. 3. Rem rat. hab. & Iulianiano hic liber excogitatus contra sententias tam civiles quam criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de recognouit: is ipse magistratus viro vel necessitate iuris, vt puta si damnandus sit decurio, vel si praesidi reus videatur in insulam esse deportandus. refert opinionem suam ad principem vt vel eam cōprobet vel improbet. Et de viroque remedio hic titulus est. vt Iuriscōsultorum, ita iudicum sententiae & opinioniones sunt. Sententias sequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones, relatione iudicis ad principem, vt princeps aestimet sequenda

lit

lit eius opinio necne. & de vtriusque vocabuli differentia, relationis dico, & appellationis. ita interpretes βαδιλικῶν: ΕΚΚΛΗΤΩ ΕΣΤΙΝ ΑΙΤΙΑΣΙΕ ΗΨ ΜΕΜΠΕΣ ΑΣ ΠΟΦΑΣΕΩΣ. ΑΝΑΦΟΡΑ ΕΣΤΙΝ ΔΙΨΥΧΑΣΙΕ ΤΗΣ ΣΤΑΜΙΝΕΧΘΕΝ ΤΩΝ ΕΡ ΤΩ ΔΙΚΑΣΤΩ. Nos sic dicamus, Appellatio, est querela non ad quiescentis sententiae minoris iudicis, vel nominationi ad honorem manifeste publicum. Sententiae nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de questione habenda interlocuatur, l. 2. tit. 5. vel consulendo principem, l. i. tit. 4. id est de opinione mittenda. Relatio, est actorum & opinionis suae à iudice ad principem facta praescriptio, ante sententiam vel post sententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. tit. 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

II. A quibus appellari non licet.

Post generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quaestiones nobis explicat, ac primum, à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice, à cuius sententia rei cauerunt se non prouocaturus, vt l. vlt. §. vlt. C. de temp. appel. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

III. Quis à quo appelletur.

Ad hanc quaestionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extra ordinem dederit, l. 3. hoc tit. l. i. §. Denique. De appellat. & inde Polluci & Moschopulo definitio appellationis huiusmodi: ΕΦΙΣΙΕ Η ΜΕΤΑΓΩΓΗ ΗΨ Η ΜΕΤΑΒΑΣΙΕ ΑΠΘ ΤΩΝ ΔΙΩΟ ΤΗΨ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΩ. Ab eo autem cui quis mandauit iurisdictionem suā, non appellari eū qui mandauit, sed maiore iudicem excepto legato, à quo pro cōsul appellatur. nam & si iurisdictione ei pro cōsul mandauit, tamen propriū aliquid & suo iure legato habet.

O

III.

III. *Quando appellandum sit, & intra qua tempora.*

Ex tempore quo sententia lata est, vel nominatio facta ad honorem munusve publicum, vel edita cōsultatio editumve rescriptum, appellari secunda die in propria causa, tertia die in aliena, quæ tempora lex aliqua definit, l. 27. De re iud. hodie decima die definit.

V. *De appellationibus recipiendis vel non.*

Non tantum appellationem eius recipi qui iudicio expertus est, sed etiam eius cuius interest, vel procuratoris etiam voluntarij, si modo postea dominus ratum habeat, & matris pro filio, & cuiuscunque pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et si non recipitur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem, vt l. 2. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur, intra dies 30. Non esse recipiendam appellationem eorum, quos damnatos statim puniri publicè interest, vt l. 16. tit. 1. non ab executione vel interlocutione iusto vel aliquo, non eius qui hanc solam causam suæ appellationis reddit, quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod spectabat tenuisset à principe, non si res dilaionem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto, veluti de apertendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, & de mittendo herede in possessionem ex lege viresima hereditatum & edicto Hadriani, non quæ ab hac appellatio moratoria, quæ moratur fortè coemptionem annona militaris vel distractionem pignorum, vel missionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertia appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio, l. 2. tit. 4. non tertium.

VI. *De libellis dimissorijs, qui Apostoli dicuntur.*

Alij sunt libelli appellatorij, alij dimissorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat, ei à quo appellat, nisi viua voce vel is appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo à quo appellatum est, ad eum qui ap-
pellat.

pellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

VII. *Nihil nouari appellatione interposita.*

Appellatio rescindit iudicatum siue recepta sit, siue non, idcirco ordo executionis cessat interim, quoad vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrorahitur, l. furti in pr. De his qui non infam. vel pronuntietur recipiendam appellationem non esse, & hoc est quod dicitur, nihil esse innovandum pendente appellatione, quo secus si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis, vt ait l. ii. tit. 1. id est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora receptari possunt.

VIII. *Quæ sententia sine appellatione rescindantur.*

Non tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum, itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit, nec enim ex ea est actio iudicati, l. 4. §. condemnatum. De re iud. ac merito de executione iudicati in 12. tab. Rebus iure iudicatis, rebus enim non iure, id est non ritè iudicatis, iudicati nulla actio est.

IX. *An per alium cause appellationum reddi possunt.*

Appellare quidem possumus per procuratorem in omnibus causis, sed non etiam agere appellationem causæ criminalis, vel etiam ab initio causam ipsam criminalem. Præsentes enim acculant & accusantur, non absentes per cognitorè vel per procuratorem. Façtor causas absentia reddi posse per procuratorem, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellatio eius per procuratorem agitari potest.

X. *Si tutor vel curator, vel magistratus creatus appellauerit.*

Certum est, eum qui magistratus, id est Duumuir creatur, appellare posse redditurum causas immunitatis & excusationis suæ. Sed & eum qui ad tutelam vel curatorem

rationem vocatur, quamquam huic proprie concessum est ne necesse habeat appellare statim atque creatus est, sed post excusationem non receptam demum ex Constitutione Marci, si retineatur, inquit l. 2. id est, si excusatio eius non recipiatur. & quamuis morte eius si natiurata vel curatio, tamen heredes eius appellatione peragere debent propter periculum medij temporis, quod agnoscere debent si iustam causam prouocandi non habuit. De magistratu creato est l. 1. vt etiam si non iuste appellauerit, periculum medij temporis ad eum pertineat, damnatumque Reipublicæ quod ex moratoria appellatione conuictus, faciat, si iuste appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel prææs ætmet. quod est ex rescripto Diuorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus. tit. 1. in quo, eos ælimaturos, id est principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. *Eum qui appellauerit in prouincia defendi.*

NON idem dari Romam profecto appellationis causa, quod profecto Reip. causa, ille enim suæ rei priuata causa abest, & nihilominus in alijs causis se in prouincia & patria suâ defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorū, licet interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur, l. 8. §. vlt. De vac. muner. quod non ita procedit in absente suæ Reipub. causa.

XII. *Apud eum à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.*

NON iure recufatur iudex in vna causa, hoc solo prætextu, quod in alia ab eo appellatum sit, quasi in quo iudice. nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. Et, ad offensum, in contextu, id est, apud offensum, vt l. 4. §. sotori. De leg. 3. ad heredes, & l. 7. De inc. ruin. naufr. ad eum, cuius reciprocum, apud, pro, ad l. 43. fam. etc.

XIII. Si

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

DE mortuo appellatore hic ritulus est pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet. nam iudicium quod morte non soluitur, in heredem transire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale, in heredem non transit, nisi quid forte fisci vel alterius intersit, propter quaestionem bonorum quæ priori sententia publicata sunt, vel propter quaestionem ablatæ pecuniæ, vt in iudicio reperundarum & peculatus, & residuorum. Iudicium quoque de tutore vel curatore, qui à nominatione appellauit, morte soluitur, nisi quid intersit pupilli propter periculū medij temporis, vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositæ à tutore nomine pupilli, non soluitur morte tutoris, quinimo heres eius causas appellationis reddere & probare debet ante redditas rationes, non etiam post redditas rationes. nam si tutor post redditas rationes non cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur: & in contextu, rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in §. tutor.

XIII. *De iure fisci.*

EXpositis iudicijs cum priuatis tum publicis, que profisciscuntur ex delictis vel criminibus extraordinarijs aut publicis, extremus actus hic est, vt iura & actiones fiscales et exponat simul ac iura publica Reip. & ciuitatū, ac primum quidem, quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versauit & retulit sæpè libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titulo proximo, ei alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quamplurima, id est, de his qui nuntiant aliquid cecidisse in fiscum. Explicantur etiam hoc titulo fisci priuilegia quædam, veluti, vt debitorem debitoris conuenire possit, vt semper habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quaesitis post hypothecam fiscalem, potior

fit fiscus priuato, licet priuati antiquior sit generalis hypotheca, vt reuocet non tantum alienata in fraudem, sed etiam non acquisita, & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & priuilegijs fisci. Et fiscus, publicum aerarium & publica ratio principis seu imperij.

xv. De captiuis & postliminio, & redemptis ab hostibus.

AD fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat. nam captiuorum bona in fisco coguntur, l. 31. supra titulo proximo, quæ scilicet morientes ibi habuerunt. nam quæ apud suos habuerunt, lege Cornelia hereditibus cedunt. Et ius belli militiæque maximè ad statum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc est vt capti bello fiant serui hostium. vnde captiuos defuncto, belli iure seruos. Et vt captiui ab hostibus reuerfi ad suos, postliminio libertatem & iura sua omnia recipiant. Postliminium, est pristini status, in quo quis fuit ante captiuitatem, recipiaro integra, perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id verò habent regressi ad suos, vt dixi, non tamen redempti, antequam pretium redemptionis exsoluerint. interim enim redemptori pignoris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur, l. 2. C. de postlim. & redemp. ab host. vel si serui sint, serui sunt redemptoris quoad ei soluat pretium quod hostibus intulit pro eis.

xvi. De re militari.

In tribus captiuitatem & postliminiorum nemo non videt proximam esse tractationem de re militari, id est de disciplina militari, & de delictis pœnisque militum.

xvii. De Castrensi peculio.

ET sequi statim aliam de priuilegijs militum, inter quæ præter id, quod de testamentis habuimus lib. XXIX. maximum aliud est de Castrensi peculio, vt non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, vt id non cõferant siatribus bonorum paternorum inter eos possessionem

sione data, vt actionem & persecutionem eius habeant inuito patre, vt de eo testamentum facere possint, cum tamen de alijs rebus quæ patri non adquiruntur, nec agere possint sine consensu patris, nec facere testamentum. Item vt miles dando se in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in castris pridem adquisiuit, vt commilitonis hereditatem filijs. adire possint iniussu patris, vt manumittere seruos castrenses. Castrense peculium, est quod militans in castris, vel occasione militiæ adquisiuit.

xviii. De Veteranis.

A Priuilegijs militum transit ad priuilegia veteranorum. Vt separantur à cæteris in pœnis. Vt immunes sint à muneribus personalibus. Vt de castrensi peculio testari possint. Vt testamentum, quod in castris fecerint iure militari, valeat intra annum missionis. Et quod habuimus lib. 38. titulo 12. Veterani, sunt qui militia honestè dimissi & sacramento soluti sunt.

LIBER L. DIGEST.

TIT. I. Ad municipalem, & de incolis.

IUSTINIANVS scilicet *Ad municipales, & Basilica in p. πολιται.* Est igitur hic titulus de municipalibus, id est, municipibus, & de incolis. Municipis, sunt liberi homines qui in eadem ciuitate nati sunt, licet numeris cum populo Romano participes non sint, qui tamen olim soli municipales dicebantur. Dico, nati, quia origo proprie municipem facit. sed adoptati & manumissi à municipe originario, etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumissi patroni originem sequuntur. Incolæ, sunt municipales voluntarij, qui in ciuitatem aliquam vel fines eius domicilium suum cõtulerunt, vel etiam qui ab his adoptati aut manumissi sunt. Finis autem huius tituli est, vt intelliga-

tur qui ad magistratus municipales & cæteros honores muneraque publica vocentur inuiti. nec enim alij ad ea vocantur quàm municipes vel incolæ, exceptis oneribus his quæ agris vel ædificijs indicuntur, quæ agnoscunt possessores etiam si neque ciues sint, neque incolæ. Etratio consequentia titulorum euidens, quod huc extremum actum, vt dixi titu. De iure fisci destinari iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcumq; ciuitatû, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reip. vt intelligatur quam sit fisci ius melius vberiusq; l. 10 21. §. ult.

II. De decurionibus & filijs eorum.

Decuriones, sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumuntur Duumiri, id est, magistratus qui quæ alios honores in municipio gerant, non ex plebeis, & qui etiã gerant alia quædam munera ciuilia. & hicit. appiude his qui in decurionû ordinem adleguntur, & de dignitate, & priuilegijs eorum in pœnis & quæstionibus quorum omnium participes sunt decurionum filij etiã patribus ordine motis.

III. De albo scribendo.

Album est numerus siue matricula, vel, vt ex veteribus quidam loquuntur, patricula decurionum. Quo ordine in eo sint proscribendi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententijs ferendis, & in honoribus vel muneribus suscipiendis. Sola tamen albi proscriptione decurionem non facit, l. 10. suprã titu. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

I. II. De muneribus & honoribus.

Diuisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerunq; decuriones, enumeratio etiã eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor, est administratio Reip. cum dignitate. Munus, est administratio Reipub. sine

sine dignitate. & vel patrimoniale, si sumptum maxime requirat, vel personale, si non sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat. l. i. in patrimoniali, ait, maxime. In personali, solenniter, secundû editionem Flor. sed vt sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodque Basilica exprimitur ita, *ἑστὶν ἰσχυρῶς*. Et hos articulos qui addit, nulli facit mistum munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est, quod & corporis obsequio & patrimonij dano constet. Præter hanc diuisionem, communia pieraque alia cum superioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus hoc titulo continentur.

V. De vacatione & excusatione munerum.

Causæ excusationum multæ recensentur hoc titulo, quæ liberant à muneribus personalibus & ab honoribus. vt si quis minor sit an. 25. vel si appellatiõis causa peregrinetur, vel si sit negotiator frumetarius, vel si defensione Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personalibus non ab honoribus. vt si quis maior sit LXX. an. vel si quinque liberos habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est. Vacatio nuda est, nec legem nec causam aliam habens, quam indulgentiam principis, quæ etiam ab extraordinarijs tantum muneribus liberat, non ab ordinarijs & legitimis.

VI. De iure immunitatis.

Superior titulus est de causis immunitatis. Hic verò de iure, forma, condicione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur, vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur, verbi gratia, immunitate concessa nauicularijs an contineantur qui nauis agendæ causa in naui sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immuni-

tas, præmij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædijs fiscalibus, vel publicanus exercendis fisci vectigalibus

VII. *De legationibus.*

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædam præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi, l. 1. C. eod. vt legati si Romæ conueniantur vel in comitatu principis etiam si ibi cõtraxerint ante legationem, vel extra prouinciam suam, priuilegio vtantur reuocandi domum, l. 2. §. exceptis. De iudic. vt quamdiu legationis officio Romæ fungitur, nulla propria actione expectari possint nisi ex delicto, vt legatione perfunctis biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. *De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

Specialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis. hoc munus raro vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisum pluribus, vt puta vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemendi. Curator Reip. iudex est rerum ad ciuitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor, l. vlt. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis, quod legitur in l. actor. Rem rat. hab. Triboniani est. nam Vlpianus scripserat. Nec magister nec curator bonis cõsensu creditorum datus. Idem alij etiam locis magistri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honestiore ratione iam amplius non constituuntur magistri bonis vendundis, sed curatores.

IX. *De decretis ab ordine faciendis.*

Sequitur decurionum munus quod in decernendo potissimum consistit quod Reip. conducit. Erduæ quidem partes decurionum, curiam seu ordinem faciunt,

unt, quodque ex decreuerint, ratum est, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creatur magistratus municipales, sed non absque contentu præsidis, l. 12. De appell. l. 1. §. solent. Quan. ap. lit. creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur salaria professoribus liberalium artium medicis intra numerum constitutum Oratione D. Pij, non temere quibuslibet iussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur, l. 4. nisi forte ante xx. annos factæ sint, vt Traianus Plinio secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur, l. pen. Qui pet. tut.

X. *De operibus publicis.*

Sequitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri. & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factum est, vel nomine principis. & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadẽ dere.

XI. *De nundinis.*

Nvndinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modestino legendum admonuit alias, ἀγορᾶς ἰσμιον, sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine, vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius non nunquam agris suis impetrant. Et sunt nundinæ, mercatus qui habentur rusticorum merces suadentium frequenti concursu, quem feriarum diem veteres esse voluerunt. id est vacationum à fortensibus negotijs, sed postea lege Hortensia placuit, ne esset feriatum, vt rustici qui in urbem venient mercium suarum vendendarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit, nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere.

Quod

Quod manumittere, non ideo arguitur recte non esse ferias, quia & feriatu quolibet de manumittere & emancipare licet. est enim hæc iurisdictionis voluntaria, non contentiosa. Quod iudicia addicere, id est dare, hoc factis arguit nundinas non esse ferias.

XII. De pollicitationibus.

Interioria & priuilegia municipiorum hoc etiam est, vt ex pollicitatione eis debeatur, si modo iuste recusari non possit, l. 6. §. plane De mun. & hono. vt si Reipublic. pollicitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernendum, vel ob incendium aut alium casum quæ ciuitas passa est, vel etiam sine causa, & coepert facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam nudo Reipubl. debentur vsurę pecunie creditę, l. etiam. De vsur. Pactum, est promissum quod fit interroganti citra stipulationem. Pollicitatio, est promissum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum quod Deo fit, ideoq; de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum, vt soli patresfa. ex eo obligentur quasi actu solenni (nam & presentibus multis fiebat voti nūcupatio) aut filiusfamilias, & feruus iussu eius in cuius potestate sunt, & secundum ius Virgilius, Ipse pater, inquit, famulam voco.

XIII. De varijs & extraordinarijs cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicatur.

Salaria quæ diximus constitui decreto decurionum titu ix. extraordinem peri, id est per prætorem aut præsidem non dato iudice speciali, hic titulus declarat, non ea tantum quæ Resp. debet liberalium artium professoribus & medicis, sed & quæcumque à quocumque salaria debentur, honoraria, mercedes, etiam quæ debentur procuratoribus, l. 7. Mand. l. l. 17. C. eodem. & debentur, vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo salarium, l. vltim. De obligationibus & actionibus, si modo certa sit pollicitatio.

nam

nam ex incerta pollicitatione non est actio, d. l. 17. nec ex voto incertę pecunię, apud Liuium xxxi. De municipibus & de incolis est cognitio præsidum extraordinaria, de quibus dixit ante l. pen. Ad munic. atque etiã de pollicitationibus in municipia factis, l. 8. sup. tit. prox. & hæc præcipua causa his adiungendi cognitionem de salarijs, atque etiam alias in l. 2. que omnes fere ad publicam vtilitatem spectant. Additur quoque de varijs cognitionibus summa diuisio, in l. 5. vt ob eam rem mihi placuerit magis indicis scriptura *De varijs & extraordinarijs cognitionibus.* nam & Iulianus, *de diuersi cognitionibus.* Et quia inter munera publica iudicis dati manus numeratum est, l. vltim. §. iudicandi. De muner. & honoribus. l. penultim. De vacat. muner. etiam non omnino male repetitur pleaius ex l. 5. De obligat. & ac. ordinaria actio quasi ex maleficio, quæ aduersus eum iudicem qui perperam pro imprudentiam iudicauit, concipitur in bonum & æquum. Ex hac enim causa iudex litem suam facit adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicente eo is cuius interest vertere totam litem possit hoc enim est litem suam facere, vel causam suam facere, vt in l. 2. C. Th. quor. app. non rec.

XIIII. De proxenetis.

Proxenetica, sunt præmia quæ debentur pararijs & interpretibus, quorum beneficio inter duos plurēsve negotia contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ, vel amicitia, vel iudici adfessor adiungitur, quæ non promissã extraordinem petuntur. Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinarię, atque adeo pars superioris.

XV. De censibus.

De iure publico restabat hoc tantum, vt censurati onem explicaret, pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere principi, vel pop. Roma. l. 2. §. vlti. De an. leg. Censum dicimus publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebantur, quia & duplex tribu.

tributum, soli, & capitis. l. ult. hoc tit. l. 32 §. ult. De vfu, fru. leg. & Fefto tributorum collatio alia in capite, alia ex centu.

XVI. De verborum fignificatione.

DE verborum fignificatione, & de regulis iuris, hi duo tituli communes funt omnium partium & titulorum fuperiorum. nullam enim ferè partem vel quæftionem iuris paulo latiore habuimus ante, ex quo ratio au verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digefla minime relatis, veluti, oftentum, deteftatio, fubfignatum, & alia pleraque. Scripsi autem de verborum fignificatione, vt erat in Florentinis, quas femper obferuauimus quantum potuimus debuimusque religiofiffimè, vt in Conftitutione Iuftiniani de confirmatione Digeflorum, vt in Bafilicis τῶν ἐπιπέτασθαι νόμους. Commendationem tituli adfectant qui adiecit, *Et rerum*, nimirum quod verba funt rerum notæ, nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio lib. xii libri rerum verborumque veterum, & ita quoque infcriptus eft Codicis lib. 6.

XVII. De diuerfis regulis iuris antiqui.

EX omnibus quoque partibus iuris fuperioris, atque etiam eius quod fupra relatum non eft, varietentia & regulæ hoc titulo proponuntur, id eft multarum rerum quæ eodem fe habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerumque fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iam diu populus vfu eft minime abrogatum Conftitutionibus Iuftiniani. nec enim hic inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput fequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. C. Th. de fide inft. Petitori incumbere neceffitatem probandi rem ad fe pertinere: non quæ veterum regula l. i. §. veteres. De adq. pof. Per feruum heredita-

reditarium non poffe adquiri quod fit eiuſdem hereditatis. Poffim recenſere complures alias: fed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod leges vel conſtitutiones induxerunt, fed antiquam prædilectam iuris auctoritatem, vt eft in l. 21. C. De fur. & conſonam Iuriſconſultorum definitionem, in l. ult. C. Th. de diu. reſ. qualis eft regula Cætoniana, & quæ certiffima iuris regula §. non autem. Inft. de per. & temp. a. ft. Ex delicto pænalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. ſi vero. Inft. de fatid. Neminem rei alienæ defenſorem idoneum eſſe ſine fatidatione, & quæ veteribus Iuriſconſultis adſcribitur, l. veteribus. De pac. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri. & ceteræ quæ habentur hoc titulo. Illud non omitam, l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alieniffimas videri. nam quod eſt in l. 28. Conſtitutio eſt D. Pij, non regula iuris, aut ſi ea Conſtitutio eſt regula, & quælibet Conſtitutio igitur alia. eadem cauſa Conſtitutionis relatae l. 101. & reſponſi Neratij l. 191. Lex autem L. X I I. definitio eſt hereditatis, & LXV. ſortis, fruſtra repetitur ex titulo ſuperiore, aut ſi hereditatis & ſortis definitio eſt regula, & quælibet alia igitur. Deo fit laus. Ex egi opus iuris ſtudioſis longè vtiliſſimum.

In libros x i i. Codicis idem efficiam;
cum erit otium.

FINIS.